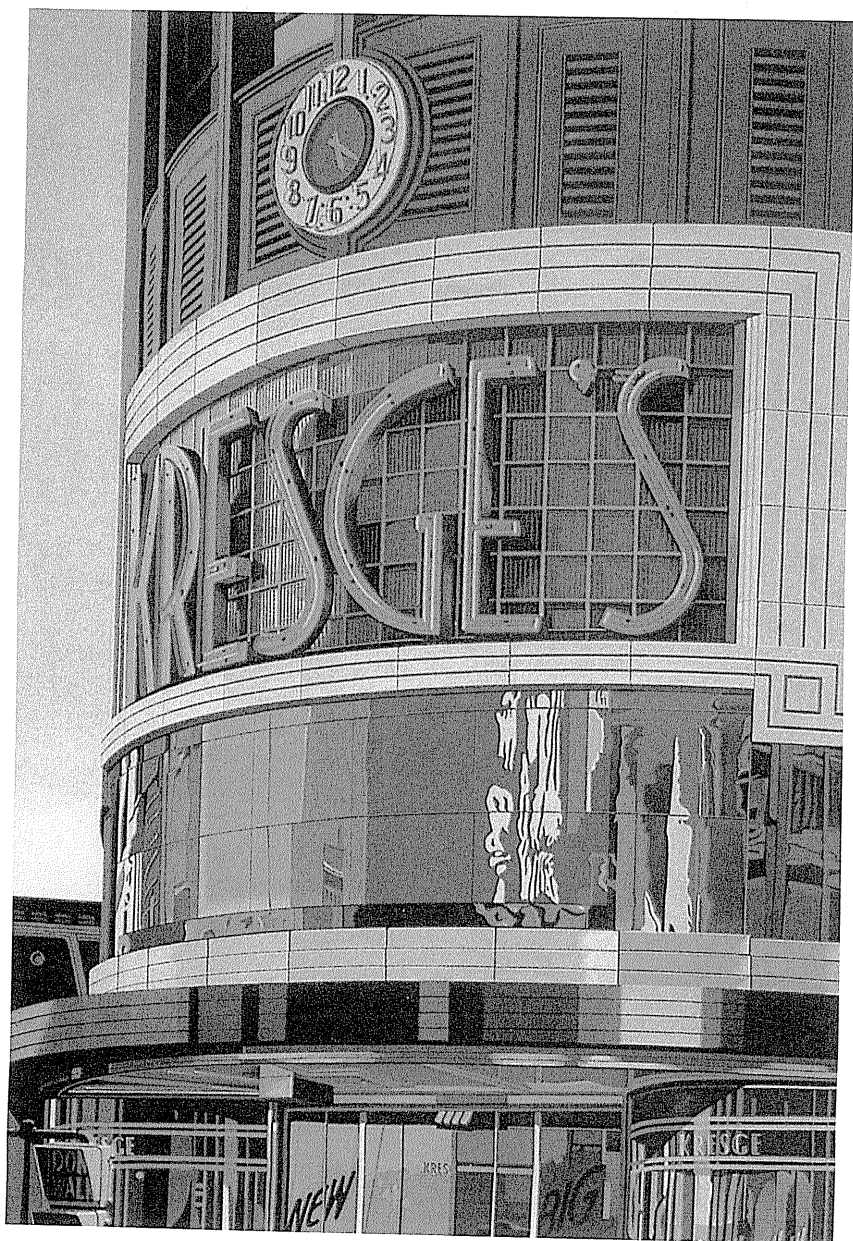

Robert Cottingham, Kresge's, 1984

Jaroslav Vožniak, Ikona – Antonella Lualdi, 1968

JIŘÍ RAMBOUSEK

Křik Koruny české – málo známá odbojová akce českých spisovatelů*

*Památce významného lingvisty a literárního vědce,
univ. prof. Alexandra Sticha (10. 3. 1934 – 26. 1. 2003)*

V době, kdy se už blížil vpád wehrmachtu do Dánska, Nizozemska, Belgie a Francie, vydali čeští exulanti v Paříži malý sborníček veršů, do něhož svými protinacistickými verši přispěli téměř všichni významní čeští básníci žijící od 15. března 1939 „pod ochranou“ Adolfa Hitlera. Soubor veršů, propašovaný do Francie, nesl původně název *Křik Koruny české*, ale v Paříži mu vydavatelé dali konvenční, málo výmluvný titul *Hlasy domova*. Proč k tomu došlo, není jasné. Spisovatel Jiří Mucha, přímý účastník celé akce, soudil, že text asi došel do Paříže bez názvu, a pořadatelé si proto museli vymyslet nový. Jinak si – podle Muchy – lze těžko představit, že by exiloví vydavatelé nerespektovali doma zvolený titul *Křik Koruny české*.

Týž titul, *Křik Koruny české*, použil pak Václav Černý pro druhý díl svých *Pamětí*. Tuto knihu psal Černý ve svobodnější atmosféře šedesátých let a chtěl ji původně vydat v některém z domácích nakladatelství. Patrně proto je v ní celkový obraz českého života vyváženější než v díle třetím, zachycujícím dobu po roce 1945. Černého vzpomínky na dobu nacistické okupace jsou zároveň dějinami domácího odboje, na němž se Václav Černý podílel od samého počátku. Knihu chystalo v sešitovém vydání na rok 1970 nakladatelství Československý spisovatel, ale po srpnové okupaci už vyjít nemohla. Vyšla pak r. 1977 v *Sixty-Eight Publishers* v Torontu a doma až po listopadové revoluci.¹

Křik Koruny české, rozsahem nevelký soubor šestnácti básní, má v dějinách české poezie významné postavení: je to doklad statečnosti předních představitelů české kulturní obce tváří v tvář nacistům a česká paralela slavné francouzské *Půlnoční edice*. V letech totality se však o *Křiku* téměř nepsalo, protože to nebyla akce komunistického odboje a někteří z vedoucích mužů akce – především Václav Černý a Josef Palivec – patřili mezi literáty režimem umlčované a zatracované.

* Statí o *Křiku Koruny české* připomínáme 75. narozeniny dlouholetého člena redakční rady našeho časopisu Jiřího Rambouska (nar. 26. prosince 1927 v Jihlavě).

1 *Křik Koruny české* – *Paměti 1938-1945* (Náš kulturní odboj za války), k vyd. připravila, ediční poznámkou, vysvětlivkami a rejstříkem opatřila Nora Obrtelová, Brno, Atlantis 1992.

S plánem propašovat do zahraničí soubor veršů přišel někdy na jaře 1939 diplomat, překladatel a budoucí významný básník Josef Palivec, je- muž při shromažďování básní pomáhali zejména František Halas, Josef Hora, Václav Černý a Kamil Bednář. Josef Palivec píše ve své předmluvě k poválečnému vydání, které restituovalo původní titul *Křik Koruny české*,² že František Halas razil pro chystanou knížku název „*podle Pavla Skály ze Zhoře, pobělohorského exulanta, a sám se hned pustil do shromažďování veršů, protože čas naléhal a nevěděli jsme, jak dlouho Němci strpí zmíněnou kurýrní službu. Při sbírání veršů pomáhal tenkrát Františkovi i Josef Hora, tehdy už chorý; něco sehnal dr. Václav Černý.(...) Ode mne byl jen podnět a prostředkování; sám jsem se dal do veršování až v čase velké skličnosti po pádu Francie.*“

Pobělohorský exulant Pavel Skála ze Zhoře však nenapsal žádný spis, jehož titul by připomínal Halasův *Křik Koruny české*, v tom se Palivec mýlil. Podrobně toto zjištění doložil v Ediční poznámce ke své reedici z r. 1990 Jaromír Slomek, který zároveň vypočítává podněty, jimiž se Halas mohl ve své volbě inspirovat (*Žaloba a Porok Koruny české*, anonymní brožura *Pláč Koruny české* z r. 1866, týž nadpis použil i Jakub Arbes).

Do Francie se verše dostaly v roce 1939 dvojí cestou: první vedla přes likvidujícího komisaře zrušeného francouzského vyslanectví v Praze Pierra Monoda, podle Václava Černého „*upřímného čechofila kalvínského denisovského typu*“, který byl přítelem Josefa Palivce, druhou kopii převezl 19. až 20. srpna 1939 do Francie Jiří Mucha, když se vracel z pohřbu svého otce Alfonse Muchy. Malíř Mucha zemřel již 14. července, ale kvůli matce, sestře a přátelům si Jiří Mucha, v té době už příslušník československé zahraniční armády, svůj riskantní pobyt prodloužil do srpna. Jak se Muchovi podařilo dostat se z Francie do obsazeného Československa a pak zase zpět, vyličil podrobně v knize *Podivné lásky* (1968). O této své cestě se zmínil i v *Kankánu se svatozáří* (1968, další vydání s titulem *Alfons Mucha*).

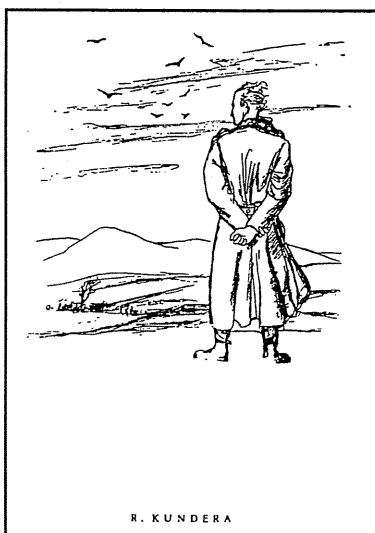
Z toho, co se týkalo *Křiku Koruny české*, popsal Jiří Mucha v *Podivných láskách* pouze setkání s významným představitelem odboje, tajemníkem Ústředního vedení odboje domácího (ÚVOD) dr. Vladimírem Horou, který mu těsně před odjezdem z Prahy předal pro pařížské exilové kruhy rukopis dlouhé básně o Žižkovi. Ostatní údaje pak Mucha doplnil ve vzpomínce *Z nejzazších koutů paměti*, napsané na žádost Jaromíra Slomka. Sám jsem s Muchou o jeho účasti na dopravě básní do Francie a tisku sbírky mluvil 21. února 1987, kdy autor *Podivných lásek* přednášel v Brně o životě a díle svého otce.

2 S předmluvou Josefa Palivce, k vydání připravil a doslov napsal Karel Cvejn, Praha, Práce 1947. Reedice (fotoreprint ve zmenšeném formátu) vyšla v r. 1990 opět v nakladatelství Práce (k vyd. připravil Jaromír Slomek). Připojena je Slomkova Ediční poznámka a významná vzpomínka Jiřího Muchy *Z nejzazších koutů paměti*. Poslední oddíl drobné knížky tvoří stručné medailony výtvarníků, kteří se podíleli na pařížském vydání. Medailony napsala Kateřina Dostálová.

Báseň o Janu Žižkovi, která mu připadala špatná a plná vlasteneckých frází, hodil Jiří Mucha před přejezdem německo-francouzských hranic do koše na toaletě posledního vagonu, protože se obával celní prohlídky. Když však prohlídka proběhla bez problémů a rychlík už byl na francouzském území, pro zahozenou báseň zašel, vyrovnal zmačkání papíru a v Paříži ji odevzdal důstojníkům naší vojenské mise. Netušil, že je to ve skutečnosti šifrovaná zpráva o rozmístění německých jednotek na území Čech a Moravy, kamuflovaná jako vlastenecká básnička. Příběh má zajímavé pokračování: fotokopii básně (včetně stop po zmačkání) předložili Muchovi v roce 1951 vyšetřovatelé StB jako důkaz, že je už od roku 1939 ve službách západní špionáže. Prý je „starý francouzský špion“. Dvojí setkání s básní o trocnovském hrdinovi zastínilo v Muchově mysli ostatní vzpomínky, a proto se po letech při psaní Podivných lásek už nezmínil o redigování a tisku Křiku Koruny české. Tyto podrobnosti si vybavil teprve poté, co jsme se na něj obrátili s konkrétními dotazy a upozornili ho na to, co o jeho podílu na dopravě básní do Francie napsal Václav Černý. Černý totiž nevěděl, že báseň o Žižkovi byla šifrovaná zpráva rozvědky, a usoudil, že když ve sborníčku chyběla, Mucha zřejmě svou kopii ze strachu spálil nebo zahodil a do Paříže ji nedovezl. Muchovy vzpomínky Černého tvrzení o nepředání pražské zásilky přesvědčivě vyvracejí. (Karel Cvejn v doslovu k vydání Křiku z r. 1947 mylně píše, že Mucha hodil do koše všechny převážené básně – Jiří Mucha však vždy uváděl, že u sebe měl pouze báseň o Žižkovi, kterou mu dal dr. Hora. Strojopis ostatních byl v jednom z kufrů, ve kterých vezl exulantům Pelcovi a Firtovi oblečení a další osobní věci.)

Mucha, který během své letní cesty do Prahy díky pomoci Františka Halase zajistil i odeslání českých tiskařských typů do Francie (přes Jugoslávii), se spolu s Jiřím Hronkem zúčastnil i sazby knihy. Aby se uplatnili i čeští malíři žijící v Paříži, doplnil knihu kresbami F. Z. Eberla, Otakara Coubina (Kubína), Františka Kupky a Rudolfa Kundery. V podstatě šlo o ilustrace k jednotlivým básním. Obálku navrhl František Matoušek (1901-1961) s použitím Hoffmeisterovy kresby kohouta stojícího na vlajce a pušce. Václav Černý uvádí ve svých Pamětech, že František Matoušek bylo krycí jméno Adolfa Hoffmeistra – to je však omyl. Matoušek byl poměrně známý český malíř a grafik, který za války žil ve Francii a Anglii.³ Ve své vzpomínce Mucha píše, že zařazení výtvarné přílohy bylo zcela jeho záležitostí. Nejblíže měl k Rudolfu Kunderovi: byl to jeho dobrý přítel

3 Také v Lexikonu české literatury, díl 2/1 H – J (Praha, Academia 1993), jsou v hesle Hlasy domova, jehož autorkou je Zina Trochová, omyly a nepřesnosti. Heslo nezaznamenává, že první exemplář se dostal do Francie zásluhou Josefa Palivce – díky jeho přátelským stykům s diplomatem Monodem. Mezi jmény výtvarníků chybí František Matoušek. Heslo Lexikonu také opakuje mylné tvrzení, že název Křik Koruny české byl zvolen podle Pavla Skály ze Zhoře. Chybný je i údaj o americkém vydání – sborník vyšel v USA už 1940, nikoli 1942.

R. KUNDERA

Z výtvarného doprovodu pařížského vydání Křiku Koruny české:
Rudolf Kundera (malířův přítel
Jiří Mucha jako voják střežící
pohraniční hory)

FRANTIŠEK KUPKA

Z výtvarného doprovodu
pařížského vydání
Křiku Koruny české:
František Kupka

a pařížský spolubydlící. Na jedné Kunderově perokresbě zařazené do Hlasů domova je Mucha zpodoběn jako voják střežící naše hranice.

Kresby, zejména Kubínova a obě Eberlovy, jsou nepřilíh zdařilé; je na nich patrné, že byly dělány na objednávku a nakvap. Mucha i redaktorka Milada Síssová si to zřejmě uvědomili, v edici je však ponechali.

Jiří Mucha připomněl také málo známý fakt, že čeští výtvarníci žijící v Paříži požádali své pařížské kolegy a přátele o věnování grafických listů. Ty potom v počtu 200 exemplářů vydali v albu *L'hommage pour la Tchécoslovaquie*, které se prodávalo po 500 francích. Výtěžek byl určen československému odboji. Do alba přispěli Picasso, Braque, Derain, Matisse aj. Akci organizoval právě František Matoušek.

Podle Palivce i Černého byl základní soubor básní odeslán někdy koncem května 1939. Tomu odpovídají inspirační zdroje většiny básní: 15. březen 1939, jaro v okupované Praze, fotografie nacistického generála Blaskowitze u hrobu Neznámého vojína, uveřejněná v českém tisku 28. března 1939, která podle zjištění Ludvíka Kundery inspirovala Halasovu báseň *Hrob neznámého vojáka*, a druhý pohřeb K. H. Máchy 6. května 1939. Poslední událostí prvního pololetí 1939, jíž se autoři dotkli, bylo úmrtí Jiřího Mahena 22. května 1939.

Druhý exemplář odevzdal Jiří Mucha Sísové v redakci pařížského Československého boje koncem srpna 1939. V souboru jsou však i dvě básně, jejichž autoři se zmiňují o událostech, k nimž došlo až na podzim 1939. Rudolf Medek reagoval v básni Hradec studentům – mučedníkům na smrt devíti funkcionářů studentských spolků, popravených v konírně ruzyňské věznice. Druhá „podzimní“ báseň je Za mrtvým (autor neurčen), věnovaná Janu Opletalovi a datovaná 17. 11. 1939 (Jan Opletal zemřel 11. 11., pohřeb měl 15. 11., 17. 11. byli popraveni představitelé studentů a uzavřeny vysoké školy). Josef Palivec se zřejmě mylí, když ve své předmluvě z roku 1947 píše o tom, že měl v ruce soubor, v němž byly i verše Medkovy. Ty vznikly skoro o půl roku později. Jiří Mucha vysvětluje zařazení těchto pozdějších básní tím, že v prvním roce okupace byl i po vypuknutí války k dispozici dostatek spoju mezi protektorátem a Francií: přes Jugoslávii, Slovensko, Švýcarsko aj. Nebylo tedy příliš obtížné poslat obě básně do Paříže dodatečně, někdy koncem listopadu 1939. Ostatně odbojové skupiny, ve kterých pracovali V. Černý a J. Palivec, byly v kontaktu se Západem, nejprve s Francií a pak s Londýnem, téměř po celou válku, a to nejčastěji tak, že se do pneumatik aut jedoucích na Slovensko vkládaly mikrofilmy, které pak byly diplomatickou poštou nebo jinými cestami odeslány do Švýcarska.

Je ovšem také možné, že (ve srovnání s ostatními málo osobitě) básně Za mrtvým a Z dálky byly doplněny až v Paříži. Jestliže si redakce osobovala právo přidat do knížky kresby, mohly být stejně tak připojeny i dvě krátké básně.

Pařížské vydání Křiku vyšlo na jaře 1940, podle Václava Černého v 5 000 exemplářích. Brzy po vydání knížечky však vstoupili do Paříže nacisté, a tak se stalo, že většina výtisků byla zničena. Ještě téhož roku vyšlo však nákladem Československé národní rady i vydání americké.⁴ V roce 1942 vyšly některé básně našeho souboru také v americké české revui Obzor. V Paříži i v USA básně samozřejmě vyšly anonymně. Teprve poválečné pražské vydání uvedlo autory čtrnácti básní, u dvou méně významných textů je autorství nejasné dodnes.

■

Josef Palivec píše, že autoři básní se v Křiku Koruny české „*přestrojují, převlékají, denaturují svůj styl, mění svůj slovník, aby nemohli být poznáni, ztotožněni. Jen ti, kdo je důvěrně znají, vědí, kdo k nim mluví.*“ Analýza jednotlivých básní však ukazuje, že zastříti či pozměnit znaky svého stylu a vidění světa se autorům nepodařilo, a je možné, že o to ani vážněji neusilovali. Výjimkou jsou snad jen Horovy básně Kronikář a U polní kuchyně.

4 Americké vydání obsahuje všechny básně i ilustrace (včetně Matouškova titulního listu, na němž je dole údaj „Chicago, Ill., 1940.“ Na další straně vydavatel uvádějí: „Prvé vydání této knihy veršů – Hlasů domova – vyšlo na jaře 1940 nákladem Edice Československého boje v Paříži za redakce Milady Sísové (...).“ (Za možnost seznámit se s originálem americké reedice Křiku vděčím kol. J. Gruntorádovi a M. Přibáňovi.)

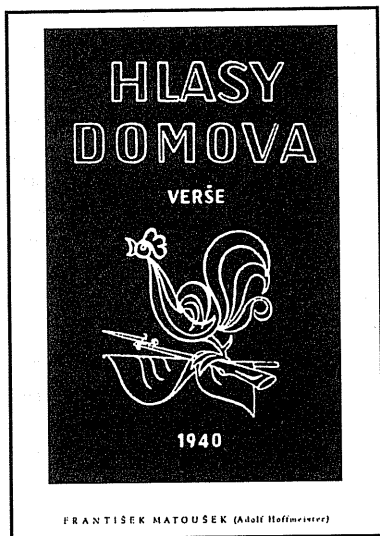
O první ze dvou anonymních básní (Za mrtvým) jsem se kdysi domníval, že by snad jejím autorem mohl být Jan Týmľ (V. Černý jej ve svých Pamětech mylně uvádí jako Josefa Týmľa), pedagog, novinář, básník a odbojový pracovník, který zemřel v r. 1945 po osvobození z koncentračního tábora v karanténě stanici ve švédském Lundu. Moji hypotézu vyvrátil pamětník celé akce Jaroslav Seifert – v dopise z počátku roku 1983 mi napsal: „Týmľ to není.“ Básní se zabýval i Milan Blahynka, který ji na základě údajných shod s Holanovou básní Gratulace ve své stati ze sborníku Česká literatura v boji proti fašismu přisoudil Vladimíru Holanovi. Porovnáme-li obě básně, ukáže se Blahynkovo tvrzení jako zcela nepodložené. Báseň Gratulace (ze sborníku Dík bojovníku – S. K. Neumannovi k sedmdesátinám) je obrazností i slovníkem mnohem originálnější než Za mrtvým. Není také jasné, proč by se Holan ke třem svým básním přihlásil, a ke čtvrté nikoli. Jediný společný znak obou básní, který je v dané souvislosti relevantní, je grafické zdůraznění některých klíčových slov, ale to je pro atribuci málo. Jak jsme už řekli, nelze vyloučit, že báseň Za mrtvým připojil po zprávě o smrti Jana Opletala někdo z autorů žijících v Paříži.

Báseň Z dálky vyjadřuje pocity emigranta, který v Paříži tesknil po Praze:

*Voda řeky Seiny odtéká,
rachot dlouhých bulvárů mě mámí,
ale ve snu, Praho daleká,
vidím tvoje mosty, věže, chrámy,
bloudím v duchu podle Vltavy,
zpívající píseň Smetanovu (...).*

Domnívám se, že autorem této básně byl Viktor Kripner (1906-1956), příbuzný Viktora Dyka, český básník působící v Dijonu a Paříži už od roku 1934. Důkazem může být např. cyklus tří písňových textů, který Kripner napsal na počátku války a který zhudebnila Vítězslava Kaprálová. Naši báseň připomíná nostalgické ladění těchto veršů a především jejich titul – Zpíváno do dálky. Nápadné obdoby motivů básně Z dálky lze najít v Kripnerově sbírce Čas vrší dny, vydané r. 1942 v Londýně redakcí týdeníku Čechoslovák. Tuto kripnerovskou atribuci podpořili i Jiří Mucha a Jaromír Slomek. Definitivní soud vyslovit nelze, protože nikdo z přímých svědků už nežije.

Ze zbývajících čtrnácti básní je z estetického hlediska nejslabší Medkova rétorická nenie Hradec studentům – mučedníkům. Významný je však už sám fakt, že se legionářský autor Rudolf Medek připojil k chóru českých básníků protestujících proti nacistickému bezpráví. Medek byl, jak známo, příslušníkem literární pravice a ve svých článcích ještě na začátku roku 1939 zostrá útočil na přý státními cenami a honoráři zkorumpované

František Matoušek:
Obálka pařížského vydání
Křiku Koruny české (s použitím
kresby Adolfa Hoffmeistra)

autory první republiky Majerovou, Pujmanovou, Čapka a další. Tehdy s ním pod pseudonymem Karel Strnad polemizoval Julius Fučík. Když však Medek zblízka poznal pravou tvář nacismu, bylo jeho stanovisko jednoznačné: „...a vězte, že vy budete zničeni jen, hitlerovská satanova chaso!“

Naše báseň je blízká Medkovým vlasteneckým veršům z dob legií. Důvodem, proč Medek věnoval báseň právě devíti studentům popraveným po studentských nepokojích, bylo patrně to, že popravení představitelé vysokoškoláků byli vesměs příslušníci pravicových stran, kteří měli být jako vedoucí vysokoškolských spolků přijatelní nacistům, ale nakonec zaplatili studentské bouře svými životy.

Medek, který se narodil a studoval v Hradci Králové, dal jméno svého města do titulu básně a hned v první sloce to vysvětluje: „Dva z nich z hra-

deckého našeho jsou kruhu.“ Jaromír Slomek však zjistil, že nikdo z devíti popravených z Hradce nepocházel. Snad šlo o jakýsi Medkův zastírací manévr, ale stejně tak je možné, že některé z těchto mladých lidí Medek opravdu poznal u svých hradeckých přátel. Jde o jednu z posledních Medkových básní; 22. srpna 1940 Rudolf Medek zemřel.

Spojení Medek – Palivec či Medek – Halas může na první pohled vypadat nepravděpodobně, ale z memoárů Jaroslava Seiferta i odjinud je známo, že se Medek na konci třicátých let – zejména v pražských vinárnách U Paukertů a Réva – často stýkal s levicovými literáty, jako byli Seifert, Halas a Hora. („Kluci, já patřím spíš k vám,“ říkal prý Medek. Halas věnoval jeho památce báseň In memoriam ze sbírky Ladění.)

Krásná báseň Karla Tomana Dnes umřel Jiří Mahen (byla později zařazena do souboru Rostlo stranou) má všechny znaky Tomanova slohu: stručnost a pregnantnost formulací, zvukovými prostředky podtrženou emotivitu i napojení na hlubinné zdroje českých tradic a národního povědomí („oběti české potupy a žalu“, „paprsek čistý české záře zhas“, „Tvé chladné čelo věnčí kvítí z Čech“). Báseň zároveň nenechává čtenáře na pochybách o Tomanově stanovisku k nacismu a jeho víře ve vítězství. Uhodnout autora bylo možno už podle apostrofy „Básníku, druhu z mladých let...“ O tom, jak málo se obecně vědělo o historii Křiku Koruny české, svědčí fakt, že jak editoři Tomanova díla Drahomír Šajtar a Jindřich

Hauft, tak autor dvou tomanovských monografií František Buriánek pokládali báseň *Dnes umřel Jiří Mahen za rukopisnou*. Její otištění v *Křiku Koruny české* (domácí vydání vyšlo 1947) jim uniklo.

Tři básně má v souboru Josef Hora. Báseň *Nad lánským hřbitovem*, zařazená do souboru jako druhá po Halasově výzvě *Do zbraně!*, navazuje na verše ze sbírky *Domov*, napsané v roce 1937 po Masarykově smrti. Vyjadřuje pevnou víru, že „zbičovaná a lačná“ česká zem, „krvavá trápením“, se dočká jasných rán. Karel Cvejn uveřejnil po válce kratší pandán této básně, nalezený v Horově pozůstalosti. Začíná slovy „*Na lánském hřbitově / s dělníky, s chalupníky / spí věčný sen.*“

Kronikář je ruchovsky stylizovaná báseň o venkovském písmákovi zapisujícím „*pro soud, který přijde*“, zprávy o loupeživém rabování a krutostech nacistů. Krátká báseň *U polní kuchyně* začíná německou větou „*Niemand darf hungern*“ a inspiruje se – u Hory dost nezvykle, ale nikoli poprvé – konkrétní událostí všedního dne. Nacisté žádají české děti, aby ukázaly, jak se modlí, a filmují jejich sepjaté ruce u kotle s „*eintopfgerichtem*“ pro svůj filmový týdeník jako důkaz zoufalého žebrání hladovějících malých Čechů.

V souboru *Díla Josefa Hory* vyšel z těchto tří básní pouze *Kronikář*; masarykovské téma bylo v době vydání svazku *Zapomenuté* básně už tabu.

Dvěma básněmi přispěl do souboru Jaroslav Seifert. Obě jsou pro svého autora typické a o kamuflování autorství nemůže být řeč. Snad si autoři na jaře 1939 ještě zplna neuvědomovali, jak krutá umí být nacistická zvůle.

V osmi čtyřverších básně *Praha* v máji vypráví Seifert o jarní toulce Prahou: s dívkou po boku prochází *Hradčanským náměstím* a blíží se k *Hradu*:

(...)

*Ať vejdem tam anebo sem
postát si v zadumání,
všude se na nás úkosem
dívají SS-mani.*

*Ptá se mě dívka, co jsou zač,
co jí mám povídati?
Za těmi chodí jenom pláč,
ach, slečno, to jsou kati!*

*K Hradu jde noha váhavá,
jsouť překvapení mnohá,
na střeše vlajka krvavá,
na vlajce muří noha.*

*Promneš si oči údivem,
vzpomínáš, co bylo kdysi.
Dnes na tom kříži strašlivém
zem česká přibita visí.*

Druhá báseň Nad hrobkou českých králů se rovněž víže k Pražskému hradu. Motiv achátů a hrobky králů bude o něco později hrát významnou úlohu v Seifertově Světlem oděné. V naší básni se s myšlenkou na meč našich králů pojí výzva k boji proti okupantům: „*Jen ženy mohou prázdné ruce mít / A ani ženy! (...) Jen děti prázdné ruce mít mohou. A / ani děti!*“ V básních je řada seifertovských návratných motivů (Hrad a procházky Prahou, barvy jarní Prahy, zbraně v rukou žen aj.). Obě básně zařadil autor do definitivního znění sbírky Přílba hlíny.

Nejvíce básní má ve sborníku František Halas. Aby poněkud zastřel své autorství, užívá v nich běžné větné interpunkce – v převážné části tvorby Halas interpunkční znaménka vypouští. Báseň patří do tematického okruhu sbírky Torzo naděje, která je jim nejbližší i časově a již se nejednou výslovně dovolávají. Nad slovy úvodní básně Do zbraně „*A zase pod vším zaznívá / válečný chorál Božích bojovníků*“ si čtenáři – byť v Torzu naděje šlo o chorál svatováclavský – nepochybně vzpomněli na závěrečné verše básně Praze: „*Myslete na chorál/ Malověrní / Myslete na chorál.*“ Báseň má čtyři šestiveršové sloky se shodným refrénem: „*Dívej se, světe! Copak nad tu hru je! / Hle, celý národ konspiruje!*“

Báseň Nástup 1938 a Demobilizace se vrací k událostem podzimu roku 1938, které Halas prožil jako mobilizovaný záložní voják v Jihlavě a jejím bližším i vzdálenějším okolí. V Demobilizaci je známý verš „*I ze lžičky lze nabrousit si dýku!*“ Expresivita básně Hrob neznámého vojáka je společným znakem všech apelativních básní, které Halas napsal v letech okupace do ilegálního tisku. Refrén básně tvoří čtyřikrát opakovaný a graficky osamostatněný verš „*Táhněte odtud, pane generále!*“ Všechny čtyři básně autor po válce zařadil do sbírky V řadě.

Tři básně Vladimíra Holana jsou dalším dokladem známé proměny ezoterického básníka v mluvčího kolektivních citů. Ve všech Holan uplatnil své svrchované umění do celých veršů a strof rozvinutého obrazného pojmenování. V básni Teď jenom tma a tma je např. nezapomenutelný závěrečný obraz hořících chodských chalup, které Chodové zapálili, aby se nedostaly do rukou fašistů, a které svými plameny osvětlují stůl, na němž básník píše. Z Listu kardinálu Mercierovi připomeňme alespoň verš o „*temné krvi stažené do pŕlky vnitřních žerdí*“ na znamení smutku nad porobou vlasti. Autor prosí o přímluvu mrtvého kardinála, který za první světové války proslul nepoddajností vůči německým okupantům Belgie. Holan tu uplatnil i své zdůrazňování klíčových slov, ale přece jen se v této delší básni snažil poněkud zakrýt své autorství občasnými lexikálními archaismy a slovoslednými inverzemi připomínajícími Vrchlického či Če-

cha. Pohřeb K. H. Máchy navazuje na devátou část cyklu Září 1938, věnovanou převozu Máchových ostatků z Litoměřic do Prahy. Báseň o národní manifestaci, v níž se změnil tzv. druhý pohřeb K. H. Máchy, uzavírá básník slovy „...*Víc nemohla ti dneska dáti / vydrancovaná zem.*“

Vladimír Holan napsal pro Křik ještě jednu báseň, jež však nebyla odeslána do Francie a nikdy nebyla uveřejněna. Zmiňuje se o ní již Karel Cvejn v doslovu k vydání z roku 1947. Vladimír Justl v komentáři k Holanovým spisům o tom říká: „*Podle vlastního sdělení napsal Holan do sborníku Hlasy domova čtyři básně. Jedna prý nebyla otištěna proto, že svým stylem nebezpečně napovídala, kdo je jejím autorem. Zřejmě se ztratila, básník si pouze pamatoval, že se v ní mimo jiné hovořilo o tom, jak Češi po skončení německé okupace vydrhnou drátěnými kartáči nádvoří Pražského hradu, aby smyli potupu, kterou sídlo českých králů poskvřnila Hitlerova přítomnost 16. 3. 1939.*“

Podle svědectví Josefa Palivce a Václava Černého připravovali spisovatelé na počátku roku 1942 nový sborník revoluční poezie, který měl vyjít k 1. květnu 1942 jako ilegální tisk. Přípravy byly dílem Vladislava Vančury, Bedřicha Václavka, Františka Halase a Václava Černého, příspěvky shromažďovali Vladislav Vančura a Václav Černý, jenž z tohoto svého souboru po letech uveřejnil tři básně – Halasovu, Palivcovu a Krieblovu (Černého článek z r. 1967 je dnes v souboru V zúženém prostoru). Vydání sborníku bylo znemožněno Vančurovým zatčením a heydrichiádou, připravené texty se však do rukou nacistů nedostaly.

Chuck Close, Leslie, 1973

K diskusi o hodnocení vědecké práce

Dvě poznámky k diskusi o hodnocení vědecké práce

Příspěvky k diskusi o hodnocení vědecké práce publikované v naší univerzitní revue (2002, č. 2) shodně dosvědčují, že všichni jejich autoři jsou dobře informováni nejen o současném stavu v dílčích oblastech hodnocení vědecké práce, ale velmi dobře vědí i o nedokonalosti evaluačního procesu a nesnázích, které ho provázejí. Čtenáři tak získali z pera kvalifikovaných autorů pohled na řadu dílčích problémů, což je nepochybně užitečné a nutné, protože teprve na základě toho je možno odvíjet konstruktivní úvahy vedoucí k nalezení dokonalejšího způsobu hodnocení. Je jistě potěšitelné, že většina autorů takovými rozvahami usilujícími o nápravu věcí akademických své příspěvky uzavírá. Ne všem se však podařilo východisko nalézt. Někteří nabízeli takové změny v hodnoticích postupech, které by – pokud by byly realizovány – vyvolávaly ve svých důsledcích jen potíže jiné povahy. Mé poznámky se týkají pouze dvou příspěvků: prof. Eduarda Schmidta, prorektora Masarykovy univerzity, a prof. Petra Horáka z Filozofické fakulty naší univerzity.

Prof. Schmidt vstoupil do diskuse s příspěvkem **Nesnáze s hodnocením vědecké práce**, v němž zaměřil pozornost i na jednu z nesnází, která provází hodnocení vědecké práce v souvislosti s habilitačním a profesorským jmenovacím řízením. Je známo, že členové hodnotící komise jsou obvykle vybíráni z téhož oboru (nebo z oborů příbuzných), ve kterém je činný i hodnocený, protože se předpokládá, že jako znalí problematiky oboru budou moci nejlépe posoudit vědeckou úroveň kandidáta. Autor však míní, že jednou z nesnází, která takto uspořádaný hodnotící akt provází, je *malá kritičnost a náročnost při hodnocení kolegů v disciplíně, kde se každý zná s každým* (Universitas, 2002, č. 2, s. 42). Položme si však otázku, zda mohou lépe a zodpovědněji posoudit úroveň kandidáta odborníci z jiných disciplín. Domnívám se, že nikoli. Pokud budou hodnotitelé z oborů blízkých

oboru kandidáta, pak lze též předpokládat, že se budou navzájem také znát (i když je to méně pravděpodobné). Jestliže bude komise jmenována z oborů, u nichž je diskrepance mezi disciplínou hodnoceného a disciplínami hodnotících větší, pak sice můžeme očekávat, že riziko blahosklonnosti pramenící z pocitu oborové sounáležitosti bude minimalizováno, současně však roste nebezpečí, že hodnocení budou nuceni hodnotit vědecký přínos kandidáta v oboru, v němž se sami již dobře neorientují a kterému rozumí jen málo.

Prof. Schmidtovi se sice podařilo odkrýt jeden ze základních zdrojů nikterak vzácných kolizí mezi hodnocením vědecké práce uchazeče vypracované komisí jmenovanou děkanem fakulty a stanoviskem její vědecké rady, ale co dál? Po mém soudu postihuje v této kontrapozici faktor ukrývajících dilema, jehož vnitřní rozpor bude ztěžovat volbu mezi dvěma kontrárními, vzájemně se vylučujícími možnostmi. Řešení by však nemělo být odkládáno, a to i přesto, že nebude snadné nalézt jiný, tj. spolehlivější a průkaznější způsob hodnocení. Do té doby by podle mého názoru měli členové vědecké rady stanovisko příslušné komise a oponentů pokud možno respektovat.

Prof. Horák ve svém příspěvku **Hodnocení vědecké práce** uvádí dva důvody, proč není ochoten o hodnocení vědecké práce psát (i když o něm píše). V jednom z těchto důvodů poukazuje na samu podstatu současného úzu při hodnoticích procedurách a odkrývá tak Achillovu patu hodnocení, když se s pochybností ptá: *„Jak chcete kvantitativně vystihnout kvalitu?“* Není pochyb o tom, že scientometrické hodnocení – i když je relativně snadno proveditelné, protože je číselně uchopitelné a matematickými operacemi snadno zpracovatelné – zjevně nevyhovuje základnímu principu hodnocení. Tomu můžeme tedy všichni souhlasně přitakávat, nikoli však jako argumentu, „*proč nemá smyslu pokoušet se cokoliv smysluplného o hodnocení vědecké práce psát*“, protože je to podle autora „*úkol pro ministerské úředníky, horlivé parlamentní komise a neméně horlivé sociology*“ (Universitas, 2002, č. 2, s. 46). Tímto konstatováním se prof. Horák snaží „odbyt“

otázku, jež je předmětem naší diskuse, a vytlačit ji za hranice svého zájmu. Tento jeho postoj však nesdílím, protože si rozhodně nemyslím, že by ministerští úředníci nebo členové parlamentní komise rozuměli vědecké práci lépe než ti, kdo se jí sami věnují – tedy vědci, kteří jako členové oborových rad, habilitačních komisí a vědeckých rad univerzit mají vědeckou práci hodnotit. Kdyby tomu tak bylo (nebo mělo být) a evaluace vědecké práce přešla do jejich rukou, jen těžko si umím představit důsledky takového hodnocení. A to z jednoho prostého důvodu: nikdo z nich (včetně horlivých sociologů), pokud sám v oboru, z jehož okruhu má vědeckou práci posuzovat, vědecky nepracuje – není s to vědeckou úroveň práce zodpovědně posoudit. Jsem přesvědčen, že kompetentním je pouze ten, kdo pra-

cuje ve svém oboru mnoho let, dosahuje v něm prokazatelně dobré výsledky a jehož vlastní práce úspěšně prošly evaluační procedurou a získaly uznání ve vědecké komunitě. Obecně snad stále platí, že posoudit práci druhého může jen ten, kdo ji sám (a dobře) zvládá! Delegovat tuto povinnost hodnotit vědeckou práci na kohokoli, kdo se jí sám nezabývá, znamená vydat se na cestu do pekel.

Dobře víme, že odmítnutí něčeho je vždy ten první a nutný (ale také snazší!) krok, který je třeba učinit na cestě hledání a nalezení lepšího řešení a efektivnějšího postupu, kterým bychom odmítnuté mohli nahradit. Ale ten druhý (a další) krok je nesrovnatelně těžší!

V. SPOUSTA

Robert Cottingham, Carl's, 1975

Náš rozhovor

Být svůj

Jsou to už dva roky, co na katedru filozofie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity přijela Uzay Kilic. Absolventka mezinárodní univerzity v Ankaře se rozhodla připravovat se k získání titulu Ph.D. v Brně. Cizí řeč, cizí kultura. Poprat se s tím vyžaduje od každého vůli a odvahy. Kudrnatá brumetka z Turecka ji má. Svou práci z filozofie píše anglicky. Na naši výzvu napsat nám něco o svých dojmech z cizí země, která je zemí naší, nám odpověděla česky, i když její řádky potřebovaly ještě redakční úpravu. Dejme jí slovo:

Jednoho dne jsem vystoupila z vlaku na brněnském nádraží. To bylo na podzim roku 2001. Chtěla jsem změnit svůj život, poznat novou zemi. Hlavně jsem chtěla začít studovat nový jazyk, který byl pro mě úplně cizí. Ještě si moc dobře vzpomínám na svůj první dialog u nádraží, a kdykoli na to myslím, usmívám se. Z knihy pro blbě jsem četla, co mám říct:

Já: Promiňte, já neznám. Zastávka tramvaj, kde?

Pán: Prosím? Sprechen Sie Deutsch?

Já: No. Ne. Ano, ano.

...

Já: Ne. No nerozumět. Děkuju.

(Musím říci, že mi trvalo ještě dlouho, než jsem si přivykla v češtině té pozitivní odpovědi s krátkým „No“.)

To je skutečnost, která mě tu překvapila a se kterou jsem nikdy nepočítala. Přijela jsem do České republiky a teď tu žiji a mluvím česky. Jsem tady víc než dva roky, bydlím na koleji a píši svou práci z filozofie. Až se vrátím domů, bude pro mě divné slyšet jenom turečtinu a trochu angličtinu.

Vzpomínám si také moc dobře na to, že to na začátku pro mě nebylo vůbec snadné: Přijela jsem v době, kdy začínala zima – krátké dny, tma od čtyř hodin odpoledne, nepříjemné počasí. Dlouhá zima bez slunce mi vadí, ale co mi chybí ještě víc, je moře. Skutečně jsem kvůli počasí pociťovala depresi a pasivitu. Poznala jsem, že moře je

v mém životě důležitá věc a že na ně stále myslím. Často se pokouším představit si tady, v Brně, okolo sebe moře, a když se mi to nepodaří, inspiruje mou fantazii, abych si šeptala báseň:

*Pomalů půjdu někam
ke Středozemnímu moři
kolem racků,
a nevíš ani,
jak už mi chybí
vášnivě moře,
a ležet na nebi.
Opust' mě,
i když
já možná končím
na mořské cestě.
Jsem úplně prázdná,
Ale vůbec nejsem tichá.*

Hlavně mám radost, že sedm českých pádů už pro mě není ve dne v noci noční můrou. Zase si velmi dobře vzpomínám na to, jak jsem seděla s lidmi v hospodě, neuměla jsem ani slovo, a tedy jsem nerozuměla, co si povídali. V tom okamžiku jsem si myslela, že člověk, který sedí u stolu, ale nerozumí a nemůže mluvit, vypadá jako blbec, který nemá co říct. A pak jsem si pomyslela, že se musím hned začít učit, protože bych se z toho asi brzy zbláznila. Chtěla jsem jim říct (ale samozřejmě se mi to nepodařilo): „Vsaďte se, že až se tu sejdeme za rok, uvidíte, že nejsem němá.“

Myslím, že je zajímavé, že se na mě Češi možná většinou dívají jinak. Třeba si automaticky myslí, že jsem muslimka. To mě na začátku hodně štválo. Proč mám být muslimka? Pořád říkám, že tam nemusím být zařazena předem. Nebo prý nepiji žádný alkohol. To také není pravda. „Ty asi nepiješ alkohol kvůli náboženství, že.“ Pro mě je takový přístup velmi omezující. Ten pohled je totiž vždy jednostranný. Myslím si, že moc neznám ten viditelný rozdíl mezi „bílou a černou“; možná je to proto, že bych raději žila v takovém světě, kde bych se mohla pohybovat bez ohledu na nějakou barvu.

Jinak často soudím, že česká společnost je uzavřená a seriózní, srovnávám-li, jak to chodí u nás, a jak tady. Lidé u nás hodně komunikují, třeba v parku, na ulicích, na trzích, na nádraží, prostě kdekoli je slyšet, že

děti křičí a lidé se baví, ale tady je ticho. Mám dojem, že tady se lidé začínají bavit až v hospodské atmosféře, ale je zajímavé, že pak si povídají o všem možném. Nevím. Určitě jde o něco tradičnějšího, ale celkově je to pro mě dobrá zkušenost, že příležitost najít povídaté lidi mám jen v hospodách. Je to pro mě pohoda. Jinak Brno, kde žiji, se mi moc líbí a snažím se využít možností, jež mi toto významné kulturní centrum na Moravě nabízí. Řekla bych totiž, že v kultuře

jste velmi bohatí, a jsem tedy moc ráda, že jsem vás mohla poznat zblízka u vás doma.

Mám ještě další rok na to, abych ukončila svá studia. A co pak? Možná, že se vrátím zpátky, ale zatím o tom nechci moc přemýšlet. Je to často únavné, a tak raději žiji okamžikem, protože celkově mám úplně jasno a jsem téměř spokojená. Každý člověk má prostě svou vlastní cestu a tu si musí najít sám.

UZAY KILIC

Dostali jsme dopis

Nedorozumění

Dva pracovníci kabinetu TGM FF MU v Brně zpochybnili v Universitas č. 4, 2002 oprávněnost titulů našich článků o nenavazování na dílo TGM (Zůstáváme věrni?, O zanedbávání odkazu TGM, Riziko odcizování)¹. Na důkaz neoprávněnosti uvedených titulů a postojů podávají oba kolegové výčet svých odborných akcí, studií, publikací a edicí věnovaných dílu TGM. Tento důkaz ovšem svědčí o nedorozumění. Ve svých článcích ani náznamek nehodnotíme činnost brněnského kabinetu TGM (ani pražského, ani hodonínského Ústavu TGM). Této činnosti si vážíme, nic však nemůže změnit na faktech, která ve svých článcích odsuzujeme. Náš polistopadový společensko-politický vývoj dostatečně nenavázal na odkaz TGM, rozpad společného státu Čechů a Slováků byl jeho přímým popřením. Státní idea ČR je diametrálně odlišná od státní ideje masarykovské ČSR. Vlivné politické a kulturní skupiny vedou

v médiích programový zápas o vymýcení vlastenectví z českých hlav a vykořenění „mýtů“ první republiky. Na proskripčním seznamu je „mýtus“ husitský, obrozenecký, selský, sokolský, legionářský a „tatíčkovský“. Jestliže jsme v uplynulé dekádě uspořádali s názorově blízkými lidmi z domova i ze zahraničí a z exilu 5 konferencí a vydali ze shromážděných materiálů 5 publikací, šlo nám o masarykovské vidění a řešení současných problémů v duchu ideálů demokracie a humanity². Dílo TGM je nám zdrojem inspirace pro dnešek a pro široké vrstvy občanské společnosti, která u nás bez masarykovské osvěty (stimulace, motivace a integrace) nemůže vzniknout, natož existovat a zdárně se rozvíjet. Ale v tom – a to snad i tento krátký výklad jasně ukázal – se rozcházejí nikoli s pracovníky Kabinetu TGM, ale s částí našich politických a kulturních elit.

B. BLÍŽKOVSKÝ, ST. KUČEROVÁ

- 1 Uvedené články viz Univerzitní noviny 2001, č. 2, s. 38-41 a Univerzitní noviny 2002, č. 7-8, s. 39-41.
- 2 Zmíněné publikace:
Idea Československa a střední Evropa. Doplněk a Konvoj, Brno 1994, 1995, 312 a 68 s.
Českoslovenství – součást Evropanství. Konvoj, Brno 1996, 432 s.
Českoslovenství – středoevropanství – evropanství. 1918-1998. Konvoj, Brno 1998, 536 s.
Bilance a výhledy středu Evropy na prahu 21. století. Konvoj, Brno 2000, 375 s.
Česká a slovenská otázka v soudobém světě. Konvoj, Brno 2002, 391 s.

Reakce

V minulém čísle *Universitas* vyšla stat' M. Munzarové *Princip respektu k autonomii nemocného a eutanazie*. Zabývala se problémem zejména z teoretického hlediska lékařské etiky. Jak se na tuto otázku dívají klinici, osvětluje R. Kraus, primář Anesteziologické a resuscitační kliniky FN U Sv. Anny.

Nenasazení a vysazení marné léčby a distanzie

Motto

Lékař u nevléčitelně nemocných a umírajících účinně tiší bolest, šetří lidskou důstojnost a mírní utrpení. Vůči neodvratitelné a bezprostředně očekávané smrti však nemá být cílem lékařova jednání prodlužovat život za každou cenu. Eutanazie a asistované suicidium nejsou přípustné.

Etický kodex vydaný ČLK

Rozvoj intenzivní medicíny přinesl kromě nových léčebných a diagnostických prostředků a postupů také nové etické problémy a otázky. Došlo k výraznému odklonu od koncepce „vítězné medicíny“. Mnoho lidí je zachráněno, nikoliv však uzdraveno, neboli v podmínkách intenzivní medicíny přibývá nemocných, kteří nemohou být uzdraveni, ale díky použití moderních technických pomůcek, přístrojů a postupů nemohou ani zemřít. Tuto situaci nazýváme zadrženou smrtí-distanzií. Kromě toho, že takováto situace přináší utrpení nemocnému a celé jeho rodině a známým, nelze ani pominout aspekty ekonomické. V současnosti, kdy na celém světě a v naší republice obzvláště narůstá nepoměr mezi možnostmi současné medicíny a dostupnými zdroji, stávají se aspekty etické a ekonomické nedílnou součástí rozhodovacího procesu v denní klinické praxi.

Současné léčebné postupy zvyšují přežití a umožňují návrat do života nemocným s reverzibilním selháním orgánových funk-

cí. Naše vnímání pojmu reverzibility orgánové dysfunkce či selhání se výrazně změnilo.

Intenzivní medicína stejně jako ostatní klinické obory plně respektuje základní principy: *Činit dobro pro pacienta, nikdy pacienta nepoškodit, zachovat autonomii pacienta a právo na stejnou péči bez rozdílů.*

Při uplatňování výše zmíněných principů musíme zahájení či prodlužování léčby, která není účinná a přínosná, považovat za postup, který není v zájmu a ku prospěchu nemocného. Proto v denní praxi uplatňujeme přístup nenasazení (withold) a vysazení (withdraw) marné léčby. Jednoznačně se musíme vyhnout postupům, které by se daly označit jako eutanazie. Při stanovení léčby se musí každý nemocný posuzovat přísně individuálně.

Základem tohoto přístupu je podle některých autorů, kteří se touto problematikou zabývají, kategorizace nemocných do tří skupin.

I. Standardní (plná, maximální) terapie

Rozsah poskytované péče reflektuje:

- aktuální názor medicíny na diagnostiko-léčebný postup u daného klinického stavu (lege artis, guidelines, standardy),
- dostupnost těchto postupů v daném zdravotnickém zařízení,
- aktuální stav nemocného se zřením k předchorobí, dosavadnímu vývoji a k předpokládané prognóze i z dlouhodobého hlediska. Ošetřující tým se snaží využít všech dostupných postupů, metod a léků, které jsou v daném okamžiku k dispozici a které považuje za indikované.

II. Nerozšiřování nastavené terapie (withold)

Na základě písemně dokumentované rozvahy lékaře není rozšiřováno spektrum diagnostických a terapeutických postupů, které by neovlivnily dosavadní vývoj či průběh onemocnění. Stávající terapie je v daném okamžiku považována za maximální vzhledem k stavu a prognóze nemoc-

ného. Součástí tohoto postupu je i případná ordinace DNR.

DNR (do not resuscitate) znamená nezáhájit nedokladnou resuscitaci u nemocných, kde je předem evidentní, že nemůže vést k efektu.

III. Omezení terapie (withdraw)

U nemocných s přesvědčivými známkami nepříznivého vývoje a nepříznivé prognózy je poskytována pouze základní terapie, tj. analgie/sedace, tekutiny, někdy pokračování v umělé plicní ventilaci. Ostatní léky či postupy jsou vysazeny (ukončení dialýzy, ukončení podpory srdeční činnosti léky a přístroji atd.). Součástí rozhodnutí je i ordinace DNR. Toto rozhodnutí je dnes zahrnováno do nenasazení léčby.

Obecně se za marné lékařské počínání považuje péče, která neslouží či nevede k užitečnému cíli a neposkytuje okamžitý nebo dlouhotrvající prospěch, či léčba, která má sice efekt na fyziologické parametry, není však v konečném důsledku prospěšná pacientovi jako osobě.

Diskuse o otázkách marné péče obvykle končí v obtížnosti definovat poměr a vztah mezi paternalismem lékaře a autonomií pacienta. Problém je najít rovnováhu mezi nimi, je komplikován obecnou širokou definicí péče a léčby, což poskytuje možnost lékařům rozhodovat se převážně pro léčbu. O frekvenci rozhodnutí nenasazení nebo vysazení marné péče rozhoduje také přesvědčení lékaře, jeho filozofická vyspělost, jasná představa o použitých termínech, rozvaha a odvaha individuálního týmu lékařů.

Realizace těchto závažných rozhodnutí probíhá přesně strukturovaným a časově jednoznačně určeným procesem na základě následujících principů:

- základním principem rozhodování je očekávaný vývoj stavu s ohledem na anamnézu, dosavadní průběh onemocnění, stupeň a rozsah orgánové dysfunkce, stupeň narušení integrity organismu jako celku, reakce na dosavadní terapii a prognóza nemocného v krátkodobém i dlouhodobém časovém horizontu se zřetelem na výchozí a předpokládaný dosažený stupeň kvality života po propuštění z intenzivní péče,

- zohlednění a aplikace základních etických principů v rozhodovacím procesu je vždy prioritní při zahájení úvahy o případné změně kategorie,

- vstupní kategorie je vždy kategorií I., o zařazení do jiné kategorie v čase přijetí rozhoduje vedoucí lékař oddělení,

- kategorie je přehodnocována pravidelně ošetřujícím lékařem (minimálně jednou denně),

- zařazení nemocného do jiné kategorie navrhuje ošetřující lékař, součástí návrhu je zdůvodnění s následnou diskusí uvnitř celého kolektivu lékařů a sester,

- označení kategorie je součástí denního záznamu chorobopisu,

- zdůvodnění změny kategorie je podrobně dokumentováno v denním záznamu chorobopisu s podpisy ošetřujícího lékaře, vedoucího oddělení a primáře nebo přednosty kliniky (oddělení),

- za všech okolností snaha o kvalitní, srozumitelnou a maximální informovanost nejbližších příbuzných po celou dobu hospitalizace.

O důležitosti a závažnosti celého problému svědčí exponenciálně narůstající počet literárních sdělení a bloků přednášek v rámci kongresů intenzivní medicíny, kde se hovoří o nesnadno přiléhavě přeložitelném termínu end-of-life care. Podle statistických analýz umírá v USA jedna čtvrtina nemocných na jednotkách intenzivní péče a většina z nich po určitém stupni omezení život udržující léčby. Této skutečnosti se nelze vyhnout ignorováním celého složitého problému. Je nutné všechny aspekty co nejdříve diskutovat mezi zdravotníky a rozšířit kvalifikovaný a srozumitelný dialog na celou veřejnost – potenciální nemocné a příbuzné umírajících.

ROMAN KRAUS

Významné osobnosti naší univerzity

Vzpomínka na prof. Václava Hrubého (9. 10. 1885 – 15. 1. 1933)

Dne 15. ledna letošního roku uplynulo sedmdesát let ode dne, kdy zemřel neočekávaně ve věku nedovršených 48 let první profesor pomocných věd historických na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity PhDr. Václav Hrubý.

Narodil se 9. října 1885 v Hradci Králové. Po absolvování gymnázia, které navštěvoval nejprve v Chrudimi a pak v Praze, studoval v letech 1904-1909 historii jednak na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, jednak na Ústavu pro rakouský dějepis při vídeňské univerzitě. K jeho pražským vysokoškolským učitelům patřil ještě legendární Jaroslav Goll v posledních letech svého pedagogického působení, avšak vzhledem ke svému zaměření na pomocné vědy historické se Hrubý považoval vždy především za žáka Gustava Friedricha. Z profesorů vídeňských měli na něho vliv zejména Emil Ottenthal a Oswald Redlich. V r. 1913 dosáhl titulu doktora filozofie na základě disertace *Listina biskupů pražských z let 1258-1343*, která se v rozšířené podobě stala později (v r. 1920) i jeho prací habilitační. V letech 1909-1922 pracoval v Archivu Národního muzea (z toho od r. 1916 jako jeho správce), od r. 1921 pak stál současně i v čele nově zřízeného Československého státního historického ústavu vydavatelského, v němž působil až do roku 1925. – Pokud jde o pomocné vědy historické na brněnské Filozofické fakultě, začala se jejich výuka realizovat (tehdy jen jako součást studia historie, nikoli ještě jako samostatný studijní obor) teprve až od r. 1922. Přednáškami byl provizorně pověřen tehdejší pražský soukromý docent Václav Vojtíšek, jemuž vedení fakulty původně zamýšlelo nabídnout profesuru. V. Vojtíšek však po delším váhání dal nakonec přednost ředitelské funkci v Archivu hlavního města Prahy a později profesuře na Univerzitě Karlově, čímž uvolnil cestu – ač osobně nerad –

Václavu Hrubému, který o toto místo projevoval zájem už od r. 1921, tedy krátce poté, co fakulta zahájila svou činnost. Po zdlouhavém a komplikovaném jednání byl V. Hrubý 30. května 1925 (s účinností od 1. února 1925) jmenován mimořádným profesorem pomocných věd historických a 14. ledna 1929 (s účinností od 31. prosince 1928) profesorem řádným.

Vědecky se V. Hrubý soustřeďoval především na českou středověkou diplomatiku období přemyslovského a lucemburského. Jeho nejvýznamnější kniha, kterou bohužel nestačil úplně dokončit, se zabývá vývojem listin v českých zemích od prvopočátků do konce 12. století; byla vydána až posmrtně z Hrubého pozůstalosti jeho nástupcem Jindřichem Šebánkem v r. 1936 pod titulem *Tři studie z české diplomatiky*. Diplomatie 13. století jsou věnovány časopisecké studii o formulářových sbírkách a jejich autorech a pojednání o padělaných listinách břevnovského kláštera. Počátky diplomatiky lucemburské se zabývají statě o inauguračních diplomech krále Jana, listinám korunňho archivu z prvních let vlády Karla IV. je věnována kromě několika dílčích článků vzorná edice *Archivum Coronae regni Bohemiae II.* z r. 1928. Z pera V. Hrubého pochází i první naše archivní příručka *Úvod do archivní teorie i praxe* z r. 1930, v níž kromě vlastní archivní problematiky vyložil autor i základy jednotlivých pomocných věd historických. Na základě diplomatických i dalších pramenovědných rozborů usiloval také o řešení obecnějších problémů našich nejstarších dějin, např. ve studii *Původní hranice biskupství pražského a hranice říše české v 10. století* (z r. 1926). Hrubý zasáhl také do sporů o proslulých padělcích RKZ, např. prací *Václav Hanka a jeho rukopis Královédvorský* (z r. 1919), do polemiky o vzniku městských erbů, do diskusí o svatováclavské pečeti i jiných problémech.

Pro celkový charakter vědecké činnosti V. Hrubého bylo příznačné, že si volil za předmět svého bádání témata mimořádně obtížná a že při jejich řešení dospěl většinou ke zcela odlišným, ba často přímo opačným závěrům než jiní badatelé, dřívější i současní, s nimiž vedl velmi ostré polemiky. Ve snaze překlenout mezerovitost

dochovaných pramenů vytvářel leckdy smělé a překvapivé hypotézy, které podle názorů jeho četných odpůrců nebyly dostatečně vědecky podloženy. Po mém soudu se však V. Hrubému často křivdilo a někdy i dosud křivdí, neboť se přitom zapomíná na ty výsledky jeho práce, které jsou naprosto nesporné, a dále na to, že jeho hypotézy, ať již s nimi v jednotlivostech souhlasíme či nikoli, byly projevem jeho snahy učinit z diplomatiky vědu, která se nespokojuje jen se zkoumáním listin a kancelářů po stránce více méně formální, nýbrž která by usilovala o to, aby přispěla svým specifickým podílem k poznání lidského života a lidského usilování v minulosti. V tom zůstává Hrubého dílo podnětné i dnes a je škoda, že předčasná smrt mu znemožnila dokončit jeho rozsáhlé výzkumné plány, v nichž počítal mj. se zpracováním vývoje listin v českých zemích až do konce doby jagellonské.

V. VAŠKŮ

Bohuslav Havránek (30. 1. 1893 – 2. 3. 1978)

Dne 30. ledna 2003 uplynulo 110 let od narození Bohuslava Havránka. Tento významný slavista patří k hlavním představitelům funkční lingvistiky a je třeba zdůraznit, že svým dílem ovlivnil mnoho oblastí české a slovanské jazykovědy.

Po studiu a habilitaci na Karlově univerzitě odešel r. 1929 do Brna na filozofickou fakultu, kde působil na stolici slovanské jazykovědy až do uzavření českých vysokých škol (r. 1939). Zde dokončil své dílo *Genera verbi v slovanských jazycích* (I 1928, II 1937) a vedle slovanské syntaxe a vztahů mezi slovanskými jazyky se zabýval i staroslověninou. Je spoluautorem *Mluvnice jazyka staroslověnského* (spolu s S. M. Kuřákinem, 1928), členem autorských kolektivů *Slovníku jazyka staroslověnského* (od r. 1958) a *Etymologického slovníku slovanských jazyků*. Do Havránkova brněnského působení spadá i syntetické bohemistické dílo *Česká nářečí* (1934), ve kterém podává soustavnou klasifikaci a výklad českých a moravských dialektů. Jeho *Vývoj spisov-*

ného jazyka českého (1936) vnáší do sledování dějin českého jazyka kromě prohloubeného pohledu na vývoj syntaktických prostředků a rozvoj slovní zásoby především zřetel k vývoji uměleckého jazyka. Nová teorie spisovného jazyka mu umožnila adekvátněji hodnotit zásahy teoretiků do normy, hlavně zásahy puristicky a brusířsky motivované.

Po osvobození r. 1945 odešel Bohuslav Havránek do Prahy na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy. Vedle funkcí akademických se organizačně a vědecky podílel na vybudování studia rusistiky; z této doby pochází jeho práce *Kapitoly ze srovnávací ruské a české mluvnice* (I 1956, II 1961, III 1968) a *Přehled ruského tvarosloví* (poprvé 1951). Je spoluautorem *Příruční mluvnice ruštiny I, Hláskosloví a tvarosloví* (1976) a *Velkého rusko-českého slovníku* (1952–1962).

Jedním z trvalých zájmů Bohuslava Havránka bylo studium vývoje spisovného jazyka a s ním spojené problematiky kodifikace. Z 60. let pocházejí jeho *Studie o spisovném jazyce* (1963), jež obsahují jednak programové stati související s vystoupením Pražského lingvistického kroužku, jednak příspěvky a články popularizující nové jazykové metody. Výsledkem spojením vynikajícího teoretického myšlení a potřeb jazykové praxe je *Stručná mluvnice česká* (zpracovaná spolu s Aloisem Jedličkou, poprvé r. 1950), rozšířená a vydaná později jako *Česká mluvnice* (poprvé r. 1951). Havránek se sám také účastnil úprav českého pravopisu a podílel se na přípravě učebnic pro základní a střední školy.

Z jeho redaktorské činnosti je třeba zmínit účast na vydávání obsáhlých lexikografických děl *Příručního slovníku jazyka českého* (1935–1957), *Slovníku spisovného jazyka českého* (1958–1971) a také *Staročeského slovníku* (od r. 1968). Jako editor se zasloužil o vydávání staročeských památek ve *Výboru z české literatury od počátků po dobu Husovu* (1957) a ve *Výboru z české literatury doby husitské* (I 1963, II 1964). Spolu s Jiřím Daňhelkou vydal významné dílo staročeské literatury *Nejstarší českou rýmovanou kroniku tak řečeného Dalimila* (1957).

Důležitou roli hrál Havránek při založení časopisu *Slovo a slovesnost* (1935, s pozdějším podtitulem *Časopis pro otázky teorie a kultury jazyka*), s jehož vydáváním byl spjat po celý život. Byl rovněž redaktorem časopisů *Slavie*, *Byzantinoslavie*, *Naše řeč*, *Slovanský přehled* a několika lingvistických periodik zahraničních. Na poli světové slavistiky má dalekosáhlý význam jeho iniciativa při zřízení Mezinárodního komitétu slavistů a členství v této organizaci. Nemenší byl Havránekův podíl na založení Československé akademie věd na podzim roku 1952. Mezi prvními byl jmenován jejím řádným členem a jako akademik se stal také ředitelem Ústavu pro jazyk český.

Bohuslavu Havránekovi se dostalo mnoha poct za vědecké zásluhy, byl čestným doktorem řady zahraničních univerzit. Své zkušenosti předával jak na univerzitě, tak na půdě akademické dalším generacím lingvistů. Vynikal mnohostranností jazykovědných zájmů a jeho dílo má v naší a slovanské jazykovědě významné místo.

M. ČORNEJOVÁ

Josef Dvořáček (18. 3. 1893 – 13. 11. 1948)

Posledním, kdo se habilitoval na půdě meziválečného pedagogického semináře Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, byl Josef Dvořáček. Přestože se stal členem semináře až ve druhé polovině třicátých let, s Otokarem Chlupem a Janem Uhrem spolupracoval už delší dobu mimo univerzitní půdu.

Josef Dvořáček se narodil 18. března 1893 v Letovicích, kde chodil na obecnou a měšťanskou školu. Pak nastoupil na učitelský ústav v Brně, který ukončil v roce 1912 maturitou s vyznamenáním. Po absolutoriu byl ustanoven zatímním učitelem v Domašově u Brna a za dva roky poté úspěšně složil zkoušky učitelské způsobilosti pro školy obecné. Za první světové války byl odeden na ruskou frontu. V Rusku vstoupil do československých legií a do vlasti se vrátil až v roce 1920. Ještě téhož roku nastoupil na místo v chlapecké obecné škole v Brně, po roce vykonal zkoušky uči-

telské způsobilosti pro školu měšťanskou a mohl se stát odborným učitelem na dívčí měšťanské škole v moravské metropoli. Vedle svého povolání rovněž studoval na reálce, aby mohl složit maturitní zkoušku na střední škole. Poté ještě musel složit zkoušku z latiny a pak už mu nic nebránilo ve studiu na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity. Zapsal si kombinaci historie – filozofie. Studium ukončil v roce 1930 doktorátem z filozofie, když úspěšně obhájil disertační práci na téma Pedagogicko-sociologický průzkum střední školy.

Pedagogikou se Dvořáček zabýval již od svého návratu z Ruska. V roce 1921 spoluořadizoval Školu vysokých studií pedagogických a zároveň byl absolventem jejího prvního běhu. Tajemníkem této školy se stal v roce 1922. O rok později byl jmenován členem státní zkušební komise pro zkoušky učitelské způsobilosti pro učitele obecných a měšťanských škol. V následujících dvou letech se aktivně podílel na výzkumu dětí v poradně Společnosti pro péči o dítě a jeho výzkum. V roce 1924 publikoval knihu Přírodopisné zábavy. Redakčně připravoval společně s Chlupem a dalšími odborníky Sborník přednášek a studií Školy vysokých studií pedagogických. Od roku 1932 do roku 1935 byl redaktorem Nových škol, kde publikoval řadu svých článků a studií. Dvořáček začal také přednášet na Škole vysokých studií pedagogických v Brně. Ve svých kurzech se věnoval především školenskému měření (zejména testům), statistickým metodám v pedagogice a experimentální pedagogice. Na Státní pedagogické akademii mu byly od roku 1933 svěřeny přednášky o kvantitativní pedagogice. Na požádání Ministerstva školství a národní osvěty recenzoval rukopis učebnice Mladý badatel.

Ve školním roce 1935-36 ministerstvo školství povolilo Dvořáčkovi hospitovat na mužském Učitelském ústavu v Brně v předmětech: přírodopis, pedagogika a psychologie. Navštěvoval hodiny především u profesora Bruno Valouška a Jana Uhra. Cílem praxe bylo studium vyučovacích metod na střední škole včetně poznání tohoto typu školy a její organizace, což byl nutný předpoklad pro habilitaci na univerzitě.

Dvořáček se zúčastnil exkurze Školy vysokých studií pedagogických do Paříže a svoje poznatky popsal v časopisu *Nové školy* (1931) v krátkém článku *Návštěvou v pařížských školách*. Kritické stanovisko k měření pomocí testů zaujal Dvořáček ve studii *Testová zkouška*, kde mimo jiné píše, že testy jsou pouze jednou ze součástí diagnostické praxe (*Nové školy* 1936). Poukázal zde na psychologický základ testů a hlavně, jak už název napovídá, chápe testy jen jako pomůcku nebo doplnění učitelovy klasifikace, nikoliv jako prostředek jediný. Josef Dvořáček uplatnil také svoje filozofické a historické vzdělání ve studiích věnovaných např. názorům F. Drtiny nebo E. Rádl.

Dvořáček se zajímal nejenom o pedagogiku jako vědeckou disciplínu, ale zaměřoval se stále více na teorii vyučování. Vypracoval mnoho posudků a analýz učebnic či spisů vztahujících se k didaktice. V roce 1936 byl vydán jeho spis *Problém aktivity žákovy ve vyučování*. Zde zpracoval zajímavou didaktickou otázku a celá koncepce publikace ukazuje, že jde o dílo vyzrálé vědecké osobnosti. V úvodní části Dvořáček analyzoval pojem „aktivita“ a připravil si tak cestu k svému vlastnímu pojetí této problematiky. Středem jeho zájmu je pak aktivita dítěte ve výuce. Další kapitolu zaměřil na pojmové znaky, které byly v teoretické oblasti spojovány s otázkou žákovy aktivity. Poté se věnoval psychologickým a sociologickým stránkám aktivity. Dvořáček ve spise dokázal, že je schopen čerpat z bohatých zkušeností ze své vlastní praxe ve školství. Autor tedy zkoumal problém aktivity z mnoha různých hledisek, aby tak dosáhl co nejkomplexnějšího pohledu na danou problematiku. O kvalitě spisu svědčí převážně příznivé přijetí díla v odborných kruzích. Dvořáček se v roce 1937 na základě tohoto spisu habilitoval na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity a od školního roku 1937-38 zde začal přednášet. Ve svých přednáškách se až do uzavření vysokých škol zabýval především didaktikou.

V roce 1937 odjel na studijní cestu do několika evropských zemí, navštívil Francii, Německo, Jugoslávii, Itálii a Rakousko. V druhé polovině třicátých let byl Dvořáček uznávaným odborníkem na problematiku

národních škol, a proto byl v roce 1937 ministerstvem školství jmenován zemským školním inspektorem pro tento typ školy a počátkem roku 1938 se stal školním radou ve stejné funkci. Jako bývalý legionář byl roku 1941 penzionován.

Josef Dvořáček byl čtvrtým habilitovaným členem meziválečného pedagogického semináře (vedle O. Chlupa, J. Uhra a S. Velinského). Dlouhou dobu spolupracoval především s Chlupem a Uhrem ve Škole vysokých studií pedagogických a v době příchodu do Pedagogického semináře začal zúročovat roky studií i praxe na různých typech škol. Po válce se opět vrátil na akademickou půdu brněnské univerzity a profesorský sbor Filozofické fakulty již v prosinci 1945 podal návrh na jeho jmenování mimořádným profesorem. Otokar Chlup navrhoval Dvořáčka v roce 1948 na místo ředitele pedagogického semináře. Předčasná smrt 13. listopadu 1948 však nedovolila tento záměr realizovat.

J. ZOUNEK

Odkaz Bedřicha Václavka (10. 1. 1897 – 5. 3. 1943)

Dne 10. ledna 1897, před 105 lety, se narodil PhDr. Bedřich Václavek, profesor (in memoriam) Masarykovy univerzity; 5. března uplyne 60 let ode dne, kdy zemřel v koncentračním táboře Osvětim.

Rodák z Čáslavic u Třebíče, pocházel z chudých poměrů. Studoval bohemistiku a germanistiku na Filozofické fakultě KU v Praze; jeho učiteli, inspirátory jeho prvních pokusů o vědu a rané vědecké činnosti byly přední osobnosti české literární vědy a také folkloristiky, k níž rovněž tíhl: Otokar Fischer, Jan Jakubec, Zdeněk Nejedlý, Čeněk Zíbrt, Jiří Horák. Po ročním studiu na univerzitě v Berlíně působil krátce v Brně jako středoškolský profesor a potom po většinu svých tvůrčích let jako knihovník Zemské a univerzitní knihovny v Brně a Studijní knihovny v Olomouci.

Byl soustavně veřejně činný. Ve 20. letech byl členem avantgardy sdružené nejprve v Devětsilu, s níž prosazoval nejdříve proletářské umění a potom poetismus; v 30. le-

tech působil v Levé frontě a věnoval se inaugurování socialistického realismu. První Václavkovou knihou je soubor kriticko-programových statí o jeho současnicích *Od umění k tvorbě* (1928), v němž explikoval a hájil dualitu literatury umělecké a užité. Také následující historicky založená monografie *Poezie v rozpacích* (1930, s podtitulem *Studie k sociologii umění a kultury*) má programový ráz. Václavek vyvozuje, podobně jako další tehdejší marxističtí teoretikové, domnělé přímé souvislosti mezi avantgardním uměním a avantgardou společenskou, již měl být světový proletariát a nový stát sovětský. Jeho literaturou, kulturou a kulturní politikou Václavek argumentoval jako přední z mnoha levicových intelektuálů, kteří ztotožnili utopii s nepoznanou či nerozpoznanou realitou Sovětského svazu. Opět sociologicky založená *Česká literatura 20. století* (1935), rozsahu o málo víc než stostránkového, nemohla konkurovat *Přehledným dějinám literatury české* Arna Nováka jako základní zdroj informací, avšak v tématu, které zpracovala, prosadila nový pohled na český literární vývoj a odkryla další významy jednotlivých děl, skupin a generací. Souhrnným výsledkem Václavkova sociologismu je druhý soubor statí o soudobých českých spisovatelích *Od umění k tvorbě* (1937), nepostulující diktát realismu v obsahovém smyslu slova, ale „básnické poznání skutečnosti“, jež má jakožto socialistickorealisticke postihnout její vývoj; poznávaná skutečnost zahrnuje nejširší horizont od světa uměleckého díla, je to skutečnost společenská či společensko-politická, k níž jsou prvky např. psychologické přímochaře přiřazovány. Tyto čtyři Václavkovy knihy jsou základními díly tehdejšího českého marxistického poznání literatury, které má právě sociologický ráz. Znamenají významný pokus o formulování metody i její aplikaci na živá umělecká díla a jako taková jsou i součástí dobového korpusu estetiky a literární kritiky. Zde i v dalších statích publikovaných pouze časopisecky byl Václavek vnímavým interpretem své generace (spolu s A. M. Příšou a Františkem Götzem), portrétistou, jehož oceňoval Šalda; Václavek bývá ovšem ohraničen sociologickým přístupem, který autora *via facti* často vede

Bedřich Václavek

k tomu, že nedoceňuje či omezuje hodnotu estetikou.

Václavkova historicky založená a soudobě české literatuře důmyslně odpovídající metoda je jako možný hlavní prostředek pohledu na literární dílo sporná. Sociologické hledisko je pro poznání literárního díla jen hlediskem jedním a výklad na něm založený hegemonizuje jeden z parciálních přístupů; pravda právě jim se znovu daří v postmoderních desetiletích. Sociologie literatury však nenahradí literární vědu, jejíž přístupy tehdy syntetizovali F. X. Šalda, Arne Novák, Otokar Fischer, Vojtěch Jirák, Václav Černý.

Zásadně přínosné pak bylo Václavkovo sociologicky inspirované rozmnožení témat dosavadní české literární vědy v objevných široce založených studiích, většinou doprovozených heuristicky přínosnými antologiemi: zábavná próza české renesance, kramářská, zlidovělá a společenská píseň, epistolografie, vývoj satiry v průběhu staletí i didaktický výklad literárních směrů. Václavkovo místo ve vývoji bádání o české literatuře, zahrnujícího různé metody, tedy vyplývá z konkrétních výsledků jeho jednotlivých prací.

J. KUDRNÁČ

Za prof. Otto Ducháčkem (7. 10. 1910 – 17. 2. 1993)

Dne 17. února 2003 uplynulo deset let od chvíle, kdy odešel jeden z nejvýznamnějších československých romanistů prof. PhDr. Otto Ducháček, DrSc., dlouholetý profesor románské lingvistiky na Filozofické fakultě MU v Brně. V následujících řádcích proto chceme alespoň krátce připomenout působení tohoto pedagoga a vědce, který si svými pracemi získal uznání nejen doma, ale i za hranicemi.

Otto Ducháček se narodil 7. listopadu 1910 v Ústí nad Orlicí v rodině učitele. Maturitu složil s vyznamenáním v roce 1929 na gymnáziu v Jilemnici a v témže roce začal studovat francouzštinu a češtinu na Filozofické fakultě univerzity Karlovy. Po dokončení studií na jaře 1934 nastoupil kvůli nedostatku učitelských míst jako výpomocný učitel na tkalcovské škole v Jilemnici. Ještě téhož roku o Vánocích dostal umístěnku na Reálné gymnázium ve Spišské Nové Vsi jako aspirant, což znamenalo, že tři měsíce učil bezplatně a poté za 485 korun měsíčně. Na středních školách vyučoval plných patnáct let, od roku 1934 do roku 1948. Od roku 1945 působil současně jako lektor francouzského jazyka na Filozofické fakultě Karlovy univerzity, kde vedl praktická cvičení a od roku 1948, kdy se stal jejím řádným učitelem, také proseminář staré francouzštiny a přednášku o dějinách francouzského jazyka.

Otto Ducháček vstupoval na filozofickou fakultu s úmyslem věnovat se především české literatuře, avšak výrazně ho ovlivnil lingvisté: Emil Smetánka, Miloš Weingart, Bohuslav Havránek a především profesor Skála-Richter, vynikající badatel, autor originálních učebnic románských jazyků, příruček sestavovaných podle latiny. Pod jejich vlivem se rozhodl zaměřit na jazyk a v roce 1935 odevzdal doktorskou disertační práci na téma *Tvoření deverbativních adjektiv v češtině*, na jejímž základě byl promován doktorem filozofie.

Na popud profesora Dvořáka a profesora Titze pak začal připravovat habilitaci v oboru románské jazykovědy. Jeho úsilí však

přerušila válka a totální nasazení v letech 1943–1945. Svůj habilitační spis *O vzájemném vlivu tvaru a významu slov* dokončil v roce 1947, ale teprve koncem roku 1948, po vleklém habilitačním řízení, navrhla vědecká rada Filozofické fakulty univerzity Karlovy ministerstvu školství, aby mu byla udělena *venia docendi*. K tomu ale došlo až po šesti letech, v roce 1955, kdy přešel na Filozofickou fakultu UJEP v Brně. Další vědecké tituly následovaly rychle za sebou: kandidát věd – 1960, doktor filologických věd – 1966. Ještě v témže roce byl jmenován řádným profesorem na katedře romanistiky a fonetiky brněnské Filozofické fakulty.

Ve své vědecké činnosti se Otto Ducháček zaměřil především na oblast sémantiky. V první monografii *O vzájemném vlivu tvaru a významu slov*, která měla značný ohlas v zahraničí, řeší v plné šíři vzájemné vztahy a působení tvarové a významové složky slova, problematiku důležitou jak pro poznání současné struktury jazyka, tak i jeho historického vývoje. V práci si všímá nejen působení vnitroязыkových a psychologických faktorů, ale i vnějších vlivů. Později se začal podrobněji zabývat teorií jazykových polí, a to z hlediska možnosti postižení systému v lexiku. Ve studii *Les champs linguistiques* (Philologica pragensia, 1960), recenzované a v zahraničí mnohokrát citované, která byla v Mexiku dokonce přeložena do španělštiny, podává novou koncepci rozdělení jazykových polí na morfologická, syntagmatická, asociční a pojmová. Teorii pojmového pole rozpracoval potom podrobněji se svou žačkou Růženu Ostrou, teorií syntagmatického pole se později zabývali Josef Dubský a Eva Spitzová.

K nejvýznamnějším dílům Otty Ducháčka patří monografie *Le champ conceptuel de la beauté en français moderne* (Praha, 1960), představující sémaziologický rozbor 316 francouzských výrazů vyjadřujících pojem krásy. Na základě použití bohatého a promyšleně rozříděného materiálu autor umožňuje vytvořit si jasnou představu o struktuře této části francouzského lexika. Originálním způsobem je vyložen vznik a rozvoj pojmového pole krásy, spojitost slov označujících určitý pojem, pozornost

je věnována také migraci slov uvnitř určitého pole i mezi poli sousedními. Podnětné jsou autorovy návrhy na diachronický průzkum tohoto jevu a na vypracovávání srovnávacích studií analogických polí v různých jazycích. Sémantice je věnován i spis *Précis de sémantique française* (Brno, 1967).

Z více než padesáti významných studií připomínáme článek nazvaný *L'homonymie et la polysémie* (1962), zkoumající vzájemný vztah mezi oběma jevy, a *L'attraction lexicale* (1964), zabývající se příčinami a podmínkami vzniku i následky sémaziologických jevů, které předtím nebyly ani řádně identifikovány a které nazývá „attraction sémantique“ a „attraction lexicale“.

Vedle vědecké činnosti však profesor Ducháček nezanedbával ani činnost pedagogickou a část své publikační činnosti zaměřil i na potřeby studentů. Vzniklo tak několik vynikajících učebních textů z románské jazykovědy – *Uvedení do románského jazykozpytu* (Praha, 1956), které později vyšlo pod názvem *Bibliografické uvedení do románského jazykozpytu* a pak z historické mluvnice *Úvod do historické mluvnice francouzské* (Praha, 1951) a *Dějiny francouzského jazyka* (Praha 1953), vynikající dílo o staré francouzštině a jejím vývoji, s při-

hlédnutím k vnějším faktorům, které tento vývoj ovlivnily. Modernímu jazyku byly věnovány publikace *Grammaire complète de la langue française* (Praha, 1955), *Francouzská mluvnice s cvičebnicí* (Praha, 1957) a především *Grammaire du français contemporain* (Bratislava, 1976) ve spolupráci s Jozefem Bartošem.

Otto Ducháček patří k našim nejpłodnějším romanistům. Jeho práce se pro své vysoké hodnoty, vědeckou akribii, exaktnost, podnětnost a koncepční originalitu těší i po jeho odchodu ve vědeckém světě opravdové vážnosti a jsou hojně citovány a excerповány. Za svého života byl často zván k přednáškovým pobytům v zahraničí (Francie, Polsko, Německo, Rumunsko, Holandsko, Belgie) i k účasti na mezinárodních kongresech.

Díky rozsáhlým jazykovým znalostem a hlubokým zkušenostem, cílevědomé výuce i obětavému pedagogickému vedení vychoval si profesor Ducháček řadu úspěšných nástupců, a to nejen z vlastní katedry, ale i z jiných pracovišť. Ti pokračují v jeho díle a ve svém bádání dosahují vynikajících výsledků. Budiž mu za to dík!

L. MILIČKOVÁ

Robert Birmelin, Ruce (spojené), 1987

*In memoriam***Profesor František Šik
zemřel**

Dne 3. července 2002 zemřel ve věku 81 let profesor RNDr. František Šik, DrSc., emeritní profesor Masarykovy univerzity v Brně. František Šik byl významným českým matematikem, který téměř padesát let působil na matematické sekci Přírodovědecké fakulty MU. V široké matematické obci i na Masarykově univerzitě byl znám jako oblíbený učitel, obětavý organizátor, laskavý a skromný člověk, který ve své vědecké práci dosáhl špičkové světové úrovně. Tím více je pocíťován jeho odchod z řad brněnských matematiků.

Narodil se v Brně v rodině poštovního úředníka. Přírodovědeckou fakultu v Brně absolvoval v roce 1948. Byl studentem prof. O. Borůvky. V letech 1948-50 začínal jako asistent na Vysokém učení technickém v Brně. Svá postgraduální studia absolvoval na Matematickém ústavu Československé akademie věd v Praze pod vedením E. Čecha a V. Kořínka. Prof. F. Šik pak téměř padesát let působil na matematické sekci Přírodovědecké fakulty MU. V roce 1958 se habilitoval a v roce 1963 byl jmenován řádným profesorem. Jeho pedagogická činnost byla zaměřena převážně na algebru a topologii. Řadu let vedl na Přírodovědecké fakultě algebraický seminář, v němž vychoval mnoho mladých matematiků. Témata a problémy jeho semináře se staly předmětem výzkumu českých i zahraničních algebraiků. V letech 1962-64 byl hostujícím profesorem na Univerzitě v Havaně. Po návratu na Přírodovědeckou fakultu v Brně vykonával v období 1965-69 náročnou funkci děkana. Začátkem roku 1970 musel z politických důvodů opustit místo učitele na univerzitě. Poté pracoval jako vědecký pracovník na Přírodovědecké fakultě a od roku 1982 byl zaměstnán v Ústavu fyzikální metalurgie ČSAV. V roce 1990 byl rehabilitován a vrátil se opět na Přírodovědeckou fakultu, kde pracoval se svými studenty a spolupracovníky až do odchodu do důchodu v roce 1998.

Ve své bohaté vědecké činnosti byl prof. Šik orientován zejména na oblasti algebry a topologie a často také na problémy, ve kterých se obě oblasti prolínaly a vzájemně ovlivňovaly. Jeho první články z počátku 50. let se týkaly relací kongruence a rozkladů množin. Světové proslulosti dosáhly zejména Šikovovy práce spojené s teoriemi uspořádaných a svazově uspořádaných grup. Prof. Šik byl vždy právem považován za jednoho ze zakladatelů těchto teorií.

Hlavní směr jeho vědeckého bádání byl věnován svazově uspořádaným grupám. Řada jeho prací má zásadní význam v rozvoji teorie uvedených grup. Jsou to především jeho práce o polaritě, subdirektních rozkladech, topologických aspektech reprezentace svazově uspořádaných grup a studium kompaktně generovaných svazově uspořádaných grup. Výsledky, kterých F. Šik dosáhl, jsou obsaženy v základních monografiích zaměřených na částečně uspořádané grupy.

V době svého působení v Ústavu fyzikální metalurgie se prof. Šik věnoval aplikacím matematiky na technologické problémy.

Základním rysem badatelské činnosti prof. F. Šika byla jeho originalita, která iniciovala výzkum v nových směrech výzkumu, spojená s důsledností, s níž studoval a řešil problémy ve vytyčeném směru se zámyslem pochopit všechny vzájemné vztahy mezi studovanými objekty.

Prof. Šik zanechal po sobě památku v obsáhlém a živém díle. Budeme se vracet k jeho myšlenkám, budeme mít dlouho na mysli jeho upřímnou lásku k matematice i vřelý a opravdový vztah k spolupracovníkům a studentům v dobách dobrých i zlých. Odchod profesora F. Šika se nás bolestně dotkl, protože jsme v něm ztratili vzácného učitele, rádce a přítele.

B. ŠMARDA

Z historie a současnosti univerzity

Studijní obor informační studia a knihovnictví zakotvil na Masarykově univerzitě v Brně

JIRÍ CEJPEK

K dosavadnímu vývoji

Letos uplynulo 75 let od vzniku předchůdce dnešního studijního oboru 7201T informační studia a knihovnictví. V roce 1927 byly založeny zásluhou Z. V. Tobolky dvou- až čtyř-semestrové kurzy pro vzdělání v knihovnictví vědeckém a administrativním při Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Svou náplní byly zaměřeny výrazně historicky a knihovnědně.

Trvalo pak 23 let, než se obor knihovnictví etabloval jako samostatný v rámci lektorátu a od akademického roku 1953-54 jako katedra knihovnictví Filozofické fakulty UK. Toto univerzitní pracoviště pak ještě třikrát změnilo svůj název na katedru knihovnictví a vědeckých informací, na katedru vědeckých informací a knihovnictví a posléze v r. 1993 na Ústav informačních studií a knihovnictví. Tyto změny názvů byly pokaždé důsledkem koncepčních a strukturálních změn učebních programů.¹

K zásadním změnám v učebních programech oboru došlo po listopadu 1989, kdy se tyto programy zbavily ideologie totalitního režimu a koncepčně, obsahem jednotlivých předmětů i způsoby výuky se sblížily s programy obdobných univerzitních pracovišť v demokratických zemích.²

V roce 1982 bylo zřízeno další pracoviště tohoto typu – katedra vědeckotechnických informací Fakulty řízení Vysoké školy ekonomické v Praze. Byla tak zahájena příprava informačních specialistů s širším ekonomickým vzděláním. Učební program byl ve srovnání s obdobným programem pražské Filozofické fakulty orientován více inženýrsky. Od roku 1985 byly do výuky postupně zaváděny i předměty znalostního inženýrství. Tomuto trendu se pak od roku 1990 přizpůsobil i název katedry, která se přejmenovala na katedru informačního a znalostního inženýrství

1 Podrobněji viz Cejpek, J. Obor vědeckých informací a knihovnictví – minulost, současnost a zárodky budoucnosti. In 40 let katedry vědeckých informací a knihovnictví Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Konference, Praha 20. 10. 1990. Sborník. 1. vydání. Praha, SKIP, 1991, s. 10-15.

2 Totéž, s. 15-24.

a začala působit jako pracoviště nově zřízené Fakulty informatiky a statistiky Vysoké školy ekonomické.

Nedostatek vysokoškolsky vzdělaných knihovníků na severní Moravě a ve Slezsku vyvolal potřebu zavést tříleté bakalářské studium knihovnictví na Filozoficko-přírodovědné fakultě Slezské univerzity v Opavě založené v r. 1991. Po přípravném období bylo v rámci studia oboru česká literatura, její dokumentace a tvořivé využití zahájeno v akademickém roce 1993-94 tříleté bakalářské studium. Vzniklo oddělení knihovnictví na katedře, která byla posléze přejmenována na Ústav bohemistiky a knihovnictví.

Zásluhou prof. PhDr. Miroslava Flodra, CSc., vedoucího Ústavu pomocných věd historických a archivnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, bylo v akademickém roce 1991-92 na FF MU zahájeno dálkové studium knihovnictví, jehož studijní program měl těžiště v knihovědě. Od tohoto roku se ústav přejmenoval na Ústav pomocných věd historických, archivnictví a knihovnictví, noví studenti se přijímali jednou za dva roky a pouze pro dálkové studium. V roce 1994 převzal vedení ústavu doc. PhDr. Vladimír Vašků, CSc., který obor knihovnictví garantoval spolu s PhDr. Jaromírem Kubíčkem, CSc., až do roku 1998. V září roku 1999 se otevřelo také denní studium a celý obor přešel pod Ústav pedagogických věd s novým názvem Vědecké informace a knihovnictví, vedením byl pověřen doc. ing. Jan Sup, CSc.

Do roku 1990 absolvovalo jen pražskou katedru na Filozofické fakultě UK v Praze více než 1600 posluchačů. V devadesátých letech se počty posluchačů na jmenovaných oborech značně zvýšily, takže k 1. 3. 2000 studovalo na třech uvedených univerzitních pracovištích v České republice obor informační studia a knihovnictví přes 500 posluchačů prezenčně i kombinovaně (dříve dálkové studium) bakalářský, magisterský a doktorský stupeň studia.

Podstata a smysl oboru

Podstatou oboru Informační studia a knihovnictví je **příprava posluchačů ke společenskému zprostředkování znakově zaznamenaných znalostí, zkušeností, příběhů a prožitků, a to prostřednictvím organizovaných sbírek dokumentů**. Tato stručná charakteristika oboru vyžaduje bližší objasnění. Znakový záznam tu představuje především záznam textu pomocí jakékoli znakové soustavy, kterou kdy člověk použil: od piktoqramů a ideogramů přes abecední písmo až po znakovou soustavu digitální po vynálezu počítače. Za znakovou soustavu považujeme také jakýkoli záznam obrazu doprovázejícího text i záznam obrazu samostatného. Jde o jakoukoli reprodukci kresby, obrazu apod. (nebo pomocí přístroje, např. fotografického aparátu). A konečně sem patří záznam jakéhokoli zvuku včetně hudebního. Pojmy znalost, zkušenost, příběh a prožitek mů-

žeme redukovat na pojem znalost, která může mít podobu znalosti filozofické, vědecké či odborné, umělecky ztvárněného příběhu (např. beletrie) či prožitku (např. poezie). Stejně tak bychom mohli zmíněné 4 pojmy redukovat na lidskou zkušenost, neboť i filozofie a věda jsou v podstatě empirické. Také beletristé, básníci, dramatici, filmoví a jiní tvůrci umělci vyjadřují ve svých dílech svou životní zkušenost.

Když člověk vynalezl před více než 5000 lety písmo a vytvořil první knihy, ne příliš podobné těm dnešním, objevila se ve starověkých společnostech tendence vytvářet z těchto knih ucelené sbírky. Vždy šlo přitom o akt uspořádání části dosavadního znakově zaznamenaného poznání nebo znakově zaznamenané lidské zkušenosti. Navíc šlo o akt jisté synergie, o propojování poznatků v určité celky. V dějinách knihoven lze přitom vysledovat univerzalistické tendence vytvářet sbírky se záměrem shromáždit celé znakově zaznamenané poznání (např. v řecké Alexandrijské knihovně v době Ptolemaiovců, některé pokusy o vybudování univerzálních knihoven v době osvětské v Evropě atd.). Jisté tendence tohoto druhu lze dnes také přičíst internetu, který je vlastně moderní knihovnou s univerzalistickými tendencemi. Na tomto místě je třeba ovšem zdůraznit, že vždy šlo a také v případě internetu jde pouze o tendence, jež nikdy nebyly a pravděpodobně ani nebudou zcela naplněny.

Pořádání knih a jiných dokumentů v knihovnách, ať již pomocí jejich uložení v knihovních fondech, nebo nejrůznějších druhů katalogů, není jen aktem se synergetickým účinkem, ale i s přidanou hodnotou. Tímto pořádáním se vždy usnadňovalo a urychlovalo zpětné vyhledávání potřebných poznatků. To vždy mělo závažné důsledky v jejich využívání ve vědě, ve vzdělání, ve struktuře a v celkové atmosféře společnosti i v běžném životě člověka. **Působení knihoven mělo a má vliv na myšlení a sociální chování nejrůznějších vrstev obyvatelstva. Činnost knihoven ovlivnila rozvoj soudobé civilizace se všemi svými kladnými i zápornými účinky na člověka.** Pozoruhodné je, že jak se selekční nástroje (jazyky) vytvářené k vyhledávání znalostí v knihovních fondech vyvíjely od lineárních systémů k systémům simultánním („prostorovým“), tak se stále více ovlivňovalo i myšlení uživatelů těchto fondů. Proto lze právem říci, že moderní knihovny a báze dat podporují dialog, který „nutí každého účastníka, aby viděl a přetvářel svou vlastní vizi prostřednictvím senzibilitivity druhého“.³

Smysl vytváření organizovaných sbírek znakově zaznamenaného poznání (dnes už nejen prostřednictvím knihoven) je však ještě hlubší. **Jde o zajištění kontinuity lidské kultury chápané v širokém pojetí toho, co člověk dosud vytvořil a jak přetvořil přírodní prostředí, v němž žije.** To, co se dokázalo do rozšíření schopnosti člověka zaznamenat znakově

3 McLuhan, H. M. Člověk, média a elektronická kultura. Výbor z díla. 1. vyd. Brno, Jota, 2000, s. 292. ISBN 80-7217-128-3.

do hmoty, na hmotu či do energie ústně a co nutně bylo postupně deformováno a devastováno zapomináním, to začalo nabývat přesnější obsah a trvalejší formy poté, co si člověk začal osvojovat schopnost fixovat svou zkušenost. Proto knihovny bývají spolu s archivy často nazývány „paměť lidstva“. Každé jejich zničení, ať již přírodními nebo člověkem způsobenými katastrofami, je narušením této kolektivní paměti.

Proměny oboru

Příčiny proměny oboru, které probíhají zhruba po 2. světové válce, je třeba spatřovat hluboko v historii: v objevu elektřiny, telegrafu a bezdrátové telegrafie. Pak se ke knize a jejím diverzifikovaným formám (novinám, časopisům atd.) připojil rozhlas se svou schopností okamžitého synchronního sdělování mluveného slova, hudby a jakéhokoli zvuku. Po něm pak přišla televize, která k takovému způsobu masového sdělování přidala film. Když pak byl na sklonku 2. světové války vynalezen počítač, bylo zřejmé, že tradiční knihovny prodělají pod vlivem tohoto nového informačně komunikačního prostředí významné změny. Přitom čas potvrdil, že změny v tomto prostředí probíhají přinejmenším dočasně kumulativně: rozhlas nezničil knihu, televize nenahradila ani rozhlas, ani knihu. Počítač zřejmě v dohledné době nenahradí žádné z těchto médií.

Pro vývoj oboru, který jsem se výše pokusil stručně charakterizovat, je z tohoto hlediska důležité, že **základní společenská funkce zprostředkování znakově zaznamenaných znalostí (zkušeností) z uspořádaných sbírek je stabilní**. Spolu s dalším vývojem společností se dokonce stále posiluje. Nicméně v důsledku rychlého rozvoje informačních technologií a objevování se nových druhů médií a jejich zdokonalování vzniká řada otázek, z nichž za nejzávažnější lze považovat dvě:

1. Které z existujících, budoucích nebo současných fúzujících médií převládne v procesu zprostředkování znakově zaznamenaných znalostí?
2. Nepřemění se média pro masové synchronní sdělování v prostředky individuálního využívání podle zájmů a potřeb uživatelů?

Nejen stále silněji se prosazující tendence dialogu mezi rozhlasem a jeho posluchači a mezi televizí a jejími diváky, ale také ohlašovaný nástup interaktivního rozhlasu a interaktivní televize by tomu nasvědčovaly. Toto zavádění interaktivity a postupné nahrazování synchronního sdělování v jakousi posluchačskou a diváckou samoobsluhu ovšem povede k nezbytnosti vytvořit organizované sbírky v podobě velmi rozsáhlých databází rozhlasových a televizních pořadů. Z nich si posluchači a diváci budou sami vybírat potřebné pořady tak, jak si dnes vybírají z volně přístupných knihovných fondů nebo z databází internetu. Tato přeměna rozhlasu a televize, která bude pravděpodobně jistý čas pouze částečná, z jed-

nosměrného synchronního média v dvousměrné interaktivní médium, bude vyžadovat důslednou digitalizaci a reorganizaci stávajících archivních a knihovních fondů rozhlasu a televize. Bez nich pochopitelně nejsou možné reprízy. O starších vrstvách těchto fondů se hovoří jako o „zlatých fondech“. Půjde o vytvoření rozsáhlých databází s typickými knihovnickými problémy: o akvizici spojenou s výběrem, o zpracování a uchovávání záznamů a v návaznosti na tyto činnosti o důmyslný systém rychlého a spolehlivého vyhledávání těchto pořadů. Postupně bude možno použít i metodu úplného textu, což je ryze počítačová metoda umožňující vyhledávání poznatků z textu. Na určitý dotaz pak získá posluchač-divák v jedné osobě odpověď vytvořenou z částí různých jak rozhlasových, tak i televizních pořadů a šotů.

Avšak k největším změnám ve vývoji knihoven dochází v důsledku digitalizace dokumentů. Ta výrazně mění celé naše komunikačně-informační prostředí. Má na tom zásluhu nejméně osm vlastností, jimiž se digitální dokument liší od dokumentu tradičního.

Jde o tyto vlastnosti:

1. Na rozdíl od tradičního dokumentu lze digitální dokument poměrně snadno (automaticky) transformovat z jedné znakové soustavy do jiné, např. z digitální do abecední a naopak, aniž by se přitom změnil obsah dokumentu.
2. Stále snadněji, i když zatím zdaleka ne dokonale, dovedeme transformovat text, obraz i zvuk z hlediska obsahového. Svědčí o tom počítačové programy na zhušťování (kondenzaci) textů např. za účelem vytvoření anotací, abstraktů apod. Existují programy na překlady z jednoho přirozeného (národního) jazyka do druhého, i když právě takovéto překlady ještě nedosahují kvalit překladů intelektuálních.
3. Role původce a uživatele je ve stále větší míře zaměnitelná, čímž ovšem také roste na obou stranách odpovědnost. Příkladem je internet, v němž uživatel snadno přechází do role původce.
4. Digitalizace dokumentů umožňuje nejen automatické vyhledávání dokumentů a jejich částí, ale také automatické vyhledávání informací (znalostí) z textu, obrazu, hudebního díla apod. pomocí již zmíněné ryze počítačové metody úplného textu (tzv. fulltextové metody). Tato metoda je v automatizovaných informačních systémech stále více používána.
5. Původcům děl umožňuje digitální dokument relativně snadnější, pružnější a rychlejší manipulaci s textem, obrazem a zvukem, a to jak při tvorbě těchto děl, tak při jejich restrukturalizaci, než je tomu při tvorbě a restrukturalizaci tradičních dokumentů.
6. Tím, že se digitalizací převádějí různé druhy tradičních dokumentů včetně masmediálních (např. rozhlasových pořadů, videoklipů, apod.) do jediné digitální znakové soustavy a že lze s takto digitalizovanými

dokumenty snadněji, pružněji a rychleji manipulovat (viz bod 5), je možno z nich vytvářet multimedialní a hypermedialní dokumenty a systémy. Ty jsou významné pro všestranné poznávání jevů, předmětů a dějů.

7. Telekomunikační technika navazující na techniku výpočetní umožňuje až rychlostmi blízcími se rychlostem světla a také relativně spolehlivě přenášet digitální dokumenty v tzv. kybernetickém prostoru (cyber space), tj. v podstatě na jakoukoli vzdálenost v globálním i vesmírném prostoru dosažitelném člověkem. To umožnilo zrod internetu jako nového fenoménu v oblasti poznávání.
8. Digitalizace dokumentu umožňuje napodobitelnost (reprodukcí) jakéhokoli znakově zaznamenaného díla v míře, která přesahuje rozpoznatelnost lidským zrakem a sluchem. Avšak tato reprodukce pravděpodobně nikdy nebude moci zcela nahradit originál díla a být mu naprosto rovnocenná. Např. digitalizace rukopisných knih má velký význam pro prodloužení jejich životnosti, protože originály mohou být uloženy v trezorech, nicméně badatelé – specialisté na rukopisné knihy – žádají zpravidla originály těchto rukopisů.⁴

Digitalizace dokumentů umožňuje vytváření nových způsobů soustřeďování a pohybu znakově zaznamenaného poznání. Tvoří se nově koncipované sítě takových institucí, jako jsou knihovny, archivy apod. Jejich postupná digitalizace dokumentů uchovávaných v jejich fondech nebo digitalizace dokumentů či jejich částí ad hoc (v případě uživatelského požadavku) umožňuje zasílat dokumenty nebo jejich části prostřednictvím internetu uživatelům v jejich domácím nebo pracovním prostředí. Uživatelé přitom jsou zbaveni nutnosti docházet do příslušných institucí. Takový způsob distribuce zaznamenaného poznání významně mění strukturu a chod knihoven, jež se poněkud nepatřičně označují jako virtuální. Poznamenejme, že před takovýmito knihovnami leží mnoho právních, zejména pak autorskoprávních problémů.

Dnes již neobyčejně rozsáhlou, stále rostoucí, ale z hlediska svého obsahu značně problematickou bázi dat internetu zpřístupňují svým uživatelům mimo jiné i veřejné a veřejně přístupné knihovny. V řadě zemí začínají svým uživatelům zpřístupňovat vybrané akademické a vědecké počítačové sítě pod označením Internet II.

Knihovnám ovšem nejde o pouhé zpřístupnění. **Roste potřeba specializovaných knihovníků a informačních specialistů, kteří by byli nejen vysocí odborně erudovaní, ale také nadání přirozenou autoritou a prestiží v informačním poradenství. Ti by se měli stát průvodci a učiteli uživatelů v rostoucí záplavě znakově zaznamenaných znalostí.**

4 Srov. Skenderija, S. Informační věda a kybernetický prostor. Doktorská disertační práce. Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1997, s. 18-31.

Elektronický dokument, který lze v čitelné podobě, popř. i v automaticky pořízeném překladu z cizího jazyka, odkudkoli „stáhnout“ z tzv. virtuální komunikace – to je svět, do něhož už dnes nezadržitelně vplouváme. Tento proces však zcela jistě vyvolá reakci. Člověk je tvor společenský a **přímá komunikace „z očí do očí“ je a zůstane základem sociální komunikace se všemi svými nenahraditelnými hodnotami.** Tak jako vynález a rozšíření plastů zvýšily hodnotu takových přírodních materiálů, jako jsou např. dřevo a kámen, tak internet a virtuální knihovny povedou k důrazu na místo (locus) a posílí **význam knihoven jako kulturních institucí, jako míst lidského setkávání, prostoru pro výměnu názorů a myšlenek a střetávání s literaturou a jejími tvůrci.**⁵ Nic na tom nemění skutečnost, že už dnes jsou to jiné knihovny než před několika desítkami let, protože jsou vybaveny moderní informační technologií. Zatímco běžné rutinní práce vykonávají za knihovníky počítače, na jejich odborné pracovníky se kladou a budou klást stále větší nároky v oblasti informačního a literárního poradenství. Ať už se tito specialisté, vzdělávání v oboru informační studia a knihovnictví, označují jako knihovníci, informační specialisté, informační manažeři apod., jedno je jisté: **Musí porozumět světu, do něhož vstupujeme, změnám, které zasahují celou společnost. Musí být schopni nejen plně využívat pozitivní stránky rozvoje výpočetní techniky, ale také mírnit a tlumit možné negativní důsledky prudkého rozvoje informačních technologií.**

„Oslnění komfortem současného komunikačního systému, konzumenti a *zákazníci* masmédií (mezi něž je dnes třeba zahrnout i internet) pozvolna ztrácejí jednak svou původní aktivitu při zábavě, jednak svou soudnost a kritičnost v důležitých činnostech, tedy své prověřené dráhy myšlení a citění. Podléhají lenosti a pasivitě, ale též labyrintovému syndromu s otrockými, submisivními pocity.“⁶

Prudký rozvoj informačních technologií tušili předvídaví odborníci už od poloviny 20. století. Bylo zřejmé, že za situace, jaká se vytvořila po 2. světové válce ve zprostředkování znakově zaznamenaného poznání, nebude možno vystačit s teorií knihovnictví (library science). Ta byla už svým názvem a přirozeně také svým předmětem spjata s institucí, s knihovnou. Výrazem jistého odpoutání se od této „institucionální“ teorie byl už vznik a vývoj dokumentalistiky na počátku 20. století, která historicky předcházela vzniku informační vědy. Oproti dosud pěstované teorii bibliografie kladla dokumentalistika jako integrativní koncepce ve vztahu k uživateli větší důraz na adresnost a na časový prvek při zprostředkování znakově zaznamenaných znalostí, tj. na rychlost, pohotovost a tedy i na technické prostředky tyto vlastnosti přenosu umožňující. Na rozdíl od teorie

5 Blíže viz např. Neissler, H. Nové koncepce služeb a strategie práce německých veřejných knihoven. Čtenář. 2002, 4. 7-8, s. 194-197.

6 Pondělíček, J. Hádanka jménem Marshall McLuhan. In McLuhan, H. M. Člověk, média a elektronická kultura. Výbor z díla. 1. vyd. Brno, Jota, 2000, s. 383.

bibliografie chápané zpravidla jako součást teorie knihovnictví se dokumentalistika a praktická dokumentace zabývaly sekundárním zprostředkováním i nekonvenčních dokumentů významných pro vývoj vědy a techniky. Šlo např. o technické normy, patentové spisy, o firemní literaturu apod. Zdůrazňovaly se analytičnost a vícehlediskový přístup při zpracování a vyhledávání dokumentů a jejich částí.

Avšak od 50. let 20. stol. se zejména v USA, v zemi vzniku kybernetiky a počítačů, stále častěji používal pojem „informace“. V teoretickém myšlení zde byl stále výraznější vliv kybernetiky, jejíž podstatnou část tvoří matematicko-statistická teorie informace zpracovaná zejména C. E. Shannonem. Navíc tu ovšem působilo předvídativé vědomí, že počítač spolu s telekomunikačními prostředky umožní zprostředkovat nejen záznamy dokumentů, jak tomu bylo převážně dosud, ale také znakově zaznamenané poznání v nich obsažené. V konzervativnější Evropě se však ještě dlouho setrvalo u výrazů dokumentace a dokumentalistika.

Je tedy logické, že právě v USA vznikl v 50. letech a začal se soustavně pěstovat obor nazvaný information science, česky informační věda, jako výraz dosaženého stavu a očekávaného budoucího vývoje na úseku zprostředkování dosaženého znakově zaznamenaného poznání. Tato nová obecná věda o informaci, jež se vyvíjela, byla a je pěstována především na amerických univerzitách, považuje se **za vědu, která zkoumá vlastnosti a chování informace, síly ovládající tok informací a prostředky informačního procesu, jimiž by se dosáhlo optimální přístupnosti a použitelnosti informací. Jde o procesy zahrnující vznik, šíření, shromažďování, pořádání, ukládání, uchovávání, opětné vyhledávání, interpretaci a používání informace, a to jak informace potenciální (znakově zaznamenané, „fixované“, „uvězněné“), tak informace jako součásti lidského vědomí, tj. informace jako psychofyziologického jevu a procesu odehrávajícího se v lidské mysli a v lidském mozku.**

Do Evropy začal tento nový obor pronikat s jistým zpožděním až od 70. let, výrazněji až od let devadesátých.

Obdobně jako jiné obory také informační věda se celosvětově modifikovala v různých pojetích.⁷ Nám blízké „evropské“ pojetí informační vědy se zrodilo v roce 1990 v německé Kostnici na půdě Sdružení německých vysokých škol pro informační vědu (Hochschulverband für Informationswissenschaft – HI). Sedmi uspořádanými sympozii v dekadě devadesátých let, jež postupně nabývala charakteru mezinárodních setkání (v roce 1998 v Praze), ovlivnilo toto sdružení celosvětový vývoj informační vědy a zvýšilo její prestiž.

Informační věda jako věda interdisciplinární vznikla do jisté míry jako reakce na určitou jednostrannost informatiky. Ta se dnes všeobecně chápe

7 Blíže o vývoji informační vědy viz Cejpek, J. Informace, komunikace a myšlení. Úvod do informační vědy. 1. vyd. Praha, Karolinum, 1998, s. 118-140. ISBN 80-7184-767-4.

ve své podstatě jako technický obor. Tomu nasvědčuje i fakt, že v anglosaském světě se výrazu „informatics“ používá zřídka. Synonymem výrazu informatika je v angličtině termín „computer science“, česky věda o počítači. Ovšem vývoj vědních oborů není dnes něco stálého, neměnného, přesně vymezeného, vědní obory nemají svá pevná místa v klasifikačních schématech. Proto nepřekvapí, že také informatika, computer science, občas překročí hranice technického oboru a zabývá se třeba informační etikou, důsledky působení výpočetní a telekomunikační techniky na člověka a společnost apod.

Informační věda se dnes pěstuje jako studijní obor na desítkách univerzit po celém světě. Přitom nejen v zemi svého původu bere na vědomí a ctí tradice, existenci a specifčnost knihoven, knihovnictví a jeho teorie. Tak se v názvech příslušných škol a jejich pracovišť, encyklopedií apod. setkáváme s názvy Library and Information Science, Information and Library Science apod., i když také stále častěji s názvem již jen Information Science. A to s vědomím, že jde o střšní disciplínu nejen pro knihovny a knihovnictví, ale také pro archiv a archivnictví, žurnalistiku, školské a mimoškolské vzdělávání apod.

V České republice byla informační věda po uznání Akreditační komisi Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy jako studijního oboru doktorandského studia v roce 1996 přijata jako teoretické jádro studijního oboru Informační studia a knihovnictví.

Informace jako psychofyzilogický jev a proces, jako proces interakce člověka se svým okolím, které nabývá v důsledku globalizace globálních rozměrů, je významnou kulturní hodnotou. Je stavebním materiálem, z něhož se vytváří stavba lidské kultury. Proto informační věda klade důraz na humanitní a sociální rysy zprostředkování znakově zaznamenaného poznání, je to „věda se svědomím“. Proto je nezbytné její ukotvení ve filozofii a v humanitních a sociálních vědách, které reflektují stav, vývojové tendence a rozpory současné společnosti.

Závěr: co může obor informační studia a knihovnictví přinést Masarykově univerzitě

Obor informační studia a knihovnictví, dříve nazývaný vědecké informace a knihovnictví, se na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity uchytil již na počátku 90. let. Druhá etapa jeho vývoje na této fakultě začala od září 2000, kdy se garance za jeho vývoj ujala PhDr. Pavla Kánská a kdy se pod vědeckým vedením autora tohoto článku, a za finanční podpory Vzdělávací nadace Jana Husa podařilo inovovat obor jako mezifakultní studium s Fakultou informatiky a Fakultou sociálních studií. Nově začínající obor se vyvíjel nejdříve pod křídly Psychologického ústavu, aby pak od ledna 2002 zakotvil jako Kabinet knihovnictví Ústavu české literatury a knihovnictví. Výrazným způsobem se změnil jeho studijní

program, změny doznal i obsah mnohých předmětů. Dočasný nedostatek zejména stálých habilitovaných učitelů odborných předmětů byl do jisté míry vyvážen přizváním několika profesorů a docentů ze všech tří fakult Masarykovy univerzity k výuce na tomto oboru. Obdobně jako na pražském a opavském pracovišti oboru klade se i na tomto brněnském pracovišti v přípravě posluchačů důraz na tři základní sloupy studia:

- 1) na znalost informačně-komunikační problematiky se zvláštním důrazem na moderní knihovnictví,
- 2) na dobrou znalost angličtiny a jiných cizích jazyků a na vysokou jazykovou kulturu vůbec,
- 3) na perfektní uživatelské ovládání informačních technologií.

S těmito znalostmi a dovednostmi mají absolventi oboru informační studia a knihovnictví před sebou poměrně velmi široké spektrum možností svého profesního uplatnění.

Co může od tohoto oboru očekávat Filozofická fakulta MU a tato univerzita jako celek?

1. Vytvářejí se předpoklady, že absolventi tohoto studia především výrazně posílí vybudování moderního systému knihovnicko-informačních služeb na Masarykově univerzitě, jaký je dnes běžný ve vyspělých demokratických zemích. Tím se zvláště upevní a podpoří tendence, kdy se přednášky, semináře a jiné formy výuky chápou spíše jako podněty k samostatnému tvůrčímu studiu posluchačů z různorodých „původních“ pramenů (nejen z učebnic a skript), včetně pramenů získaných na internetu a z obdobných databází.⁸
2. Fakulta informatiky MU získá v oboru informační studia a knihovnictví nového partnera, který by měl postupně navazovat na její výzkumné práce z oboru informatiky a aplikovat je v oblasti zprostředkování znalostí.
3. Pěstování interdisciplinární informační vědy ve výše uvedené koncepci jako teoretického jádra studijního oboru informační studia a knihovnictví by mohlo časem přivést k týmové spolupráci specialisty řady oborů i dvou dalších fakult. Šlo by zejména o obory filozofie, sociologie, psychologie, historie, literární vědy, kognitivní vědy aj. První náznaky takové spolupráce se už projevíly.

Literatura

Aktuální podrobnosti o kabinetu knihovnictví Ústavu české literatury a knihovnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně viz <http://www.phil.muni.cz/vik/>.

8 Podrobněji viz Cejpek, J. Transformace a integrace knihoven českých vysokých škol. Referát přednesený na celostátní poradě knihovníků vysokých škol. Praha 10. 11. 1994.

Ateroskleróza dnes

KAREL ZEMAN, LEOPOLD POSPÍŠIL

Ateroskleróza je degenerativní onemocnění cévní stěny. Je to choroba nejen lidské populace, kterou provází po tisíciletí. Cévní změny charakteristické pro aterosklerózu byly nalezeny dokonce při pitvách mumií egyptských faraónů. V patnáctém století si Leonardo da Vinci všiml cévních změn, které odpovídají dnešní makroskopické definici aterosklerózy. Téměř před třemi sty lety pozoroval Thebesius uložení vápníku v koronárních tepnách. Bližším studiem aterosklerózy se ale začali lékaři a vědci zabývat až v devatenáctém století. K masovému rozšíření onemocnění s klinickými projevy aterosklerózy a jejich komplikací došlo především v civilizovaných zemích teprve ve dvacátém století.

Uplynulá desetiletí přinesla mnoho nových poznatků v epidemiologii, patogenезi, diagnostice a v možnostech léčby aterosklerózy a jejích komplikací. Přes veškeré pokroky a úspěchy medicíny posledních let mají onemocnění způsobená aterosklerózou v České republice na svědomí více než 50% úmrtí a také ukazatelé nemoci a invalidity jsou u nás vyšší než v ostatních vyspělých zemích.

Ateroskleróza – arteriosklerosis (atero – athero od řeckého slova kaše, později podléhá kornatění neboli tvrdnutí – sclerosis) tepen a tepének je definována jako různorodá kombinace změn cévní stěny, především intimy – vnitřní výstelky a medie – tvořené hladkými svalovými buňkami. Je to dlouhodobý komplexní proces multifaktoriální etiologie, při kterém dochází k řadě imunitních pochodů, zánětlivých a funkčních změn a k ukládání tukových a minerálních látek z krve. Nastává remodelace cévní stěny, ta se ztlusťuje, tvrdne, mění se její průsvit zužováním četnými vyvýšeninami – aterosklerotickými pláty, které mohou dokonce cévu uzavřít. Častěji však aterosklerotický plát praská, na jeho povrchu dochází ke vzniku krevní sraženiny a ta velmi rychle definitivně cévu uzavře. Kliniky se pak uzávěr manifestuje podle toho, která část cévního řečiště je postižena. Zúžení věnčitých (koronárních) tepen se může projevovat jako ischemická choroba srdeční, arytmie, angina pectoris, infarkt myokardu, selhávání srdce nebo náhlá smrt. Uzávěr karotid (krkavic) a mozkových tepen může vyústit v cévní mozkovou příhodu. Při postižení periferních tepen může vzniknout ischemická choroba dolních končetin, změna cév očního pozadí, ledvin, vzácně se objevuje skleróza velkých tepen hrudních nebo břišních.

Dnes se rozeznávají tři základní formy aterosklerózy:

1. Časná, charakterizovaná řadou funkčních změn vnitřní výstelky cévní stěny, endotelu (intimy), tzv. endoteliální dysfunkcí, nebo zřetelnými patologicko-anatomickými změnami intimy a medie, pro něž jsou typické tukové proužky, hromadění cholesterolu, pěnové a zánětlivé buňky.
2. Stadium, ve kterém se z tukových proužků vyvíjí často ostře ohraničené fibrózní a ateromové pláty bohaté proliferujícími buňkami hladkých svalů medie, makrofágy, T-lymfocyty a tukovými vakuolami. Nekrotická ložiska v hlubších vrstvách fibrózního plátu mohou obsahovat již kalcifikace a cholesterolové krystaly.
3. Komplikované léze, poškození cévní stěny, charakterizované těžkými degenerativními změnami (masivní kalcifikací, ulceracemi, rupturami) s následnou a snadnou adherencí trombocytů, tvorbou trombů, které často vedou k uzávěru tepny.

Epidemiologie

V evropském měřítku patří Česká republika k zemím s vysokou úmrtností na kardiovaskulární choroby. V roce 2000 činila standardizovaná úmrtnost na kardiovaskulární choroby u mužů 577/ 100 000 a u žen 379/ 100 000 obyvatel. Nicméně v posledních patnácti letech je v České republice patrný klesající trend úmrtnosti na cévní mozkové srdeční onemocnění. Od roku 1985 do roku 2000 došlo k poklesu úmrtnosti u mužů o 31,6% a u žen o 30,6%. Pouze u ischemické choroby srdeční činí pokles o 41,3-38,6%, u cévních mozkových příhod o 37,6-39,6%. S tímto příznivým trendem souvisí i další důležitý epidemiologický ukazatel, totiž prodloužení očekávané střední délky života české populace: v období 1981 až 1999 ze 67,1 let na 71,4 let u mužů a ze 74,1 let na 78,1 let u žen. Příčiny nejsou zcela jasné, účastní se tu řada faktorů: postupná změna stravovacích návyků, změna ve stylu života, snížená spotřeba masa a tuků, zvýšená spotřeba zeleniny a ovoce, zlepšení léčby poruch metabolismu tuků, a akutních koronárních syndromů (anginy pectoris, infarktu myokardu), zlepšení léčby hypertenze a cukrovky, změna společenského systému a další faktory.

V rámci šetření vývoje hlavních rizikových faktorů aterosklerózy, především kardiovaskulárních nemocí ve studii MONIKA (Multinational monitoring of trends and determinants in cardiovascular disease), která byla koordinována Světovou zdravotnickou organizací a na níž se podílela také Česká republika, je patrné, že došlo k signifikantnímu poklesu průměrných hodnot systolického i diastolického krevního tlaku u nemocných s hypertenzí, a to jak u mužů tak i žen. Bylo potvrzeno významné snížení úmrtnosti na cévní mozkové příhody a ischemickou chorobu srdeční. Problémem v poslední době je vysoká prevalence tzv. izolované

systolické hypertenze u osob nad 60 let, která se pohybuje kolem 60 až 70%. Je spojena s řadou orgánových komplikací (infarkt myokardu, srdeční selhání...), nebyla-li léčena v minulosti. Mimořádně závažným problémem zůstává kuřáctví. Jeho prevalence u mužů během patnácti let klesla z 50 na 38%, ale nesnížila se u žen, kde činí stále 25%. Rovněž obezitou u nás trpí téměř 30% populace a je stále častější u dětí. Pozitivním je naopak zjištění, že v průběhu patnácti let klesla průměrná koncentrace celkového cholesterolu u mužů o 9% a u žen o 10,5%. Tento pokles je sice málo významný pro konkrétní jedince, ale na populační úrovni má značný význam.

Etiologie

Ateroskleróza vzniká jako specifická odpověď na nespecifické poškození cévní stěny. Jednoznačnou příčinu vzniku aterosklerózy, která by nás vedla k bezpečné prevenci a úspěšné léčbě, zatím neznáme. Je multifaktoriální. Původně mechanistická teorie o stěrávání cholesterolu v cévní stěně s jejím následným uzavíráním průsvitu (vznikem stenózy a okluze) se postupně měnila až k dnešní představě, že prvotní poruchou je zmíněná endoteliální dysfunkce – porucha funkce endotelu.

Endotel má základní úlohu v udržování normální funkce cévní stěny. Tvoří jednovrstevnou výstelku všech krevních cév a jeho hmotnost u člověka dosahuje až 3 kg. V buňkách endotelu se tvoří působky, mediátory, které regulují smáčivost povrchu, mají antikoagulační a antiadhezivní vlastnosti a regulují propustnost cévní stěny pro buněčné i nebuněčné složky krve. Např. oxid dusnatý, který se tvoří v endotelu, působí relaxačně na hladké svalstvo medie a podílí se příznivě na regulaci průtoku krve cévou. Endoteliální dysfunkce může být způsobena mechanicky, ale i imunitními pochody, nikotinem, stěráváním oxidovaných částic cholesterolu (LDL) a homocysteinu, dále různými humorálními působky, léky atd.

V poslední době kromě teorie lipidové, kdy dochází k ukládání tukových částic do stěny tepen a endotelové, kdy dochází k poškození buněk vnitřní výstelky cévní stěny (zvané jednotná hypotéza) je stále častěji diskutována nová možnost vzniku aterosklerózy (teorie infekční), kde jako etiologická agens jsou uváděny viry, a bakterie.

Patogeneze

Endoteliální dysfunkce, poškození endotelu je první vývojovou fází aterosklerózy. Zahrnuje poruchu funkce endotelu při zachování morfologické integrity. Endotel je jednovrstevná vnitřní výstelka všech krevních cév tvořená vysoce specializovanými buňkami, není pouhou mechanickou bariérou, ale má navíc i metabolické a sekreční vlastnosti. Produkuje endoteliny, vazodilatační a vazokonstrikční působky, reguluje propustnost ně-

kterých látek např. lipoproteinů nebo inzulínu z krve a zpět. Poškození endotelu (kouřením cigaret, vysokým krevním tlakem, poruchou metabolismu cukru nebo tuků, zánětem či jinými rizikovými faktory) vede k poruše relaxace s převahou vazokonstrikce, což může být doprovázeno cévní křečí – spasmem, dále k poruše transportu tuků, ke zvýšené adhezi a shlukování krevních destiček (trombocytů) a ke zvýšenému průniku zánětlivých buněk, bílých krvinek (makrofágů a T-lymfocytů) do cévní stěny.

Tukové proužky v období časně aterosklerózy, jsou umístěny ve vnitřní výstelce velkých cév (intimě) a mohou se vyskytovat již v dětském věku, neprominují do průsvitu cévy a neovlivňují průtok krve. Dalším stavebním materiálem jsou **pěnové buňky**, které se nachází pod endotelem ve střední části cévní stěny (medii). Vznikají buď z makrofágů s bohatým obsahem oxidovaných lipoproteinů nebo z buněk hladkých svalů. Nechybí všudypřítomné zánětlivé buňky T-lymfocyty, které provázejí všechna stadia aterosklerózy. Z tukových proužků se mohou dále vyvíjet aterosklerotické léze nebo za příznivých okolností může dojít i k jejich regresi. Většinou se tyto změny odvíjí latentně bez klinických projevů.

Fibrózní pláty (ateromy) v dalším období vývoje aterosklerózy buď infiltrují cévní stěnu, zesílí ji, nebo prominují do průsvitu arterií. Jsou šedé nebo nažloutlé barvy, podle převažujícího obsahu kolagenní matrix nebo tuků. Ve fibrózních plátech se nachází velké množství pozměněných buněk hladkého svalstva medie, pěnových buněk přeplněných tukovými vakuolami a zánětlivé buňky. V hlubších vrstvách fibrózních plátů jsou kalcifikovaná nekrotická ložiska s obsahem cholesterolových krystalů.

Komplikované aterosklerotické léze jsou charakterizovány buď pláty plochými ve stěně, nebo pláty fibrózními masivně kalcifikovanými prominujícími do průsvitu cévy, snadno podléhajícími ulceraci nebo ruptuře. Riziko ruptury zvyšuje vysoký obsah lipidů v polotekutém jádře plátu, infiltrace plátu makrofágy a T-lymfocyty, uvolňujícími metaloproteiny a cytokiny, které narušují povrch plátu, a dále přítomnost apoptotických buněk. Aterosklerotické pláty vedou k zúžení průsvitu cévy buď po celém obvodu (koncentrické stenózy), nebo častěji v 60-70% plát zabírá jen část obvodu (excentrické stenózy). Pokud zúžení přesáhne více než 50%, vede často při zvýšené námaze k nedokrevnosti (ischemii) například srdeční (angina pectoris) nebo mozkové (tranzitorní ischemická ataka – TIA).

Z klinického hlediska se dělí tyto (většinou ireverzibilní) cévní léze na stabilní a nestabilní.

Nestabilní plát bohatý na oxidované LDL částice cholesterolu s hojnou přítomností zánětlivých buněk produkujících cytokiny snadno praská, povrch vnitřní výstelky cévní stěny se stává smáčivým, dochází k shlukování krevních elementů, vzniká tzv. červený a bílý trombus a často uzávěr

tepny s následnou akutní cévní (například mozkovou nebo srdeční) příhodou.

Stabilní aterosklerotický plát má nízký obsah tuků, vyšší obsah kolangenu, nemá tendenci k ruptuře, spíše škodí postupným zužováním, až uzávěrem, průsvitu cévy.

Rizikové faktory (RF) aterosklerózy

RF jsou charakteristiky, které jsou spojeny s rozvojem určitého onemocnění. Jsou proměnou, která je v prospektivních studiích statisticky významným ukazatelem k později se manifestující chorobě, aniž by musela být její příčinou. Významně se podílí v patogenezi aterosklerózy, na jejím rozvoji, manifestaci a komplikacích.

Rizikové faktory dělíme na neovlivnitelné, ovlivnitelné, hlavní a vedlejší.

Neovlivnitelné RF jsou genetická zátěž nebo dispozice, pohlaví, věk (u mužů nad 45 let u žen nad 55 let), rodinná zátěž (výskyt aterosklerózy a jejich komplikací u příbuzných prvního stupně).

Ovlivnitelné RF hlavní: kouření tabáku, hypertenze, poruchy metabolismu tuků (hyperlipoproteinemie) nebo cukru (diabetes mellitus), inzulínová rezistence (hyperinzulinismus). Vedlejší RF: otylost, tělesná inaktivita, absence estrogenu, zvýšená hladina kyseliny močové a homocysteinu a další. Na významu nabývají některé nové rizikové faktory jako jsou infekce, C – reaktivní protein, hyperkoagulační stavy nebo některé léky.

Hyperlipoproteinemie (HLP) se uplatňuje v patogenezi aterosklerózy zásadním způsobem. HLP indukuje endoteliární dysfunkci, je podkladem pěnových buněk, udržuje zánětlivou infiltraci plátu, stimuluje proliferaci buněk medie, zvyšuje trombogenní riziko. Hyperlipoproteinemie je charakterizována zvýšenými hladinami triacylglycerolu (TG), celkového cholesterolu (CH), nízkodenzitního lipoproteinu – cholesterolu (LDL), lipoproteinu a (Lp a) a dalšími, snížením vysokodenzitního lipoproteinu – cholesterolu (HDL). HLP jsou podmíněny z 95% geneticky, v malém procentu metabolickým syndromem (u pacientů s hypertenzí, diabetem, inzulínovou rezistencí...), výživou, poruchou funkce žláz s vnitřní sekrecí a některými chorobnými stavy. Za patologické pokládáme hodnoty TG nad 2 mmol/l, CH nad 5 mmol/l, LDL nad 3 mmol/l, LDL pod 1 mmol/l. To, že snížení CH bez léčby, dietou nebo léčbou hypolipidemiky vede k poklesu kardiovaskulární a i celkové mortality, prokázala řada studií (Framinghanská, WOSCOPS – West Scotland prevention study, AVERT – Atorvastatin versus revascularization treatment a další). Podle studie LRC-CPPT (Lipid research clinic-coronary primary prevention trial) bylo vytvořeno známé pravidlo, že jednoprocenní pokles CH znamená dvouprocenní snížení rizika kardiovaskulární příhody (srdečního infarktu ne-

bo mozkové mrtvice...). HLP (správněji dyslipoproteinemie) jsou dnes pokládány za heterogenní skupinu metabolických onemocnění, podstatně se uplatňují při rozvoji aterosklerózy. Snížení CH nebo jeho normalizace pod 5 mmol/l vede k zpomalení nebo až k zastavení progresu aterosklerózy a u některých osob dokonce k regresi aterosklerotických lézí.

Arteriální hypertenze – vysoký krevní tlak, měřený v klidu se rovná (nebo je vyšší než) 140/90 mm Hg. Představuje v České republice závažný zdravotnický i sociálně ekonomický problém. Je spolu s onemocněním srdce nejdůležitějším rizikovým faktorem cévní mozkové příhody. Během chronické hypertenze dochází především k strukturálním změnám mozkových arterií a jejich vaskulární remodelaci, předčasné skleróze arterií a srdeční hypertrofii. Hypertenze je pokládána sice za samostatnou chorobu, ale pro populaci nemocných staršího a vyššího věku znamená závažné riziko ve vztahu k vývoji aterosklerózy, výskytu kardiiovaskulárních chorob a jejich komplikací. Často je hypertenze spojena s poruchami metabolismu tuků, cukru, inzulínovou rezistencí, hyperinzulinemií. Je snadno diagnostikovatelná i léčená. Metaanalýzy intervenčních studií ukázaly, že při léčebném snížení tlaku došlo u hypertoniků k poklesu výskytu komplikací a srdečních příhod. Ve studii SYST-EUR (Systolic hypertension-Europe) při průměrném snížení systolického krevního tlaku o 23 mm Hg a diastolického krevního tlaku o 7 mm Hg poklesl výskyt cévních mozkových příhod o 42% a srdečních příhod o 26%. V nedávné době studie PROGRESS (Perindopril protection against recurrent study) prokázala u hypertoniků v průměrném věku 64 let a s průměrným výchozím tlakem 147/86 mm Hg, že pokles tlaku v průměru o 9/4 mm Hg vedl ke snížení relativního rizika recidiv cévních mozkových příhod o 28%.

Diabetes mellitus – metabolické onemocnění, další závažný RF aterosklerózy. Je charakterizován nedostatkem inzulínu v důsledku destrukce beta-buněk slinivky břišní, nejčastěji autoimunním procesem jako diabetes mellitus 1. typu. Diabetes mellitus 2. typu, postihuje starší populaci a osoby s nadváhou či obezitou. Je spojen s řadou dalších metabolických odchylek zahrnovaných dnes pod pojmem metabolický syndrom. Dlouhodobé onemocnění vede k postižení nejen velkých, ale především drobných cév, k tzv. mikronangiopatii. Na rozvoji aterosklerózy se u diabetiků podílí inzulínorezistence, hyperinzulinémie, zvýšená hladina cukru (hyperglykémie), obezita a další již shora jmenované RF. Ateroskleróza se u diabetiků manifestuje podle toho, která část řečiště je postižena. Při ateroskleróze věnčitých srdečních tepen vzniká angina pectoris, infarkt myokardu, při postižení magistralních tepen nebo mozkových tepen mozková mrtvice, při postižení tepen dolních končetin tzv. diabetická noha atd. Léčba je často svízelná, musí být komplexní a prakticky doživotní.

Kouření tabáku patří rovněž k hlavním RF. Při kouření je vdechován jednak nikotin, oxid uhelnatý a dehtové látky. Kouření významně ovliv-

ňuje cévní stěnu, vegetativní nervový systém, u silných kuřáků způsobuje tachykardii, zvýšení tlaku a spotřebu kyslíku. Obecně se kouření podílí na akceleraci aterosklerózy vlivem poškození endotelu, destičkové proagregace. Dále kouření může navodit až hyperkoagulační stav a trombózu cévní stěny, podporuje cévní spasmus. Nikotin po předchozím podráždění bloudivého nervu (n. vagus) zvýší v mozku hladinu acetylcholinu, krátce zbystří mysl a periferně podráždí sympatikus, uvolňuje histamin, serotonin a další mediátory. U silných kuřáků pozorujeme v klidu zrychlenou srdeční frekvenci, zvýšený krevní tlak a spotřebu kyslíku. Kouření je zodpovědné za 50% případů nenásilné smrti (z toho v polovině za úmrtí kardiovaskulární). Výskyt příhod je v přímé závislosti na celkovém počtu vykouřených cigaret. Náhlé přerušení kouření se projeví rychlým poklesem sklonu ke křečím tepen a k trombóze. Dlouhodobé riziko po překonané cévní příhodě a po přerušení kouření se snižuje na úroveň nekuřáků až za 3 roky.

Doposud známé RF podporují vznik aterosklerózy, ale ze zkušeností je známo, že u některých nemocných se uváděné RF nenaleznou. S přibývajícými poznatky o tom, že ateroskleróza je zčásti zánětlivým procesem, se do středu zájmu dostala i otázka, zda **bakteriální nebo virové infekce** mohou iniciovat nebo udržovat v tepnách chronický zánět, který se spolupodílí na komplexu příčin aterosklerózy. Faktem je, že zánětlivé změny ve stěně aterosklerózou poškozené tepny se vyskytují ve všech stádiích choroby. Systémové projevy zánětu se dále opírají o laboratorní nález v krvi tzv. **C-reaktivního proteinu (CRP)**. CRP je bílkovina akutní fáze zánětu. Přítomnost vysoké koncentrace CRP zvyšuje riziko infarktu a ischemické mozkové příhody, obdobně jako zvýšená hodnota celkového cholesterolu a obě rizika se počítají. CRP je pokládán dnes za další nezávislý rizikový faktor aterosklerózy. Mezi intenzivně sledované infekční agens, jež se může podílet na vzniku, akceleraci nebo udržování chronického zánětu v cévní stěně patří **Chlamydia pneumoniae**. Chlamydie jsou gram-negativní bakterie rostoucí pouze v buňkách, způsobují až 10% všech onemocnění dýchacího systému, většinou probíhají subklinicky a jsou mezi lidmi přenosné. Byly nalezeny též v aterosklerotických plátech.

Úvahy o infekční příčině zánětlivé komponenty aterosklerózy nejsou nikterak nové. Objevovaly se již víc než před sto roky. Zájem o tuto problematiku se znovu vynořil poté, co byla specifikovaná některá infekční agens významná pro vznik a progresi aterosklerózy a s ní spojených kardiovaskulárních chorob. Nejčastěji začaly být uváděny cytomegalovirus, viry herpetické, enteroviry, *C. pneumoniae*, *Helicobacter pylori*, *Campylobacter jejuni* a nakonec i mikroflóra dutiny ústní (zvláště *Porphyromonas gingivalis*). Za rizikové faktory jsou považovány zejména proteiny tepelného šoku (heat shock protein) a lipopolysacharidy gramnegativních bakterií. *C. pneumoniae* vzbuzuje mezi uvedenými mikroorganismy pozornost zcela mimořádnou pro přímou i nepřímou asociaci s kardiovas-

kulárním onemocněním. Protilátky proti některým antigenním složkám *C. pneumoniae* se velmi často vyskytují u osob s tímto onemocněním. Podařilo se prokázat přítomnost *C. pneumoniae* i v experimentálně indukovaných aterosklerotických lézích králíků a myši.

V současné době se stále zvýrazňuje podezření na *C. pneumoniae* jako na významný rizikový faktor vzniku akutního infarktu myokardu a i cerebrovaskulárních příhod (a obecně při vzniku aterosklerózy). Totéž platí i o infekci v dutině ústní. Obě infekce jsou ve své podstatě chronickými bakteriálními infekcemi s občasou možností periodické aktivizace v akutní epizodu. Právě chronické formy infekcí jsou považovány za významný rizikový faktor vzniku aterosklerózy a jejich komplikací.

C. pneumoniae byla popsána v r. 1986 pod názvem TWAR agens. Většina populace je za svého života vícekrát tomuto mikroorganismu vystavena. Většina infekcí, jejichž příčinou je *C. pneumoniae*, má mírný průběh nebo je zcela asymptomatická. Vztah *C. pneumoniae* k srdečnímu onemocnění prokázali jako první finští autoři na základě séroepidemiologické studie. Jejich zjištění potvrdili následovně i jiní autoři. Na základě analýz séroepidemiologických studií bylo zjištěno, že osoby s pozitivním průkazem protilátek proti *C. pneumoniae* jsou vystaveny dvakrát většímu riziku srdečního onemocnění než osoby kontrolní.

Vztah *C. pneumoniae* k ateroskleróze samotné prokázali Shor a jeho spolupracovníci a další autoři, kteří použili různé metody přímého i nepřímého průkazu *C. pneumoniae*, např. PCR (polymerase chain reaction – polymerázová řetězová reakce), imunofluorescence, imunochemické metody, imunoanalytické metody, hybridizační metody, elektronová mikroskopie. Významnou metodou přímého průkazu infekčního agens zůstává i v současnosti kultivace na tkáňových kulturách. K tomu účelu se používají buněčné linie např. McCoy, HEp-2, HLa nebo HeLa 229 a další.

S použitím uvedených metod byla prokázána *C. pneumoniae* u aterosomatózních plaků v 59 % a pouze v 3,1 % kontrolních (neateromatózních) artériích. Výsledky získané různými autory však byly velmi rozdílné, od 0 % do 100% (!). Tyto rozdíly lze patrně přičíst nestandardním technikám použitým různými autory.

Přestože prací o vztahu *C. pneumoniae* a aterosklerózy bylo za posledních deset let publikováno několik set, ve většině z nich jsou prezentovány více méně jen hypotézy autorů, z nichž někteří považují *C. pneumoniae* za bezvýznamného saprofyta, jiní za etiologické agens aterosklerózy.

Jakkoliv je vztah *C. pneumoniae* k ateroskleróze suspektní, i když viabilita mikroorganismu se vyskytuje v čerstvých aterosomatózních lézích, mikrob sám nemůže být ještě uváděn jako její kauzální příčina. Na podporu hypotézy o kauzální souvislosti by mohla mít vypovídací hodnotu antibiotická léčba s cílem eradikace *C. pneumoniae*. Bylo provedeno více podobných studií, (ACADEMIC – Azitromycin in Coronary Artery

Disease: Elimination of Myocardial Infection with Chlamydia, WIZARD – Weekly Intervention with Zithromax for Atherosclerosis and its Related Disorders a další) na jejichž základě byl učiněn závěr, že léčba makrolidovými antibiotiky může být v tomto směru velmi nadějná. Definitivní vyhodnocení si však ještě vyžádá delší dobu.

Ateroskleróza a jejích komplikace (kardiovaskulární choroby) jsou považovány v civilizovaných zemích za epidemii, nemoc druhé poloviny dvacátého století. Podílejí se na celkové mortalitě ve více než 55%. Úmrtí na nádorová onemocnění jsou ve 20% až na druhém místě. Ateroskleróza je problémem nejen medicínským, ale i sociálním, ekonomickým a společenským. Nadějí přináší primární (WOSCOP a další) i sekundární (4S, CARE, LIPID) preventivní studie, které potvrzují při dodržování určitých zásad pokles úmrtnosti na kardiovaskulární choroby o 20-30% i více. Prognózy sice předpokládají, že na začátku 21. století dojde ještě k dalšímu poklesu, ale vzhledem ke stárnutí populace dojde k určitému zvyšování mortality na komplikace aterosklerózy, především na chronické srdeční selhání u nemocných s ischemickou chorobou srdeční. Potíž je také v tom, že informace a výsledky o primární a sekundární prevenci aterosklerózy a jejích komplikací získané populačními studiemi se nevyužívají. Hypertenze a poruchy metabolismu tuků a cukru se neléčí nebo jsou léčeny nedostatečně důsledně. Zejména mladí lidé a ženy stále více kouří, zvyšuje se průměrná tělesná hmotnost, roste tělesná inaktivita.

Strategie boje s civilizačními chorobami spočívá především ve změně životního stylu celé společnosti, ve vyhledávání a léčení rizikových faktorů a za plné podpory vládních i nevládních organizací a všech sdělovacích prostředků. Primární i sekundární prevence aterosklerózy v neposlední řadě vyžaduje od rizikem postižených osob dobrovolnou a aktivní spolupráci s lékařem a ostatními zdravotnickými pracovníky. V budoucnu můžeme očekávat velmi slibnou genetickou prevenci v odstraňování genetických predispozic například u hypertoniků nebo osob ohrožených metabolickým syndromem.

Ze studentských výroků při zkoušce z biologie:

„T-test se jmenuje také Studentův test, protože ho vypracoval člověk, který se ve skutečnosti jmenoval úplně jinak; ale tomu testu to už zůstalo.“

„Slabomyslnost je dědičná z toho důvodu, že tito lidé mívají hodně dětí.“

„Sourozenci s krevními skupinami A, B, O nemohou mít rodiče žádné!“

Co nového v přírodních vědách

Jak matematika popsala chaos

EDUARD FUCHS

K dobrému tónu v „intelektuální“ společnosti patří řada myšlenkových klišé. Mezi nejoblíbenější zcela jistě patří zdůraznění faktu, že řečník či dotázaný „nikdy nerozuměl matematice“. Ponechme nyní stranou, proč právě matematice se dostalo této „výsady“; dotýčný by asi stejně bezstarostně neprezentoval, že „nikdy nepochopil, kde je Austrálie“ nebo že „nikdy nerozuměl jazyku českému“, byť poslední fakt by z úst řady příslušníků mladší generace zněl velmi věrohodně.

Abychom však byli objektivní, je nutno uznat, že jeden z důvodů zmíněného faktu spočívá mnohdy ve způsobu, jímž je matematika na základních a středních školách prezentována. Ne jako působivý nástroj vidění a popisu světa, ale jako nezáživná sbírka formulek a postupů; ne jako návod ke kritickému myšlení, ale biflování nesrozumitelných pouček. A tak dochází k tomu, že místo toho, aby poznávání matematiky napomáhalo propojení exaktního a humanitního vzdělání, dochází i na „univerzitní“ úrovni leckdy k jejich vzájemnému odcizení. Učitel kreslení či dějepisu pak bohorovně pronáší výše zmíněnou sentenci o matematice a přitom by měl vědět, že obrazu v galerii nemůže porozumět ten, kdo nemá ani ponětí o perspektivě či kompozici a neví, co to je zlatý řez, nebo že pro pochopení vývoje lidstva v 17. století je důležitější zvrat v lidském myšlení, který znamenalo například dílo Newtonovo než znalost data, kdy se stal ruským carem Fjodor III.

Toto konstatování je však naprosto symetrické, pokud jde o vzájemné vztahy exaktních a humanitních věd. Matematiku nemůže dobře učit ten, kdo se v životě nezažíval na obraz v galerii nebo alespoň do knihy o výtvarném umění, matematik nemůže správně pochopit Eukleidovy *Základy*, docenit jejich velikost a geniální stavbu, neví-li nic o Aristotelovi a Platonovi a neumí-li se orientovat v epochálním antickém období.

Pokusme se nyní na jednom příkladě z posledních desetiletí dokumentovat, že matematika je v tom nejkrásnějším slova smyslu dobrodružstvím poznávání a že může svými metodami a výsledky zcela zásadně ovlivnit jiné vědní disciplíny neočekávaným způsobem.

Chaos

V některých oblastech je využití matematiky samozřejmě i pro neprostého laika: máme-li vypočítat objem nějakého tělesa, spočítat úroky v bance či určit dobu, za niž doletí raketa k Měsíci, je zřejmé, že využije-

me nějaké matematické vztahy. Několikrát v historii vědy však nastala situace, kdy se matematické zákonitosti projeví v oblastech zcela nečekaných. Zkusme si jen představit, jak překvapující muselo v 17. století být, když se v dílech Fermata, Pascala a dalších začala formovat teorie pravděpodobnosti a když se ukázalo, že matematickým zákonitostem je podrobena to, co se již svým pojmenováním zákonitosti vzpírá – a to *náhoda*.

Od středověku bylo v podstatě samozřejmé, že matematika nalézá uplatnění v přírodních vědách, především pak ve fyzice. V posledním století však matematika postupně pronikala i do řady vědních disciplín, kde se její využití dříve zdálo takřka vyloučené – do lingvistiky, hudební teorie, psychologie apod. Přesto však existovaly oblasti, kde se zdálo, že matematické metody jsou nepoužitelné. Jejich společným jmenovatelem byl jediný pojem: *chaos*.

Tam, kde začíná chaos, tam končí klasická věda. Chaos představoval náhodnou, nepředstavitelnou a nepředvídatelnou tvář přírody, vzpírající se kauzalitě a všem známým zákonitostem. Ze školních let si jistě všichni vzpomínáme na *Brownův pohyb*. Mikroskopické částičky se trhavě pohybují v nepředvídatelných klíčcích. Jako by v jejich klikatém pohybu byl jistý řád, a přesto je pohyb jednotlivých částíček zcela nepředvídatelný.

Uvedme nyní za mnohé tři příklady navzájem rozdílných chaotických jevů, které na první pohled nemají nic společného, jak se však posléze ukázalo, právě matematická teorie našla jejich společné rysy a umožnila pochopení alespoň některých zákonitostí.

Typickým příkladem chaotického chování jsou *turbulence*, které představují vážné problémy pro konstruktéry letadel a ponorek, pro lékaře i atomové fyziky. Vzdušné turbulence likvidují nosnou sílu letadel, vodní turbulence mohou způsobit havárii ponorek, turbulentní jevy při proudění krve v cévách jsou vážným zdravotním rizikem. Nástup turbulence je možné laboratorně měřit a popisovat, všechny poznatky jsou však jen dílčí a podstata jevu nám stále uniká. Řada slavných fyziků se zabývala studiem turbulencí a výsledek byl téměř nulový. O vynikajícím německém fyzikovi, jednom ze zakladatelů kvantové mechaniky Werneru Heisenbergovi, se vyprávělo, že na smrtelném loži prohlásil, že bude mít na Boha dvě otázky: Proč teorie relativity a proč turbulence? A pak prý tiše dodal: „Opravdu věřím, že by na první otázku mohl mít odpověď.“

Pro druhý příklad sáhneme do živočišné říše.

Biologové pro zkoumání populačního vývoje pracovali (a pracují) se zjednodušeným modelem známým pod názvem „dravec a kořist“. Přitom nezáleží na tom, zda se jedná o lišky a králíky, ryby a jejich potravu v rybníku či kánata a myši. Je-li dostatek kořisti, dravci se množí a kořisti se začíná nedostávat. Populace dravců klesá, kořist začíná mít příznivější podmínky k množení a přibývá jí, na což dravci reagují zvyšováním svého stavu a tak stále dokola. Tyto procesy popisuje tzv. *logistická rovnice*, která z početního hlediska není nijak komplikovaná. Popisy jednotlivých

situací se liší různou hodnotou jistého parametru, který v této rovnici vystupuje. Ukázalo se však, že při některých hodnotách tohoto parametru systémy spějí k jistému víceméně stabilnímu stavu, při jiných hodnotách hodnoty populace oscilují mezi několika významně odlišnými hodnotami a pro některé hodnoty se systém chová naprosto chaoticky, nepředvídatelně. Důvody tohoto stavu a nějaké zákonitosti těchto jevů se však nedařilo nalézt.

Pro třetí příklad se obraťme k chování počasí.

Předpověď počasí se po dlouhá staletí pravděpodobně řídila vyzpovídanou analogií. Přestože bylo samozřejmé, že je vývoj počasí podroben stejným fyzikálním zákonitostem jako ostatní přírodní procesy, bylo chování počasí natolik složité a bylo podřízeno tolika faktorům, že teprve zhruba od poloviny dvacátého století se začalo pracovat na modelech jeho vývoje. Že je však tento vývoj deterministický, bylo samozřejmé, a tak se zdálo, že zlepšování prognóz je jen otázkou dostatečně rychlého zpracování dostatečně přesných vstupních údajů. Jak to psal Laplace již v 18. století ve svých úvahách o „nejvyšší inteligenci“ a kauzálním vývoji světa: *Tato inteligence by stejným způsobem uchopila pohyby největších vesmírných těles jako i nejlehčích atomů, neboť nic by nebylo ponecháno nejistotě a budoucnost bychom měli před očima stejně jako minulost.*

Nám samozřejmě není dáno poznat přesně stavy všech částic ve vesmíru v daném okamžiku, takže naše předpovědi dalšího vývoje jsou nutně nepřesné. Zmenšování chyb ve vstupních datech by však logicky mělo vést ke zpřesňování předpovědí. To se samozřejmě netýká jen počasí a zkušenost nás v tom mnohokrát utvrzovala. Při výpočtu návratu pozorované komety je předpověď tím lepší, čím přesněji změříme její aktuální polohu při přiblížení ke Slunci. Při navádění kosmické sondy k přistání na Marsu samozřejmě potřebujeme co nejpřesnější údaje o její poloze a rychlosti; zpřesnění těchto údajů usnadní přistávací manévry. Zdálo se, že víra v konvergenci předpovědí ke skutečnému vývoji při zlepšování vstupů je zcela oprávněná. Tento předpoklad se stal jedním z pilířů klasické vědy. Často bylo toto přesvědčení formulováno zhruba takto: *Není potřeba brát v úvahu list padající na planetě v jiné galaxii, když se pokoušíme popsat pohyb kulečnickové koule na stole na Zemi. Velmi malé vlivy je možné zanedbat. V chování věcí se uplatňuje konvergence; zanedbatelně malé vlivy se neznásobí tak, aby měly libovolně velké účinky.*

Brzy se však mělo ukázat, jak naivní byly tyto představy. Jejich zborcení přineslo právě zkoumání vývoje počasí. Na počátku šedesátých let 20. století byla výpočetní technika stále ještě na počátku svého rozvoje. Přestože i ty největší počítače té doby byly ve srovnání s tím, co má dnes většina z nás na svém pracovním stole, pouhými muzeálními zkamenělinami, umožnily i tyto počítače zahájení prací na strojovém zpracování matematických modelů vývoje počasí. Jednou z vůdčích osobností v tomto směru byl Edward Lorenz, který pracoval v proslulém Massachu-

settském technologickém institutu. Do svého počítače vkládal dlouhé řetězce dat o stavu atmosféry a počítač pomalu vydával své předpovědi dalšího vývoje. Jednoho dne v roce 1961 chtěl Lorenz jeden z dřívějších výpočtů podrobněji zkontrolovat a tak pustil stejný program znovu. Ke svému úžasu však zjistil, že počítač vydává předpověď, která se záhy velmi dramaticky lišila od původní. To se zdálo samozřejmě nemožné, neboť ze stejných vstupních údajů nebylo možno stejným programem obdržet odlišné řešení. Celá věc se však velmi rychle vyřešila. Původní program pracoval se vstupními údaji uváděnými na šest desetinných míst. Při opakování výpočtu však Lorenz vložil vstupní údaje – tak je tiskla připojená tiskárna – zaokrouhlené na tři desetinná místa. Tento rozdíl prakticky neměl mít na další vývoj žádný vliv. Vždyť čtvrté desetinné místo je stejně víceméně fiktivní; například při měření teploty odpovídá desetitisícině stupně Celsia. S takovou přesností žádná meteorologická stanice stejně nepracuje. A přesto se ukázalo, že tento „zanedbatelný“ rozdíl má přímo fatální důsledky pro další vývoj.

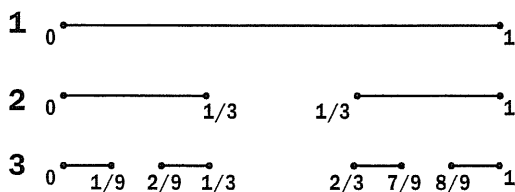
Od doby, kdy si uvedeného faktu povšiml Lorenz, se vývoj samozřejmě nezastavil. Modely vývoje počasí se výrazně vylepšily, počítače nám umožňují v nepředstavitelně krátkém čase vypočítat dříve netušené množství výsledků, a přesto se nám mnohdy oprávněně zdá, že s námi příroda přímo laškuje. V matematické teorii, která se v této souvislosti vyvinula a která rozbouřala dřívější naivní představy o možném zpřesňování výsledků, které přinese pouhé zpřesňování vstupních údajů, se ustálil termín *efekt motýlího křídla*. Obrazně řečeno: vzletnutí motýla v povodí Amazonky může ve svých důsledcích o týden později způsobit řádění uragánu na Floridě.

Fraktály

Klíčovou osobností pro rozvoj teorie chaosu se stal matematik Benoit Mandelbrot. Narodil se ve Varšavě v r. 1924, ještě před druhou světovou válkou však jeho rodina emigrovala do Francie, kde Benoit vystudoval. Po krátkém působení na akademickém pracovišti přešel do aplikovaného výzkumu a posléze odešel do USA.

V šedesátých letech pracoval u IBM a zabýval se problematikou přenosu informací. Šum v telefonních linkách občas překryl originální signál. A tak se v přenosu střídala místa bez chyb s místy, kde se chyby nakupily. Při podrobnějším zkoumání se však ukázalo, že i úseky s mnoha chybami se skládají z kratších úseků bez chyb vystřídanych úseky s více chybami. Takto se Mandelbrot nořil hlouběji a hlouběji do struktury těchto přenosů a uvědomil si analogii se situací, kdy se zabýval ekonomickými aplikacemi a studoval vývoj cen na burze. Ceny střídavě rostly a klesaly, v každém delším úseku s růstem cen se však vyskytovaly kratší úseky, kdy cena klesala a naopak. Oba tyto případy mu připomínaly jistou matema-

tickou strukturu známou v čisté matematice, tzv. *Cantorovo diskontinuum* (viz obr. 1).

Obr. 1

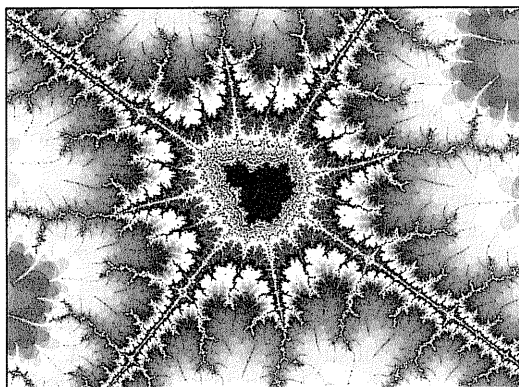
Zakladatel teorie množin, německý matematik Georg Cantor, studoval tuto množinu – samozřejmě ze zcela jiných důvodů – na sklonku 19. století. Diskontinuum vznikne tak, že se z úsečky o délce 1 vyjme prostřední třetina. V každé ze zbylých dvou úseček se opět vyjme prostřední třetina atd. Cantorovo diskontinuum je množina bodů, které zůstanou z původní úsečky po provedení nekonečně mnoha popsanych kroků. Tato množina má řadu pozoruhodných vlastností a pro Mandelbrota se stala odrazovým můstkem pro další úvahy.

Zhruba ve stejné době se Mandelbrotovi dostal do rukou článek jistého anglického obskurního vědce z první poloviny 20. století – Lewise F. Richardsona, který si povšiml řady nesrovnalostí v různých pramenech o délce vzájemné hranice některých evropských států. Richardsonovy výsledky Mandelbrota inspirovaly k úvahám o délce pobřeží Velké Británie. Přes zdánlivou banalitu je v této otázce skryt velký problém: v jistém smyslu je délka tohoto pobřeží nekonečná. Jak ji totiž můžeme měřit? Představme si, že si vezmeme do ruky metrovou tyč a celé pobřeží s ní obejdeme. Naměřená délka je samozřejmě jen aproximací skutečné délky, protože při kladení metrové tyče řadu zákoutí a jiných nepravidelností přehlédneme a zanedbáme. Při měření decimetrou tyčkou bychom zřejmě přišli k jinému výsledku. A jaký je vlastně tvar tohoto pobřeží? Při pohledu z družice bychom zřejmě viděli něco jiného než při chůzi a ještě jinak by to vše vnímal mravenec, který by pečlivě obkroužil každý oblázek a každou nerovnost. Přesto však něco blíže nespecifikovaného při změně měřítka ve tvaru pobřeží zůstává zachováno, podobně jako vzájemně do sebe vnořeny zůstávají zachovány některé rysy přenosu signálů nebo vývoje cen na burze; analogickou „soběpodobnost“ však lze nalézt ve spoustě jiných příkladů, které si Mandelbrot začal vybavovat – záznam EKG, historické záznamy o záplavách na Nilu, stavba vesmíru, tvar mraků na obloze aj. Reálný svět je odlišný od světa klasické eukleidovské geometrie, která zkoumá úsečky, přímky, roviny, koule, jehly a obdobné plochy a tělesa. Mrak však není koule, blesk se nešíří po přímce, hory nejsou kužele – reálný svět je jiný než svět klasické geometrie. Jak však tuto stavbu světa popsat?

Východiskem se Mandelbrotovi stal v matematice dobře známý pojem dimenze. Aniž bychom se pouštěli do podrobnějšího popisu, je čtenáři jistě zřejmé, co rozumíme tím, když říkáme, že přímka má dimenzi 1, rovina dimenzi 2 a prostor, v němž žijeme, má (alespoň doufáme) dimenzi 3. Jaká je však dimenze takových podivných množin, jako je výše zmíněné Cantorovo diskontinuum? Odpověď na tuto otázku nabídl již na počátku 20. století německý matematik Felix Hausdorff, který zavedl pojem dimenze tak, že mohla nabývat i neceločíselných hodnot. Tento Hausdorffův pojem Mandelbrotovi umožnil přesně matematicky popsat řadu podivuhodných struktur, které v průběhu let zkoumal a pro které se vžilo pojmenování *fraktály*.

O vzniku tohoto pojmenování sám Mandelbrot napsal, že ho napadlo někdy v r. 1975, kdy chystal svou první knihu na toto téma a přemýšlel, jak studované útvary a geometrii s nimi spojenou pojmenovat. Tehdy listoval v synově latinském slovníku a narazil na přídavné jméno *fractus* (zlomený). Podobnost s anglickými slovy *fracture* (zlomenina) a *fraction* (zlomek) se mu zdála přílehavá, a tak vymyslel nové slovo *fraktál*, které znělo ve francouzštině i v agličtině (a dnes již i v češtině) stejně a dobře vystihovalo směr jeho úvah.

Fraktální geometrie se v posledních třech desetiletích intenzivně rozvíjela a umožnila popsat řadu struktur, které vzdorovaly klasické matematice. Teorie fraktálů se tak stala jedním z nejvýznamnějších výsledků moderní matematiky konce 20. století. Obrázky uměle vytvořených fraktálů jsou navíc neobyčejně esteticky působivé (viz obr. 2 – v barevném provedení je dojem samozřejmě nesrovnatelný s černobílou reprodukcí), a tak se začaly

Obr. 2

objevovat na obálkách knih, v kalendářích, reklamách a jinde, aniž si vůbec jejich tvůrci a diváci uvědomovali, že se dívají na matematické objekty.

Mandelbrotova množina

S Mandelbrotovým jménem je spojen i jiný matematický objekt, který umožnil popsat některé stránky a projevy chaosu, tzv. *Mandelbrotova množina*.

Rada matematiků včetně Mandelbrota se snažila přijít na nějaké „jednoduché“ modely, které by umožnily zkoumat některé složité jevy, jako je již zmíněná turbulence. Díky výpočetní technice se ukázalo, že některé na první pohled jednoduché modely umožňují nahlédnout doslova do nekonečných hlubin přírodních jevů.

Východiskem se stala metoda tzv. *iterací*, což je relativně snadno popsatelná záležitost. Vezmeme nějakou jednoduchou funkci, třeba $f(x) = x^2$. Zvolíme-li si nějaké číslo, například 2, je funkční hodnota uvedené funkce v tomto čísle $2^2 = 4$. V takto získané hodnotě můžeme opět vypočítat funkční hodnotu $4^2 = 16$ atd. Postupně tak získáváme posloupnost

$$2, 4, 16, 256, \dots$$

jejíž členy velmi rychle rostou. Když však začneme zcela analogicky v bodě $1/2$, dostaneme posloupnost

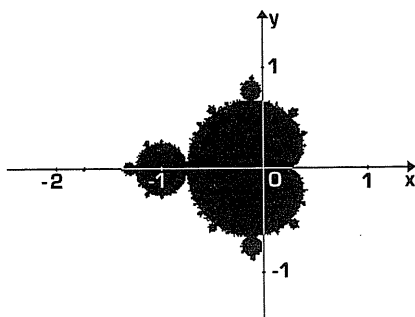
$$1/2, 1/4, 1/16, 1/256, \dots$$

jejíž členy se rychle přibližují k nule.

Analogicky lze postupovat i v rovině. Čtenář – nematematik si možná vzpomíná, že každému bodu (a, b) v rovině lze přiřadit komplexní číslo $a + bi$, přičemž číslo i má tu podivnou vlastnost, že $i^2 = -1$. Vezmeme-li si nějakou funkci v komplexním oboru, například $f(z) = z^2$, a vyjdeme-li z nějakého čísla, můžeme tvořit zcela analogicky posloupnost iterovaných hodnot stejně, jako jsme to dělali před chvílí. Členy této posloupnosti se mohou chovat libovolně – mohou se zvětšovat, zmenšovat i chovat naprosto nepravidelně, záleží na výchozích hodnotách.

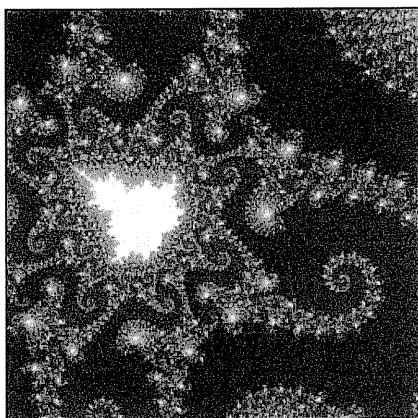
Mandelbrot v této situaci využil počítače. Uvážíme-li funkci $f(z) = z^2 + c$, kde c je nějaká konstanta, a vyjdeme-li z bodu 0, dostaneme pro každé c posloupnost postupně počítaných hodnot. Znázorníme-li si část roviny jako obrazovku počítače, může se stát, že některé posloupnosti v prvních tisíci hodnotách „utečou“ z obrazovky ven (hodnoty se rychle zvětšují), některé posloupnosti zůstanou celé na obrazovce. Takto v každém bodě obrazovky (těch bodů jsou samozřejmě tisíce) spočítáme prvních tisíc hodnot, což by samozřejmě bez počítače bylo nemožné. Výchozí body posloupností, které z obrazovky utečou, vybarvíme bíle, výchozí body druhého typu černě.

Na obr. 3 vidíme výsledek tohoto procesu, tzv. Mandelbrotovu množinu.

Obr. 3

Bílá a černá plocha sama o sobě není nijak zajímavá; to podstatné se odehrává na rozhraní černé a bílé barvy. To, co na obr. 3 vypadá jako mírné roztřepení okrajů, se při podrobnějším zkoumání ukazuje jako tajuplný propletenec nejrůznějších tvarů, jako podivuhodná fraktálová struktura, jejíž tajuplnosti nejsou dodnes úplně odhaleny. Jen na ukázkou: po nepředstavitelně velkém zvětšení malého kousku tohoto rozhraní obdržíme strukturu znázorněnou na obr. 4.

Obr. 4

V tomto kousku opět vidíme, jak se z hlubin vynořuje původní obraz Mandelbrotovy množiny, jejíž okraj je opět analogicky rozostřený, takže celý proces lze znovu a znovu opakovat.

Navíc se při studiu iterací objevily některé zcela nové a nepředvídatelné skutečnosti, které překvapivě vysvětlily například nejasnosti v chování zvířecích populací. Zmiňme se alespoň o výsledku amerického fyzika Mitchella Feigenbauma (nar. 1944).

Ten rovněž studoval iterační procesy, o nichž jsme hovořili před chvílí. Podíval se však na ně z úplně jiného hlediska.

Uvažujme funkci $f(x) = x^2 + c$, kde c je nějaká konstanta, a začněme pro každou hodnotu c počítat posloupnost s prvním bodem 0. Například pro $c = 1/4$ tak dostaneme posloupnost

$$0, 1/4, 5/16, 86/256, \dots$$

jejíž hodnoty se rychle přibližují k číslu $1/2$.

Zmenšujeme-li postupně hodnotu konstanty c , chovají se analogicky vytvořené posloupnosti velmi podobně: funkční hodnoty se blíží k jednomu číslu. Při hodnotě $c = -13/16$ však dojde ke kvalitativnímu zvratu, k tzv. *bifurkaci*: hodnoty posloupnosti začnou oscilovat kolem dvou různých hodnot $-3/4$ a $-1/4$. Při dalším zmenšování hodnoty konstanty c se posloupnosti zase chovají analogicky – oscilují mezi dvěma hodnotami. Až při hodnotě $c = -1,3$ dojde k nové bifurkaci, posloupnost začne oscilovat mezi čtyřmi různými hodnotami. Takto se nové bifurkace objevují stále rychleji a rychleji, až při hodnotě $c = -1,8$ dojde k novému kvalitativnímu zvratu – posloupnost se začne chovat zcela chaoticky.

Feigenbaum se pokusil najít nějakou zákonitost v nástupu nových bifurkací. Když vydělil délky dvou po sobě jdoucích úseků bez bifurkací, dostával neustále jedno číslo, přibližně 4,669. Překvapivě totéž číslo hrálo důležitou roli v úvahách australského biologa Roberta Maye, který studoval problematiku zvířecích populací. Jak to bylo možné? Feigenbaum vyzkoušel hledat bifurkace i u jiných funkcí, než původně zamýšlel. A zjistil ke svému překvapení, že u všech studovaných funkcí, včetně té, která vystupuje v logistické rovnici popisující chování zvířecích populací, se nástup nových bifurkací řídí stejným pravidlem: neomylně nastupují tak, že podíl délek jednotlivých intervalů je cca 4,669. Toto číslo bylo nazváno *Feigenbaumovou konstantou*. Tato konstanta zcela evidentně vypovídá něco důležitého o povaze přírody, stejně jako například gravitační konstanta nebo číslo π . Proč je však právě taková, jaká je, o tom nemáme ani nejmenší tušení.

Přesto však teorie bifurkací pomohla odhalit mnohé zákonitosti, které se původně jevily jako zcela neprůhledné a nevysvětlitelné.

Kultura a umění

Hyperrealismus (Fotorealismus)

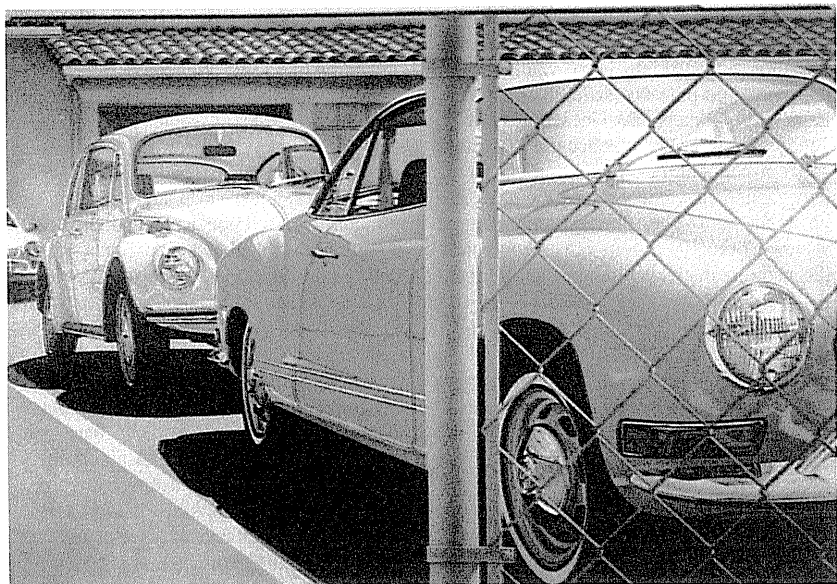
JAROSLAV SEDLÁŘ

Nedávno poznamenal Václav Bělohradský: „Přelomovou sílu naděje roku 1968 jsem pocítoval i jako svoji šanci. Ten postoj ke slovům byl ostatně v duchu doby: i v Paříži či Washingtonu se studenti rozhodli brát slova vážně a povstali proti pokrytectví svých rodičů, kteří říkali svoboda a mysleli výnosné pokrytectví či přijatelné přihrbení se. A tak přišla divoká léta šedesátá a ta dodnes hučí pod povrchem doby jako poslední léta stylotvorná a svobodonosná. Potvrdil to i Michal Procházka a Petr Zelenka v diskusi, ve které se zamýšleli nad současnou filmovou produkcí: ‘A co my a kontinuita ve filmu. Nežijeme tak trochu v zajetí mučednického pomníku kinematografie 60. let? Neočekávají od vás, že budete stále navazovat na Jana Němce, Pavla Juráčka či Věru Chytilovou?’ ...Epocha 60. let byla mimo-

řádná na celém světě. A nejenom proto, že Rusové trochu povolili ve své politice. Snad šlo o shůry seslanou dobu, během níž vznikly závažné věci, zrodila se například rocková muzika a vznikl hudební průmysl.“

V evropském rozměru dozníval ještě neorealismus a nová vlna. Když v roce 1976 zemřel italský režisér Luciano Visconti, nejvýznamnější představitel neorealismu, který znamenal ve 40. letech obnovu italského filmu, rozvíjeli jeho odkaz ještě v 60. a 70. letech Francesco Rosi, Bernardo Bertolucci a bratři Paolo a Vittorio Taviani. V literatuře, speciálně u nás, byl na scénu uváděn Alberto Moravia. Souběžně došlo k obnově francouzského filmu novou vlnou (1959/1960), která se soustředila na provokování tehdejší společnosti a byla představována zejména Françoisem Truffautem, Claudem Chabrolem (Dvě přítelkyně, 1967) a Jean-Lucem Godardem (U konce s dechem, Pohrdání, Vdaná žena).

Velkou roli sehráli v intelektuálních vrstvách kritičti filozofové Ernst Bloch, Georg Lukács, Theodor W. Adorno, Herbert Marcuse, ale i existencialisté, např. Jean-Paul Sartre, který v 50. a 60. letech silně ovlivnil

Don Eddy, Soukromé parkoviště III, 1971

mladou generaci, podobně jako literární existencialismus Alberta Camuse, u nás známého především překladem jeho již roku 1942 ve Francii vydaného románu *Cizinec*.

V šedesátých a sedmdesátých letech dochází k rozvoji také moderního výtvarného umění. Doznívají v něm nebo se nově formují informel, pop art, nová figurace, minimal art, lettrismus, land art, konceptuální umění, kinetismus, geometrická abstrakce, desing, hyperrealismus, jak na to poukázaly výstavy umění šedesátých let, které proběhly v minulém roce v západní Evropě. Podobně jako v neorealismu, dochází i zde k návratu předmětného umění. Tento návrat k předmětnému umění vyústil zpočátku ke dvěma základním směrům, k pop artu a k nové figuraci. Pop art byl zaměřen na velkoměstskou civilizaci, všední svět, triviální skutečnost a upozorňoval na jednoduchost a vnitřní prázdnotu soudobé spotřební společnosti. Noví figuralisté podobně jako neorealisté kladli důraz na obecně lidskou situaci, na duševní stavy. Umění jakoby ovládalo touhu po těsnějším kontaktu se světem. Zároveň to však byla také reakce na převládající abstraktní tvorbu, která se projevila především v tzv. hyperrealismu (fotorealismu).

Hyperrealismus (fotorealismus) je směr v malířství 20. století, který vznikl kolem poloviny a po polovině šedesátých let a plně se rozvinul na počátku let sedmdesátých. Tehdy se stal na čas dokonce převládajícím směrem v umění. První jeho umělecké projevy zaznamenáváme v roce 1966 na výstavě s názvem *The Photographic Image* v New Yorku. Ty ovšem zároveň vyvolaly diskuse o realistických tendencích v umění po druhé světové válce, které nebyly do dnes jednoznačně uzavřeny, a proud realismu nebyl dosud přesněji vymezen. Nejde o vymezení realismu proti abstraktním směrům, ale o rozdíly mezi realismem a naturalismem. Poukázalo na ně Whitney Museum, které uspořádalo v roce 1970 výstavu nazvanou *22 realistů*. Právě na ní se projevil nápadný protiklad mezi oběma tendencemi a enormní kvalitativní rozdíl mezi realismem a naturalismem. Nejvíce fotorealistických obrazů se však objevilo teprve na výstavě *Documenta 5* v Kasselu, kde vystavo-

vali malíři Chuck Close, Robert Cottingham, Don Eddy, Richard Estes, Franz Gertsch, Ralph Goings. V katalogu, který byl k výstavě vydán, jsou v úvodním slově rozvinuta kritéria fotografického realismu: 1) předlohou je fotka nebo diapositiv; 2) rukopis autora má stát v pozadí; 3) obraz je precizně reprodukován; 4) motivy pocházejí z každodenního života umělce a jeho okolí; 5) fotografická předloha není pomocným prostředkem, ale výchozí situací.

V úvodním textu katalogu se také poprvé objevil název fotorealismus a sharp-focus. Ostatně než se ustálil dnešní název, užívalo se různých pojmenování, například superrealismus, hyperrealismus, radikální realismus, fotorealismus, sharp focus art (odborný termín z fotografie, označující zaostření nebo pokreslení). Z hlediska imanentního vývoje umění byl fotorealismus reakcí na abstrakci, na akční a konceptuální umění a na minimal art. Tento směr se projevil nejdříve v USA, v zemi, kde vznikl pop-art, kde se dařilo reklamě a kde každodenní život ovládly fotografické obrazové prostředky, například magazíny. V newyorském prostředí vznikala díla Richarda Estese, Roberta Cottinghama, Malcolma Morleyho a Howarda Kanovitze, v Kalifornii tvořili Don Eddy, Ralph Goings, Richard McLean.

Na rozdíl od pop artu a nové figurace fotorealismus na cestě k předmětnosti odstranil z obrazu všechny subjektivní přídávky, sentiment i pocity ohrožení a vypracoval si naprosto neosobní, nesentimentální, mohli bychom říci objektivní pohled na svět. Ten mu mohly dovolit pouze mechanické postupy fotografie a technicky dokonalý způsob malby, který dokonce usiloval o překonání fotografického snímku, o který se opíral a z něhož vycházel. Pro fotorealisty byly série fotografií tím, čím dříve nebo i dnes byly a jsou pro ostatní malíře jejich skicáře. Obrazy velkých formátů malovali protagonisté fotorealismu za pomoci barevného diapositivu, který promítli na plochu obrazu, do detailů obkreslili a dílo pak s maximální přesností dokončili, většinou akrylovými barvami a často stříkáací pistolí, tzv. americkou retuší. Pomáhali si i speciálními fotografickými postupy, fotomontážemi, momentkami ustalujícími okamžik záběru,

koncentrací na detail. Z fotografie převzali strmou perspektivu, jak ji umožňuje širokoúhlý objektiv, ostré světlo a tvrdý sluneční svit, reflexy, zrcadlení, odrazy, protisvětlo, kontrasty. Bylo to tzv. fotografické vidění, které kombinováno s fotografickým výřezem, odvozeným většinou z dokumentární a reportážní fotografie, jejíž neuspořádanost, improvizace a náhodnost nastolovala civilní přirozenost pohledu, vedlo nakonec k tomu, že i tato naprosto neosobní malba mohla být nositelem emotivního účinku.

Nebyl to v žádném případě návrat k tradičnímu realismu ani jeho obnova, zejména v Americe, kde se fotorealismus nemohl opřít o tradici realismu minulých epoch, a proto vycházel především z obchodní reklamy, do které po odchodu ze scény opět upadl. Přesto se americký fotorealismus svou objektivní a klamivou perspektivou, ale i superostrou figurací připojil k chladné gestice amerických malířů z West-Coastu, jakými byli Wayne Thiebaud a Mel Ramos, představitelé pop artu. Hyperrealismus (fotorealismus), jak americký, tak evropský, můžeme s jeho ideou iluze reality a realitou

iluze vzdáleně přirovnat ke studené objektivnosti evropské Nové věcnosti dvacátých let, a to jak německé, tak rakouské. Společná je jim totiž snaha nadměrně zdůrazňovat skutečnost, nazírat realitu ostrým pohledem až do nejskrytější hloubky a dostat ji tak do vědomí diváka, zobrazit ji jako něco relativního, manipulovatelného. Zobrazování reality s precizností fotografické čočky, která artikuluje ostřeji než lidské oko, znamená zároveň rozpor, odcizenou distanci, což podněcuje k reflexi o zobrazené skutečnosti a o jejím věcném obsahu. Proto základní motto fotorealismu zní: skutečnější nežli skutečné. Chce tím dát jasně na srozuměnou, že optická zkušenost nepostačuje k poznání reality v její absolutnosti. Metaforicky, lapidárně, avšak velmi přesně to charakterizoval Howard Kanovitz, když prohlásil: „Všechno je, jaké je, a je přece jen jiné, než jak se jeví.“ Fotorealismus podobně jako nová figurace nalezl velké množství různých způsobů zobrazení. Žádný směr současnosti také nezplodil tolik přívrženců jako tento -ismus, který zkoumal skutečnost prostřednictvím iluze.

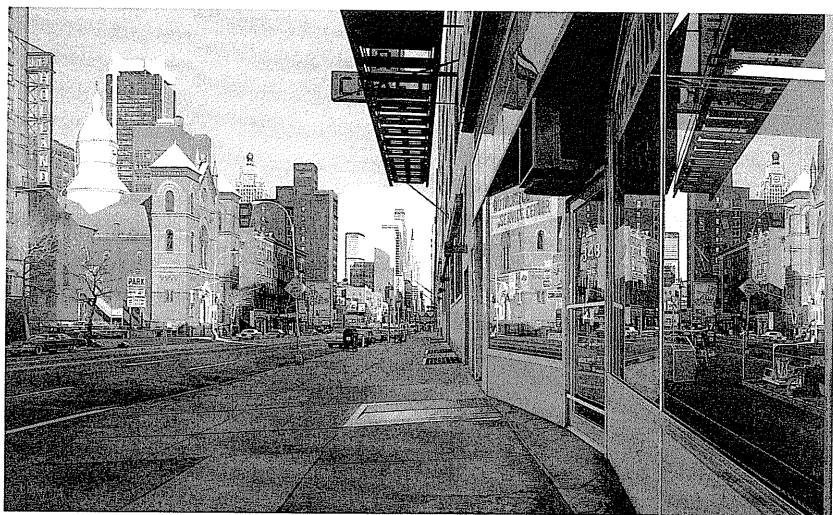
Ralf Goings, Plumbing – Heating Pick Up, 1969

K nejznámějším americkým představitelům patří vedle Howarda Kanovitz, John De Andrea a Duane Hanson (iniciátoři), dále pak Robert Bechtle, Claudio Bravo, Chuck Close, Robert Cottingham, Don Eddy, Richard Estes, Ralph Goings, Richard McLean, John Salt, Ben Schonzeit, Paul Sarkissian a Kanadan Alex Colville.

Původní přínos k uplatnění fotografie v malířství představuje tvorba Angličana Davida Hockneyho. Hockney se zprvu hlásil k pop artu, projevil se jako vynikající kreslíř a k přesné popisné kresbě se také velice často obracel, zejména při malbě portrétu, který mu umožňoval dokonalé a věcné znázornění objektu. Využíval k tomu vlastní fotografie, nicméně skutečnost z těchto fotografií odvozenou volně stylizoval a tím vtiskoval svým obrazům charakteristický malířský rukopis.

Fotorealisté využívali ve své tvorbě detail, a to jak při zobrazování věcí, tak lidských figur. Umožňoval jim to objektiv fotoaparátu, který formou tzv. transfokace dával možnost vyjmout například z tváře člověka oči, ústa, vlasy a zvětšit je s šokující přesností, jak to prokázal Chuck Close. Svou tvůrčí dráhu začínal celofigurovými obrazy a černobílými portréty, ale největší proslulosti dosáhl koncem šedesátých a zejména v se-

dmadesátých letech barevnými velkoplošnými formáty, kterými se proslavil a jimiž se snažil zdůraznit prvenství metody před námětem. Při přenosu malých formátů na velké si pomáhal známou metodou přenosu mřížkou. Tvořil nejprve akvarely a oleje dvoumetrových rozměrů a i na nich, aby napodobil jemný a lesklý povrch fotografie nebo diapozitivu, odmítl hrubý povrch olejové malby a používal raději stříkáci pistoli, která spotřebovala minimum barvy k překrytí plátna. Byla to technika známá pod názvem airbrush painting. Při pohledu na velkoplošné portréty nám Close odkrývá každou vrásku, každý pór kůže. Byl to také on, kdo vedle Itala Gnohliho s detaily kravat, Tomia Mikiho s obrazy uší nebo Roberta Birmelina Ruce (spojené) a na rozdíl od dřívějšího nahlížení na obraz z dálky, z odstupu, zavedl do malby pohled zblízka, který dovoluje sledovat rafinované malířské jednotlivosti, promalované detaily. V rámci mnohabarevné škály zobrazoval lidský obličej s mikroskopickou pečlivostí a využíval k tomu všech nejnovejších technik. Klasickou štětcovou malbu doplňoval barevnými tužkami, americkou retuší, škrábáním a rytím. Portrétoval především přátele z řad výtvarníků. Pocházeli ovšem většinou z tábora spíše konceptualistického než fotorealistického.

Richard Estes, Hotel Holland, 1984

Na jednotlivosti, detaily a výřezy, jak to činí nekomponovaný fotografický záběr, se zaměřil i Robert Cottingham. Na obrazech jeho prvních experimentů s uměním, které byly zcela závislé na pop-artu, nacházíme převážně architekturu. Teprve později začal využívat technických fotografií, které přenášel do obrazů, opět ovšem spíše detailů fasád a reklamních nápisů. V protikladu k tradicím klasických pravidel malby nepodstatné motivy nepotlačuje ani nevypouští, ale právě naopak – zvýrazňuje. Obraz reality skládá ze zajímavých prvků a fragmentů, například z reklamních nápisů, jak to dokládají obrazy Carl's (1973) nebo Kresge's (1984), na kterých reklamní plochy, písmena, tvrdě podaná světla a stíny vybíhají ven z formátu. Detailně popisuje jak část nápisu, která dodává celému obrazu smysl, tak i pomocnou konstrukci s černými nýty, rám okna i kusy dalších propagačních tabulí.

K americkým fotorealistům se řadili i Robert Bechtle, jeden ze zakladatelů hyperrealismu a jeden z prvních malířů, který využíval jako podkladu fotografii. David Parrish, který si vybíral různé stroje, jejich chromované součástky nebo motory, které zvětšoval do nadživotní velikosti a na kterých využíval efektu barevných reflexů, Richard McLean, který maloval od roku 1967 koně a zvláště rodeo. Zaměřil se na venkovskou tematiku, přičemž vycházel z fotografického záběru, nicméně se snažil svými obrazy fotografií překonat. Patří sem i John Salt. Zpočátku maloval vnitřky automobilů, později série rozbitých a opuštěných vozidel a stále pečlivějším zpracováváním obrazů se zařadil k nejvýznamnějším představitelům fotorealismu na světě.

Na rozdíl od těchto malířů tvorba Paula Sarkissiana vyšla ze surrealismu a zdrojem jeho inspirace se staly koláže. Vrchol tvorby pak představují obrazy až několik metrů dlouhé, s náměty starých, bohatě rozrůzných domů, namalovaných velmi tvrdě, které spolu s rozměry vyvolávají dokonalou prostorovou iluzi. K neaktivnějším autorům tohoto nového realistického proudu jsou přiřazováni vedle Chucka Close i malíři John Clem Clark, Robert Cottingham, Don Eddy a další. Don Eddy vyšel podobně jako Robert Cottingham z pop artu, z díla

Rosenquistova a maloval fragmenty různých předmětů na bílém plátně. Ty vystřídal perfektním zobrazováním automobilů podle fotografií akrylovými barvami na plátně (Soukromé parkoviště III, 1971), podobně jako Ralph Goings olejovými barvami (Plumbing-Heating Pick-Up, 1969). Vyvrcholením fotorealistické tvorby Dona Eddyho byly pohledy přes výkladní skříně obchodních domů zvenku i zevnitř. V nich řešil problémy reflexů, odrazů a barevných posunů, podobně jako při zobrazování osobních automobilů vozidla libovolně překrýval, přitom však přesně definoval jejich typ, barvu i odlesky na karosériích.

Daleko nejvíce ovšem proslul zobrazováním reflexů na zrcadlících se výkladních skříních z newyorských zákoutí Richard Estes. Maloval je naprosto chladně, bez jakýchkoliv emocí. Jen za pomoci fotografie mohl dosáhnout pouhým okem nedosažitelné, až nadreálné preciznosti, rovnoměrnosti formulace a propracovanosti každého čtverečního centimentru plátna, kterého dosáhl rozdělením ohnisek několika snímků, jež soustředil na celou plochu obrazu. V jeho obrazech, které využívají postupy filmové reklamy, jsou stejně pečlivě propracovány blízkost i vzdálenost, fixace umělých reflexů stejně jako reálného světla a automobil nebo zrcadlící se fasáda se tak ocitají v jakési bezčasové magičnosti. Vzdáleně nám připomenou obrazy italské skupiny *pittura metafisica*, která rozvinula magičnost moderního malířství už na počátku 20. století. Byl ovšem vysloven dokonce i názor, že jsou blízké slavnému baroknímu malíři Canalettovi, který maloval odlesky na benátských lagunách. V tom smyslu byla Estesovi fotografie pouze pomocným prostředkem, stejně jako jiným fotorealistům, například v Brooklynu narozenému Robertu Cottinghamovi, který přenesl na fotorealismus principy pop artu, pohled zblízka, zobrazení skutečnosti ve fragmentárních výřezích. I Malcolm Morley, který zpočátku maloval přesně podle fotografií, jak dokládá naprosto přesná kopie pohlednice zachycující Základnu americké pěchoty ve Valley Forge (1968), v posledních obrazech však upadl do hluboké krize a nejistoty. Naopak Howard Kanovitz vycházel kriticky ze sta-

noviska umělce, že termín realismus „nebyl dosud dostatečně definován“ a že v současnosti neexistuje ani „realistická škola, ani realistická skupina“. Využíval fotografii především jako paměťových studií a jeho dílo odkazuje na vnější a myšlenkově společné ideje neorealismu. Také pro Kano vitze se stal ústředním tématem vztah reality a iluze. Jeho slavný obraz *Vernisáž* (1967) byl ovlivněn v barevnosti i v popisnosti osob zřetelně pop artem a na druhé straně zaměřen ironicky. Neurčité modré pozadí odkazuje na to, že se zde mluví „ins Blaue“ (do větru).

V americkém hyperrealismu nacházíme ovšem i polohy, které bychom mohli nazvat intimní a odcizená všednost a sága o člověku. Do ní lze zařadit i veristické sochařství, které se přidalo k malířskému fotorealismu. Je založeno na odlévání lidských těl – nahých i oblečených – do umělých hmot, nejčastěji do polyesteru a sklolaminátu. Protagonisty tohoto proudu se stali John de Andrea a Duane Hanson. K dosažení naprosté iluze reality užívali nejen skutečné šaty, boty, klobouky, ale i paruky a další nezbytné rekvizity. Pro Johna de Andreu, který zobrazoval blízké, důvěrné známé lidi v nejintimnějších situacích, nestačila fotografie k tomu, aby mohl zobrazit své jediné téma – člověka v jeho nezaměnitelné individuálnosti (Sedící světlovlasá dívka se zkříženýma rukama, 1982). Šlo mu o bezprostřednost, kterou by takový mezičlánek narušil. Také Duane Hanson potřeboval kontakt se svými modely. Jeho námětem se stala odcizená každodennost nebo umělcovými vlastními slovy – just fixed moment, právě zachycený okamžik (Žena s nákupním vozíkem, 1969). Tam, kde není žádný pohyb, mlčí i čas. Vstoupil do pomalovaných figur s jejich stále stejnými potřebami. Tvář a postava ve své němě nehybnosti vyjadřuje celý jejich život. Fyzická přítomnost soch je přímo výrazem psychické reality. Hanson chápe umění jako estetický produkt a zároveň jako dokument. V protikladu k velkému environmentistovi Edwardu Kienholzovi nenajdeme u Hansona žádné surrealistické ani symbolické reminiscence, žádnou anonymitu. Pomalovanými figurami, které opatřil jejich vlastními potřebami, náradím a typickými atributy, foto-

grafickými preciozitami v detailu, se jeho dílo stalo tím nejlepším co bylo v malířském a sochařském neorealismu vytvořeno.

S americkými precizionisty má mnoho společného Kanadčan Alex Colville. Jeho perfektní malby bazírují na kreslířských studiích, kterými utkvává abstraktně geometrickou osnovu. Do ní pak vkomponovává kresby podle živých modelů a teprve potom pomalu a trpělivě maluje obraz tenkými vrstvami barev. Proces trvající i několik měsíců končí lakováním, které dodává definitivní verzi díla opalizující povrch. Na rozdíl od pop artistů, kteří byli zaměřeni na velkoměstský život a moderní průmysl, zobrazuje Colville malá kanadská městečka a příběhy lidí.

Colvillovy tiché obrazy jsou statické, na každém z nich je zobrazen příběh, často bez konce, vyprávěný lapidárními zkratkami. Tyto ságy o člověku jsou o to jednodušší, oč náročnější jsou jejich náměty: osamělost, izolace, loučení, práce, volný čas, cizota a láska. Colville přitom udržuje harmonický balanc mezi nafouknutou dramatičností a melancholickou skromností, a to právě precizním provedením a angažovaností, za níž cítíme až jakousi surreálnost. Avšak bez teatrální inscenace, bez reflexů psychoanalytických nových mýtů, jímž Colville nedůvěřuje.

Colville také studoval intenzivně evropské malířství, dokonce celé dva dny v pařížském Louvru, ale i americké luministy a svými obrazy dokázal, že substancionální realismus nemá nic společného s naturalismem, že seriózní realista skutečnost nekopíruje, nýbrž analyzuje. Je přesvědčen, že objevil mýtus všedního dne, mýtus, který není vyhrazen pouze básníkovy typu Jamese Joyse, ale že s ním může pracovat i malíř. V této souvislosti lze připomenout Harald Seemana, který hovořil o přílišném americkém realismu v protikladu k humanističtějšímu realismu evropskému, který se manifestoval především v díle Švýcara Franze Gertsche. Zatímco u Colvilla je v rovnováze angažovanost a distance, u Gertsche k tomu přistupuje ještě romantika. I Gertsch potřebuje, podobně jako John de Andrea a Duane Hanson, lidskou blízkost, důkladnou znalost svých postav. K tomu přispívá

také namáhavý způsob jeho malby, jako např. u Colvilla, který odhaluje zda nazíral obraz zblízka nebo z dálky. Rovněž obkresloval barevné diapozitivy, jak ukazuje jeho obrovský obraz Medici (postavy mladíků u železničních závor – šraňků, 1971). Franz Gertsch maluje podle vlastní výpovědi obrazy obrazů, obrazy, „kde něco (realistický obraz) je tak čisté jako nic (bílé plátno)“, pak následuje odkaz na čistotu ultramarinového nebe Yvese Kleina. Napětí dostávají jeho obrazy v protikladu ideje kontra skutečnost. Ještě v roce 1986 je námětem jeho obrazů stále realita, i když se už nejedná o bezprostřední optický dojem, nýbrž o vzpomínku, ve které rozhodující roli nehraje člověk – osamělý nebo ve skupině –, nýbrž krajina a příroda. Vnější skutečnost, příroda a prostředí, ve kterém se nachází divák dosazený do reality obrazu, tedy na hranici mezi život a umění, to je také cílem raných zrcadlových obrazů Michelangela Pistoleta; jsou to fotografované a kolážované skupiny figur na polírovaných ocelových deskách, skulptury a environmenty. Naopak Francouz Jacques Monory zavádí své quasinaturalistické obrazové sekvence monochromní modří do snové roviny, zatímco jeho krajan Jean-Olivier Hucleux maluje obrazy lidských postav nebo automobilových hřbitovů podle diapozitivů. Občas podle fotografií tvořil svá díla i německý malíř Gerhard Richter, který mimo jiné vycházel jakoby z rozostřené, tedy rozmazané fotografie (Ema – akt na schodech, 1966).

V evropském hyperrealismu nacházíme vedle fotografické objektivnosti také reminiscence pozdně středověkého, renesančního, manýristického a barokního malířství nebo realismu 19. století. K evropským fotorealismům patří Francouz Jean-Olivier Hucleux, Němci Fritz Koethe, Jorge Stever, Gerhard Richter a skupina Zebra, Švýcar Marcus Raetz, Holanďan Her Sanders a Španěl Claudio Bravo, Francisco Lopez i Angličan David Hockney, který reprezentuje zcela osobitý, původní přínos fotografie do moderního malířství. Ital Domenico Gnoli, jak už řečeno, maluje zvětšené detaily oděvů, zapínání košile, kravaty, detaily dámských šatů a po jeho vzoru u nás slovenský autor Milan Bočkay v rané tvorbě

krajíce chleba, zapálenou cigaretu nebo v rozměrných kresbách pomačkané nebo potrhane plochy papíru, později kompozice vycházející ze zrakového klamu. Někteří umělci zachovávali klasický štětcový rukopis, například Alain Jacquet, jiní využívali optických vibrací tiskového rastru nebo rozmazaných fotografických snímků, například v Německu opět Gerhard Richter. V Číně podle fotografií maloval předimenzované obrazy Lijun Fang, známými autory se stali i ruský umělec Michail S. Borisov nebo Simon Fajbisovič, Polák Andrzej Sadowsky a četní čeští malíři, např. Oldřich Kulháněk, Theodor Pištěk, Petr Oriešek, Jaromír Knotek, Olga a Josef Vyletalovi, Zdeněk Beran, Pavel Nešleha, blížili se jim Bedřich Dlouhý, Jaroslav Vožniak, Milan Ressel. Jsou ovšem zařazováni i do hyperrealismu nebo do Českého radikálního realismu.

Gerhard Richter,
Ema – akt na schodech, 1966

Jak je to jinde ve světě

Granada

Granada patří k oněm městům, která byla zvěčněna v písních pro svou krásu či jiné přednosti jako např. Paříž nebo Neapol. V současné době zpopularizoval Granadu jeden z legendárních tří tenorů Plácido Domingo. Dobrá pověst tohoto města je ovšem staršího data a souvisí jak s vpádem Arabů do Španělska a jejich vytlačeníím zpátky do Afriky, tak s dědictvím po Arabech. Historicky je Granada navěky spojena s pojmy reconquisty, Alhambry a flamenca. Než se dostaneme k historii, několik údajů z dnešní doby.

Granada je třístatisícové univerzitní město na jihu Španělska asi uprostřed Andalusie, 60 km od mořského pobřeží, nedaleko pohoří Sierra Nevada (vzdáleného 50 km), kde leží věčný sníh. Granadané si tak mohou v létě vybrat, zda se chtějí opalovat a koupat, či opalovat a lyžovat. Město má evropský ráz až na starou čtvrť Albaicín v podhradí Alhambry – pevnosti a hradu, který městu vévodí (obojí arabského původu). Univerzita a Alhambra přitahují mladé lidi a hodně turistů, takže město je velmi živé a působí mladá. Vraťme se teď k historii.

Od počátku 8. stol. (přesně od r. 711) se začali Arabové přesouvat ze severní Afriky přes Gibraltarský průliv na Pyrenejský poloostrov a zatlačovali postupně malá španělská a portugalská království dále na sever. Dařilo se jim to proto, že ta království byla rozhádaná, a tudíž nejednotná, takže byla lehkou kořistí arabských výbojníků. To trvalo až do konce 12. stol. Do té doby zabrali Arabové téměř tři čtvrtiny pyrenejského poloostrova. Začátkem 13. století se konečně spojili tři španělské králové (navarský, kastilský a leónský) a hrabě (později král) portugalský a za podpory papežů a několika evropských panovníků se postavili na odpor arabskému výboji a zahájili proces reconquisty čili „znovudobytí“ ztraceného území. Tento proces trval s různými přestávkami a střídáním úspěchů s neúspěchy dalších 200 let. Až koncem 15. století spojením (svatbou) Ferdinanda Aragonského s Isabelou Kastilskou vznikl

silný španělský stát (Isabela byla dominující postavou v manželství i ve státě), který reconquistu dokončil dobytím posledního emirátu na španělském území; jím byla Granada. Lépe řečeno, pod dojmem obrovské přesily Španělů vydal poslední nasridenský král Boabdíl Granadu bez boje Isabelě, která pak za úspěšné dokončení reconquisty dostala titul „katolické královny“. Stalo se tak r. 1492. Tato historie nám zároveň vysvětluje, proč zůstaly Granada i Alhambra nedotčeny a zachovány v původní podobě. Mimochodem, jak známo, byla to Isabela, která umožnila Kolumbovi objevit Ameriku (1492). Na památku této události stojí uprostřed Granady (naproti radnici) sousoší, které znázorňuje královnu a Kolumba při předání dekretu o povolení cesty přes oceán a jmenování Kolumba admirálem.

Hlavní atrakcí Granady je Alhambra, reprezentativní arabský hrad a pevnost s krásnými zahradami a vnitřní výzdobou. Byl vybudován v té podobě, jak jej dnes známe, ve 13. a 14. století. Je přesvědčivým dokladem toho, jak vysoká byla v té době arabská kultura a inženýrská technika. Srovnáme-li s ním kterýkoliv evropský hrad z té doby, uvidíme onen markantní rozdíl. Nejde jen o filigránskou výzdobu obytných místností a četných dvorů s podloubími uvnitř hradu (oproti tomu strohé a nepohodlné zařízení hradů evropských s temnými malými místnostmi, bez zahrad atd.) ale především o to, že celý tento hrad, ač na kopci, byl zásobován vodou a to nikoliv ze studní, ale komplikovaným zařízením, takže Arabové zavlažovali hrad a zahrady shora, z okolních kopců pramenitou vodou. Znali splachovací záchody, lázně a i určitý druh sauny. Nejenom na hradě, ale i ve městě existovaly veřejné lázně, jedny z nich jsou zachovány v Albaicínu. Před vstupem do „moše“ (kostel) si musel každý umýt tvář, ruce a nohy a vstoupit bos do kostela vyloženého koberci. Kapitolou samou pro sebe jsou pak zahrady uvnitř a kolem hradu. Svou bohatou a bujnou, ale přitom upravenou pestrostí předčí všechno, co jsem doposud viděl. Je těžké to popsat, to se prostě musí vidět.

Když už jsme u té vody a hygieny, zlé jazyky tvrdí, že „katolická královna“ Isabela nosila celý život jednu spodní košilku, kte-

rou nikdy neprala. Nevím, zda to odpovídá skutečnosti, či to má jen dokumentovat rozdíl v pojetí čistoty u Arabů a Evropanů v té době. Mám dojem, že to „španělské“ období v dějinách Arabů znamenalo vrchol jejich kulturního vývoje, protože když pak byli zatlačeni zpátky do Afriky, začala jejich kultura stagnovat – zřejmě pod silným vlivem nepříznivých přírodních podmínek. Zatímco evropská kultura se vyvíjela v kladném slova smyslu do dneška, arabská kultura zůstala stát a vlivem dogmaticky pojatého náboženství nepřekonala dostatečně středověk, jak vidíme v současné době na arabských státech ovládaných kněžími a islámem.

S arabskou tradicí ve Španělsku a speciálně v Granadě je spojena ještě jedna kulturní atrakce, a to „flamenco“. Vždy jsem si myslel, že flamenco je tanec, kde za zvuku kytary tančí nějaká sličná Španělka s kastaňetami. V Granadě jsem byl poučen, že je to jinak. Dozvěděl jsem se, že flamenco není jen tanec, že původně je to určitý způsob hry na kytaru, která slouží jako doprovod pro jaksi melancholické, někdy až smutné písně, které nesou silné stopy arabské tóniny. Mnohdy připomínají svolávání věřících k modlitbě od muezzinů z mešity. Jsou to protáhlé, často až kvílivé tóny rytmicky pronášené. A tento způsob zpěvu, hry na kytaru a tance má svůj původ na jihu Španělska, kde se arabské prvky smíchaly s evropskými a daly vzniknout zvláštnímu muzikálnímu útvaru zvanému flamenco. Prý se tak stalo především v Granadě, a proto se tam čas od času konají festivaly flamenca, trvající týden. Kulturní, zejména muzikální program toho týdne se ale neomezuje jen na flamenco. V době našeho pobytu tam vystupovala také barcelonská filharmonie s koncertem v rotundě na Alhambře, což je kulatý, nezastřešený velký dvůr obklopený lodžemi. Ten koncert byl jedinečný zážitek, hlavně tím prostředím a atmosférou. Konal se o půl jedné v noci, končil ve dvě hodiny. Za hvězdnatě, vlahé noci a jedinečné akustiky to bylo estetické hody prvního řádu. Mimochodem, v létě se v Granadě všechny koncerty odehrávají v noci a pokud možno venku, protože časně večer a ještě k tomu v uzavřeném prostoru (za teploty 40 stupňů Celsia) by tam bylo k nevydržení.

S tím teplem souvisí i jiný průběh dne, než na jaký jsme zvyklí my Středoevropané, a to nejen ve Španělsku, ale všude na jihu Evropy. Tak např. obchody (až na některé kavárny a restaurace) mají od 12 do 18 hodin zavřeno a na ulicích je znatelně méně rušno. Dodržuje se pověstná a velmi oblíbená siesta (polední či odpolední klid). Na večeri, která je vlastně hlavním jídlem, se chodí až po dvacáté, nebo spíš o jednadvacáté hodině. Proto také je ve městě nejvíce rušno až kolem dvaceti dvou hodin, a dokonce i malé děti na ulici v té době nejsou žádnou výjimkou. Zato se ale ráno vstává později.

Když se po prohlídce Alhambry, která stojí na kopci nad městem, chcete dostat do dnešní Granady, musíte projít jejím podhradím a starým městem (původní Granadou) Albaicínem. Většina středověkých měst měla úzké uličky s dlážděním zvaným „kočičí hlavy“ a uprostřed ulice stružku pro splašky. To všechno najdete v Albaicínu také. Jenomže zatímco v ostatní Evropě byly ty úzké uličky stavěny tak těsně pro nedostatek místa a hlavně ze strategických důvodů (bylo snadné je rychle zatarasit), dělali to v Granadě proto, že úzké uličky skýtaly více stínu a tím chladku. Místa totiž měli dost. Svědčí o tom i fakt, že většina domků v té čtvrti mělo (a má i dnes) malé zahrádky, vzorně udržované, kde pěstují vedle květin i fiky a pomeranče. Mohou si to dovolit, protože mají zavlažovací systémy. V tomto smyslu znali a znají kanalizaci, i když jenom povrchovou (dnes už částečně také podzemní), což je chránilo před zápachem a morovými ranami.

Náš týdenní pobyt v Granadě se neomezil jenom na město samé, poznali jsme také něco z jeho okolí. Přitom jsme narazili na jednu originální zajímavost, a to „jeskynní byty“. Bylo to ve městě Guadix (60 km od Granady), přesněji řečeno v jedné z jeho okrajových čtvrtí. Ono to označení „jeskynní byty“ není zcela korektní, protože se nejedná o přírodní nebo přirozeně vzniklé jeskyně. Jde o místnosti, které si lidé sami v kopci vyhloubili. Proč to dělají, k čemu to slouží a jak na to přišli? Musíme zase do historie. Ve středověku nesměli cikáni bydlet ve městě (v Granadě). Sídili obyčejně před hradbami pod širým nebem. V létě to šlo, ale v zimě je

i v Andalusii někdy chladno a sem tam napadne sníh. Proto si cikáni v okolních kopcích vyhrabali díry, ve kterých přenocovali a na tento způsob přečkali to chladné období. Dlouhou dobu (prakticky až do 20. stol.) zůstalo takovéto bydlení omezeno na cikány a vagabundy. V důsledku bytové nouze a velkých nákladů při stavbě domků či vlastnických bytů si několik podnikavých jedinců všimlo této možnosti a po dohodě s městskými úřady začali v kopci za městem vyhlubovat nikoliv díry, ale obytné místnosti (v jedné rovině). Ukázalo se, že takto vzniklé byty mají mnoho výhod: vydlabávání místností nestojí nic, jen vlastní práci; počet a velikost místností si určujete podle vlastních představ a nároků; nepotřebujete ani topení, ani klimatické zařízení, protože v létě je tam příjemně chladno a v zimě teplo (stále 23 stupňů Celsia), takže nevydáte nic za otop, jediné snad na vaření v kuchyni. Komín a větrání si můžete udělat taky sami. Město vám zavede bezplatně elektřinu – spotřebovaný proud musíte samozřejmě zaplatit. Byt si můžete podle potřeby kdykoliv rozšířit. A to nejdůležitější: neplatíte žádný nájem.

Měli jsme možnost navštívit v této čtvrti dvě rodiny. Jednu čtyřčlennou, která měla

kuchyni, pět pokojů, komoru a stáj pro zvířata, a jednu trojčlennou rodinu, která bydlela v dvoupokojovém bytě, ale chystala se vydlabat další pokoj, protože dítě dorůstalo do školního věku, takže bude potřebovat pokoj pro sebe. Jedinou nevýhodu, kterou tyto byty mají, je skutečnost, že zatím neexistuje žádná kanalizace. Voda se odebírá ze společné studny nebo pumpy na náměstí před kopcem a záchody, které jsou obvykle mimo byt, se musí jednou za půl roku čistit. Město Guadix má 30.000 obyvatel, z toho 6000 čili 1/5 bydlí v těchto „jeskynních bytech“. Víím, že to, co jsem tu vylíčil, je dost těžké si představit, proto bych doporučoval každému, kdo navštíví Granadu, podívat se také do Guadix. Stojí to za to.

Granadané jsou na své město hrdí a přesvědčení o tom, že je to nejkrásnější město na světě. Končím proto historkou, která se údajně skutečně odehrála a jejíž pointu můžete číst na hradbách Alhambry: Když po prohlídce města a Alhambry potkali jedni manželé slepého žebráka, měl prý muž říci manželce: „Ženo, dej tomuto muži bohatou almužnu, protože není většího neštěstí na světě než být v Granadě slepý.“

V. KADLEC

Duane Hanson,
Žena s nákupním vozíkem, 1969

Jak to vidím já

Strach a dnešek

PETR JEMELKA

Hrdina naší doby rozhodně nemá příliš mnoho důvodů k optimismu. Ani zlom milénia totiž nepřinesl změnu, když se žádná z velkých hrozeb konce století sama od sebe nevyřešila. Naivní očekávání zázraku se nenaplnila, hrozba globální civilizační krize, válek a pandemických nemocí přetrvávala změnu letopočtu a spíše sílí.

Nesporně však již definitivně skončila doba jednoduchých vysvětlení této zneklidňující situace. I přes jisté oživení primitivního slovníku éry studené války v souvislosti s útoky teroristů jsou ideologie nuceny hledat přece jen promyšlenější výklady. Už nelze vystačit jen s ano – ano, ne – ne. Toto poznání je ostatně i jedním z obligátních výdobytků postmodernismu.

O co méně věcem rozumíme, o to více se jich ovšem bojíme. Mnohost možných výkladů tento strach ještě posiluje. Současně jej ale také filtruje, rozmělnjuje a odsouvá do stínu. Strach je jakoby rozředěn, stresuje však svou stálou přítomností. Ona interpretační mnohoznačnost mimo to nic nemění na věcech samých.

A tak i vražda zůstane vraždou, byť může být interpretována zcela protichůdně – jako umělecký čin, jako pomsta, jako spravedlivá odplata. Vraždu lze vysvětlovat i jako iracionální, přesto jistou vykloubenou logiku důvodů sledující skutek psychopata. Stejně tak ale bývá vražda podána jako zákonitý důsledek společenské patologie, jako běžná část života, jako nástroj ekonomického či politického kalkulu, jako protest, jako banalita i jako projev magických sil.

Všechny myslitelné interpretační varianty téhož – tedy zabití člověka – ovšem umožnily zázračnou proměnu. Byly natočeny kilometry filmů a popsány tisíce stran, které jsou ve své podstatě založeny na ryze fiktivním obsahu. Jsou to vyprávění o způsobech, motivech a důvodech něčeho, co se reálně nestalo. Zabítý tu není jako člověk vůbec důležitý. Je změněn v pouhý kadaver jako nutnou iniciační podmínku celého vyprávění.

V dřívějších podobách těchto příběhů bylo častou motivací úsilí něco vlastnit, které zcela určovalo i zdůvodňovalo chování jednotlivých postav. Tento aspekt tak propojoval moderní oddychový žánr se starými klasickými příběhy (Argonauté, Roland atd.) a dodnes přežívá v nejrozšířenějším typu počítačových her. Staré příběhy a pozdější kramářské písně či oblíbené soudničky měly ovšem nejen bavit, ale také informovat o více-méně skutečných událostech a obsahovaly i moralistní dovětky o zločinu a trestu. Zdá se ostatně, že jistá vnější podobnost je zřejmě důvodem vel-

ké obliby retro-detektivek, s nimiž se divák ovšem totálně časově, a tedy i hodnotově mýjí.

Postupně však můžeme vysledovat proměnu motivů i prostředků. Sílicí odporost zobrazení může ilustrovat jeden významný posun – od zabití jako *prostředku* k zabití, které se stává samo sobě motivací (např. maximalizovaný fetišismus v příbězích sběratelů lidských orgánů).

V každém případě se nás tyto příběhy strachu ve filmu a literatuře nemají přímo týkat, chtějí být jen zdrojem zábavy. To poznamenává celou konstrukci „žánru strachu“, která přestává být závislá na realnosti. Účel těchto příběhů chce být oprostěn od jiných významů, než je aktuální prožitek při konzumu. Díky zvláštní vazbě tohoto hedonismu s hrůzou a odporostí obrazů ovšem i tento prožitek v nás zůstává jako nesmazatelná stopa neuchopitelných obav. Obsah je tak sice přebíjen ryzí zábavou bez přívlastku, nejde však o relaxaci zcela nevinnou.

Problém leží trochu stranou obligátního moralizování či estetických kritik. „Žánr strachu“ totiž prodělal zajímavý vývoj, který sám mnohé osvětlí. Od exkluzivního upíra konce 19. století (B. Stoker) přes tajemné Číňany (E. Wallace) dvacátých a třicátých let a rozkvět makabrozních šílených vědců (se staršími faustovsko-frankensteinskými kořeny) řada děsů pokračuje a zároveň zbanálňuje permutacemi osvědčených vzorů.

Osamělí psychopati se mění v sériové či masové vrahy (R. Bloch), kteří ve svém díle pokračují někdy i po smrti (noční můra v pruhovaném svetru). Děsí nás příroda domácí (Ptáci) i cizí (Veřelec), strašákem jsou také hračky nebo klaun (S. King). Stále více se však máme bát i lidí nejbližších – partnerů či dětí (Bradburyho zlotřilý kojenec či filmový „dobrý synek“).

Tento prohlubující se paranoidní aspekt je stále výrazněji posilován stíráním dříve jednoznačných hranic mezi žánry. Jak se dnes vyrovnat se zpravodajstvím? Dokáže si unavený a stresovaný člověk připustit, že zde (na rozdíl od narativních zábavných konstrukcí) může jít o něco důležitého? Forma je totiž obtížně odlišitelná a žurnalisté si obvykle nelámou hlavu s přesností. Jsme zcela závislí na jejich výběru, podání i interpretaci událostí.

Rizikem přestává být nedostatek informací. Stává se jím naopak zahlcení informacemi, které ovšem vybíral, upravoval a servíroval člověk s mnohdy mizivým vzděláním i rozhledem.

Zprávy se tak zčásti mění ve fikci, když je jejich původní obsah překrývá a postupně ztotožněn s komentářem. Vše nenápadně splývá a nic se nás bezprostředně netýká. Díváme se na zprávy jako na thriller a naopak. Ale také se na ně díváme jako na reklamy – bez vědomého vnímání, zato s podprahovou indoktrinací.

I tím onen permanentní skrytý strach nepozorovaně narůstá. Je ředěn, takže se fakticky teroristů nebojíme více než mimozemšťanů (a ovšem také naopak). Strach je sice ředěn, ale jeho celková dávka roste. Zdánlivě se

nic neděje, neboť *nám* se obvykle nic nestává. Ale nejhorší jsou černá strašidla, protože nejsou potmě vidět. Za paranoika je potom považován ten, kdo si vybral menšinová (což ještě neznámá nereálná) strašidla.

Občánku, a co teď? Preparován strachem reality (zprostředkovaným zprávami) i strachem odpočinku (thrillery a horory) kráčí občan občas k volbám. A dokonce rád, což začíná být již samo o sobě záhadou. Tu se celkem snadno naskytá provokativní otázka po ceně takových voleb. Můžeme své pochybnosti rozšířit i o zřetel k demografickému vývoji. Ten totiž poměrně záhy přivodí stav, kdy neplatiči budou totálně rozhodovat o platičích (o rizicích senility ani nemluvě).

Zřejmě zatím vystačíme s tím, že nic lepšího než volby k dispozici nemáme. Rozhodně však nesázejme na to, že by se institut demokratických voleb někdy stal racionální záležitostí. Tato osvícenská iluze v kontextu moderního světa bere za své, aniž musíme být stoupenci elitářského despektu vůči spoluobčanům. Jen prostě i zde fungují také mimoracionální motivace. Permanentní latentní strach je jednou z nich. Ani v moderním světě přitom většinou nejde o strach plynoucí z rozumu a hlubšího vědění, ale – stále jako ve středověku – spíše z nevědění.

Privátní strach se ovšem v procesu voleb zvnějšňuje a zespolečenšťuje bez ohledu na realnost jeho kořenů. Bez ohledu na to, zda je či není paranoiou. Každý má právo na obavy a strach; máme však právo tento strach vnucovat jiným – byť demokratickými prostředky?

Bojme se proto především chladných kalkulací, které náš strach započítávají do svých záměrů. A bojme se více nerozumu než Temelína. Nerozum a strach jen negují.

■

Horory jsou proti světu „tam venku“ vlastně idylické. Po autorovi v nich můžeme právem žádat nejen zábavu, ale také alespoň náznak šťastného konce. Realita však autora nemá. Pokud se zde někdo o autorství pokouší (politik), nezbyvá mu než vsadit i na onu iracionální temnou stránku našeho bytí. I o tom však už postmodernisté psali, jen se na to občas zapomíná.

Aktuality v právu

Rozhodnutí Ústavního soudu ve věci církevního zákona

KATEŘINA ŠIMÁČKOVÁ

Ústavní soud ČR rozhodl 27. 11. 2002 o zrušení některých ustanovení zákona č. 3/2002 Sb. o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností. Už v průběhu legislativní procedury při schvalování tohoto zákona bylo zřejmé, že zákon nebyl jednoznačně akceptován. Se zákonem nesouhlasili zástupci církví ani opoziční poslanci v Poslanecké sněmovně, byl zamítnut Senátem a prezident vůči němu uplatnil suspenzivní veto. U tak kontroverzního zákona, který poměrně značně mění právní status řady subjektů, mění i další zákony a mění i povinnosti a oprávnění státní správy a není nikterak urgentní, je s po-
divem, že zákonodárce neposkytl žádné *vacatio legis* (doba mezi publikací zákona a jeho účinností) a nezískal souhlas se zákonem u nejvýznamnějších církví působících v zemi, jichž se zákon týká v první řadě.

Skupina jednadvaceti senátorů se obrátila k ústavnímu soudu s návrhem na zrušení celého zákona nebo jeho některých částí s tím, že argumentovala tím, že zrušený zákon č. 308/1991 Sb. o svobodě náboženské víry a o postavení církví a náboženských společností poskytuje vyšší standard lidských práv oproti napadenému zákonu, přičemž vývoj prováděcí právní úpravy v oblasti základních práv a svobod by neměl určitý dosažený standard základních práv omezovat (zužovat), nýbrž naopak rozšiřovat. Napadený zákon, resp. jeho části byly navrhovateli shledány v rozporu s úpravou náboženských svobod v Listině základních práv a svobod (dále jen Listina), zejména s ustanovením čl. 16 odst. 2 Listiny základních práv a svobod. Pokud Listina umožňuje církvím a náboženským společnostem, aby si nezávisle na státních orgánech zřizovaly církevní instituce a spravovaly své záležitosti, nemůže podle navrhovatelů stát natolik ingerovat do jejich svrchovaných práv, že by stanovoval, kdy vzniká právní subjektivita církví nebo které církevní instituce mohou mít právní subjektivitu udělenou jim církvemi a náboženskými společnostmi a které nikoliv a dokonce zbavovat církevní instituce právní subjektivity. Velmi podstatné pro další vývoj církevních právnických osob byl pak rovněž návrh na zrušení omezujícího ustanovení, které znemožňuje církevním právnickým osobám vykonávat zdravotnické a sociální služby opět pro rozpor s ochranou náboženských práv. Bylo navrženo rovněž zrušení některých ustanovení znemožňujících podnikání církví a ustanovení umožňujících v řadě pří-

padů státu zrušit církev či církevní právnickou osobu či nepřiměřeně ingerovat do jejich vnitřního života.

Předseda Poslanecké sněmovny Václav Klaus se vyjádřil tak, že je podle jeho názoru zákon v souladu s ústavním pořádkem České republiky, a dovedl nesprávný závěr, že by v případě zrušení napadeného zákona „obživl“ zákon původní. Z právní úpravy i konstantní judikatury Ústavního soudu ČR však jednoznačně vyplývá, že v případě zrušení zákona či jeho ustanovení dojde pouze ke zrušení příslušného ustanovení nebo zákona, nikoli ke znovuoobnovení původní úpravy. Senát ve svém vyjádření potvrdil, že při projednávání napadeného zákona v Senátu bylo shledáno, že s ním nesouhlasí řada významných subjektů, jimž je předmětná právní úprava adresována, a že dosavadní úprava je vhodnější, převážil názor návrh zákona zamítnout. Ministerstvo kultury ČR poukázalo na to, že spatřuje za nebezpečné pro suverenitu státu, aby vnitřní předpis církví konkuroval právnímu řádu státu. Demokratickým základům státu se přičítá to, že by byla uděleny výhody církvím, jež nepředstavují ani většinu obyvatelstva. Ministerstvo kultury dále upozorňuje, že nový zákon liberalizuje přístup k registraci pro málo početné církve a zajišťuje ochranu práv třetích osob.

Ústavní soud návrhu senátorů zčásti vyhověl tak, že některá ustanovení zrušil a u části ustanovení sice nedošlo k jejich zrušení, Ústavní soud ČR však uvedl, že upřednostňuje ústavně konformní výklad těchto ustanovení a tento výklad provedl v souladu se zájmy církví a náboženských společností. Postup je rovněž legislativně nejvhodnější, neboť nevyžaduje aktuálně jakoukoli další novelizaci předmětného zákona. Zákon i po zrušení níže uvedených ustanovení může fungovat a Ústavní soud vyložil, jak by jej státní orgány měly správně a v souladu s Listinou základních práv a svobod aplikovat.

Ústavní soud ČR tedy zrušil ustanovení § 6 odst. 2, ustanovení § 21 odst. 1 b), část ustanovení § 27 odst. 5 věty druhé: „dosažený zisk smí být použit jen k naplnění cílů činnosti církve a náboženské společnosti“ a ustanovení § 28 odst. 5 zákona o církvích a náboženských společnostech. Toto rozhodnutí se stalo účinné okamžikem vyhlášení ve Sbírce zákonů, tedy 13. 1. 2003.

Všichni přítomní soudci byli pro toto znění rozhodnutí, pouze soudce Holländer a Malenovský měli výhrady k níže uvedenému odůvodnění, avšak s nálezem rovněž souhlasili. Soudcem zpravodajem pro tuto věc byl Antonín Procházka.

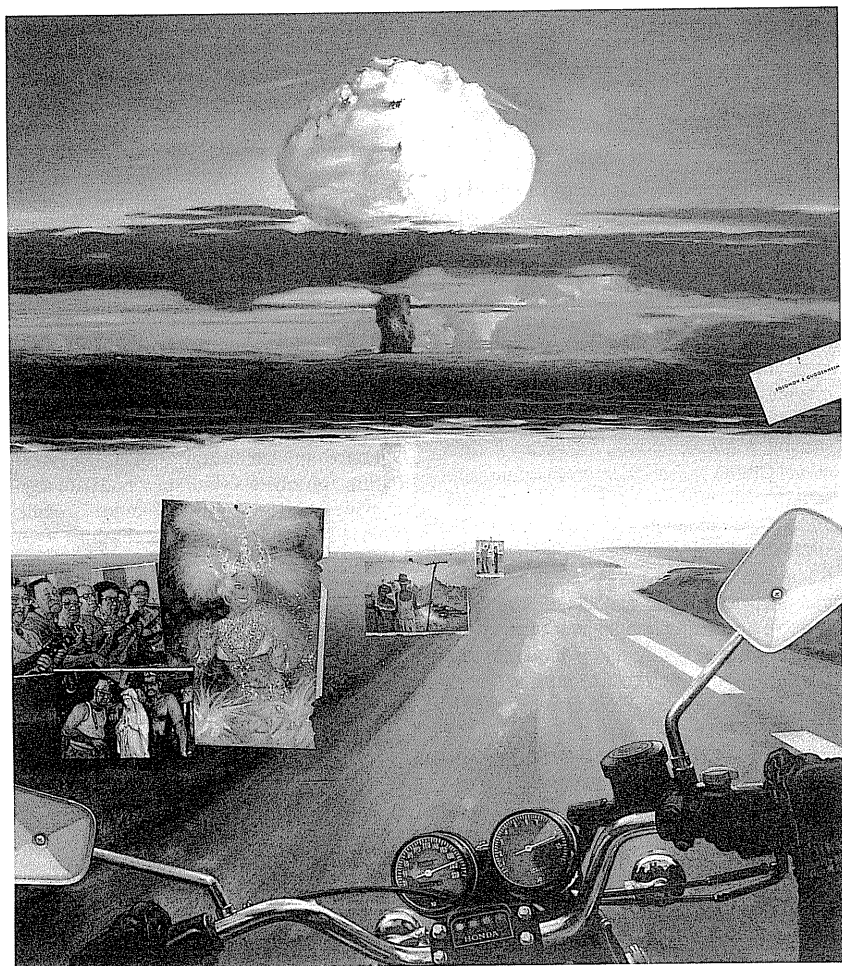
Soud své rozhodnutí zdůvodnil tak, že náš stát je povinen dle čl. 2 odst. 1 Listiny akceptovat náboženský pluralismus a oddělení státu od náboženského vyznání, je rovněž povinen tolerancí k náboženstvím svých občanů v souladu s čl. 15 a 16 Listiny. Stát je povinen do náboženského života svých občanů zasahovat co nejméně. Pokud pak česká Listina poskytuje vyšší standard lidských práv než mezinárodní úmluvy či jiné stá-

ty, je třeba se řídit Listinou. Zde měl soud na mysli zejména ustanovení čl. 16 odst. 2 Listiny, které stanoví, že si církve a náboženské společnosti spravují své záležitosti a zřizují veškeré církevní instituce nezávisle na státních orgánech. Z pohledu těchto ustanovení Ústavní soud ČR zrušil § 6 odst. 2 zákona (stát naděluje právní subjektivitu církevním právníkům osobám a ty smějí provozovat pouze náboženskou činnost, nikoli jiné činnosti) právě pro rozpor s tímto ustanovením Listiny. Ústavní soud sice nezrušil § 6 odst. 1 zákona (stát uděluje právní subjektivitu církvím), neboť umožňuje ústavně konformní výklad, že se toto ustanovení nevztahuje na již existující církve, které jsou mezinárodněprávně státem uznány, např. na římskokatolickou církev. Pokud jde o církevní právnícké osoby, Ústavní soud ČR výslovně zdůraznil, že zůstává pouze evidenční povinnost státu vůči církevním právníkům osobám a že stát nemá právo registrační. Tedy že stát musí zaevidovat každou řádně zřízenou církevní právníckou osobu, přičemž právní subjektivitu této církevní právnícké osobě uděluje sama církev. Jednoznačně pak soud definoval, že pokud Listina v čl. 16 odst. 2 umožňuje církvím zřizovat si své instituce, má se tím samozřejmě na mysli i to, že je to církev, kdo těmto institucím uděluje právní subjektivitu. Stát je pouze z důvodů ochrany práv třetích osob a právní jistoty povinen provést evidenci těchto právníckých osob. Mezi práva církví a náboženských společností patří i „působení ve světě“, tedy i jejich charitativní, vyučovací a další činnosti. Církevní právnícké osoby tedy veškeré tyto další „světské“ činnosti církví mohou provádět. Vznik církevní právnícké osoby či její právní subjektivita tedy není podmíněna státní evidencí. Státní evidence má pouze deklaratorní charakter. Toto odůvodnění pak vedlo i ke zrušení ustanovení § 28 odst. 5 zákona.

Ve věci podnikání církví a náboženských společností Ústavní soud uvedl, že výčet možností, odkud církve a náboženské společnosti čerpají své příjmy (v § 27 odst. 4 zákona), je pouze demonstrativní, a proto není nutné toto ustanovení rušit, ačkoli je nadbytečné. Příjmy církví a náboženských společností tedy mohou být čerpány i z jiných zdrojů než uvádí zákon. Soud dále konstatoval, že církve a náboženské společnosti svůj majetek, své příjmy i své zisky mohou použít i k vyzařování náboženských hodnot navenek, a proto zrušil ustanovení § 27 odst. 5 část: „dosažený zisk smí být použit jen k naplnění cílů činnosti církve a náboženské společnosti.“

Ústavní soud rovněž zrušil § 21 odst. 1 b, který umožňoval zahájit řízení o zrušení oprávnění k výkonu zvláštních práv, pokud církev nezveřejňuje každoročně výroční zprávu. Zrušené ustanovení umožňovalo odnětí práva církvi nebo náboženské společnosti vyučovat náboženství na státních školách, uzavírat církevní sňatky nebo zachovávat povinnost mlčenlivosti duchovními jen z toho důvodu, že registrovaná církev nebo náboženská společnost každoročně nezveřejňuje výroční zprávu. Tato úprava podle názoru Ústavního soudu zjevně nerespektuje princip pro-

porcionality, podle něhož by měla zákonná úprava důsledně zachovávat vyváženost vztahu mezi porušením práva ze strany církve a náboženské společnosti na straně jedné a mezi uplatněnou sankcí státem na straně druhé. V daném případě však zmíněná proporcionalita není zachována, protože za pochybení církví a náboženských společností v oblasti výhradně informační povinnosti následuje sankce, spadající svou povahou do oblasti náboženské činnosti. Jde tedy o rozpor citovaného omezení s čl. 4 odst. 4 Listiny, podle něhož při používání ustanovení o mezích základních práv a svobod musí být šetřeno jejich podstaty a smyslu a taková omezení nesmějí být zneužívána k jiným účelům, než pro která byla stanovena.

Theodor Pištěk, Krajina s Hondou I, 1977

Potíže s češtinou

O přičestí trpném

MILAN JELÍNEK

Když jsem v minulém čísle našeho časopisu pojednával o tom, že ze spisovné češtiny ustupují jmenné (krátké) tvary adjektiv v přísudkové a doplňkové funkci, upozorňoval jsem na odlišné chování přičestí trpného. Snad jste mi dali za pravdu, že věty jako *zemřel mlád*, které doporučovaly naše gramatiky až do padesátých let minulého století, mají silný příznak knižní, který záleží právě v oné jmenné formě *mlád*. Protože nás nic nenutí, abychom jmennou formou adjektiva signalizovali v uvedené větě doplňkovou funkci adjektiva, můžeme se rozhodnout pro stylisticky neutrální tvar složený (delší): *zemřel mladý*. Není to ovšem příkaz, nýbrž jen doporučení. Chce-li se někdo vyjadřovat knižněji nebo soudi-li, že mu situace knižnost projevu přímo diktuje, může se přiklonit k formě jmenné: *zemřel mlád*.

V mnoha případech už spisovná čeština jmenný tvar odvrhla. Jak bychom vyjádřili, že stromek zašel v krátké době po svém zasazení? Můžeme napsat, že *stromek zašel mlád*? Cítíme zajisté, že se proti tomuto způsobu vyjádření vzpírá naše jazykové povědomí. Dáme přednost formě složené (delší): *stromek zašel mladý*. Dokonce ani tehdy, je-li vlastnost přisuzována podmětu obsazenému jménem zvířete, neužijeme v doplňku nebo ve jmenném přísudku tvar jmenný: *býček byl poražen mladý*, nikoli *mlád*. Zkrátka: smiřme se s tím, že v češtině jmenné tvary – kromě některých případů vázaných frazeologicky – prakticky zanikly.

Jenže adjektiva se běžně tvoří i od přičestí trpných (participií pasivních), a tak se může stát, že jsme na rozpacích, zdali se máme rozhodnout pro přičestí (ve formě jmenné), či pro přídavné jméno odvozené od trpného přičestí. Řekněme, že chceme nápisem upozornit na *zákaz kouření*. Můžeme to učinit slovesnou formou pasivní *kouření je zakázáno* nebo sponově jmenným predikátem *kouření je zakázané*. V obecné

češtině bychom ovšem nahradili koncovku přídavného jména samohláskou -ý, která historicky vznikla zúžením původního -ě. Výpověď by – samozřejmě v nespisovné podobě – zněla: *kouření je zakázaný*.

Stranou ponecháváme podobu substantivovanou, při níž se musí přehodnotit syntaktická funkce slova *kouření* tak, že se ze subjektu stane neshodný atribut (*zákaz kouření*). U varianty *kouření je zakázáno* můžeme vypustit opisné (gramatické) sloveso *je* a spokojit se s elipsovitým vyjádřením: *kouření zakázáno*. Ve variantě se zpřídavněným přičestím k podobnému vypouštění slovesa *je* obvykle nedochází (nápis *kouření zakázané* se prakticky nevyskytuje); při přesunutí přídavného jména *zakázaný* do antepozice se přehodnotí jeho syntaktická funkce. Spojení *zakázané kouření* budeme zřejmě interpretovat jako spojení adjektivního přívlastku s určovaným substantivem.

Je vůbec přípustné, aby se ve spisovné češtině nahradil slovesný tvar pasivní (např. *výstava je otevřena*), který zřejmě chápeme jako transformaci slovesného vyjádření aktivního (*otevřít výstavu*), sponově jmenným přísudkem, který je obsazen zpřídavněným přičestím (*výstava je otevřená*)? Mohli byste uvést důvod, proč bychom měli druhou variantu vyřadit ze spisovné normy? Já ne. Dokonce můžeme konstatovat, že mezi obojím způsobem vyjádření v podstatě stejné skutečnosti je jemný významový rozdíl. Výpověď *výstava je otevřena* obsahuje v sobě přes svou pasivní formu vý dějovosti než výpověď s přísudkovým adjektivem *výstava je otevřená*. Volba jednoho nebo druhého způsobu závisí na tom, zdali dané sdělení chceme pojmout víc jako děj, který zasáhl podmět, nebo jako podmětu přisuzovanou vlastnost. Vyžadovat zde ve všech případech přičestí trpné (nebo jmenný tvar zpřídavněného přičestí) znamená nedbat těchto jemných rozdílů.

Mechanické užívání jmenných podob, které bylo mladým lidem vštípeno školou, má ještě jeden důsledek. Přičestí trpné nebo jmenný tvar adjektiva z něho vzniklého pocítujeme obvykle jako prostředek mírně knižní. Jestliže budeme dávat pod vlivem jednostranně formulovaného pravidla všude přednost tvarům jmenným, které prakticky

splyvají s přičestím trpným, pak budeme proti své vůli zabarvovat text knižně (např. *knihy ležely seřazené podle formátů // seřazený*).

V některých případech je rozlišení mezi pasivem (tj. vyjádřením slovesným) a sponově jmenným přísudkem usnadněno tím, že výpověď nemůžeme prakticky transformovat do podoby aktivní. Je tomu tak např. ve výpovědi *město zůstalo ponořené* (knižně *ponořeno*) *ve tmě*. Otázka *kdo ponořil město do tmy?* nevede k uspokojivé odpovědi, protože subjekt této otázky je mimo náš zájem nebo vůbec není znám. Jinými slovy, doplněk *ponořené* interpretujeme spíše jako zpřídavnělé přičestí než jako pasivní participium. Proto soudím, že bychom zde neměli trvat na jmenné podobě *ponořeno*. Chce-li se však někdo vyjádřit knižněji, neměli bychom mu v tom ovšem bránit.

Tendence k užití složeného (delšího) tvaru zpřídavnělého přičestí v doplňkové nebo sponově přísudkové funkci závisí zřejmě na tom, do jaké míry zůstává zpřídavnělé přičestí spjato se slovesem, od něhož je odvozeno. Při těsném sepětí můžeme toto spojení chápat jako pasivum a pak dáme přednost tvaru jmennému (např. *dohoda byla podepsána v neděli*, srov. *podepsali dohodu*). Jde tu vlastně o přičestí trpné, které je součástí pasivní formy. Musíme ovšem počítat s tím, že pasivní vyjadřování posouvá text do roviny mírně knižní a že se na tomto stylistickém odstínu podílí právě participium. Volnější vztah s výchozím slovesem otvírá cestu ke zpřídavněování participia, např. *obloha je zatažená* (knižně *zatažena*). Vztah mezi adjektivem *zatažený* a slovesem *zatahnout* je zde přece jen volnější než mezi *podepsán* a *podepsat*.

Kde jde o pasivum, které považujeme za vyjádření slovesné, a kde o zpřídavnělé participium, to musíme rozhodnout podle kontextu. U pasivního vyjadřování, které má vždy mírné zabarvení knižní, dáváme ovšem ve spisovném jazyce přednost particii před zpřídavnělým tvarem (např. *úkol je řešen*, nikoli *řešený*). O obecnou češtinu se zde opírat nemůžeme, ta užívá v pasivu tvarů delších: *úkol je řešený*, pokud se neuchýlí k tzv. pasivu reflexivnímu (*úkol se řeší*). Na

to, abychom výpověď pojali jako pasivní, ukazuje často přítomnost adverbialního určení původce, prostředku aj. (např. *senátor byl zvolen většinou voličů, dům byl zbořen rozvodněnou řekou*). V těchto případech dáváme ve spisovném jazyce přednost přičestí trpnému.

Naproti tomu zpřídavnělá participia odvozená od nedokonavých sloves, která vyjadřují vlastnosti vyplývající z ukončeného děje, lze přijmout jako svědectví toho, že nejde o pasivum (např. *vajíčko je malované, maso je solené*). Zaměníme-li zde adjektiva *malovaný, solený* za participia *malován, solen*, ztratíme tím specifický prostředek k označení vlastnosti.

Smyslem tohoto článku je zbavit uživatele spisovné češtiny obavy, že se dopouští chyby, zvolí-li ve sponově jmenném přísudku nebo doplňku složené (delší) tvary zpřídavnělých particií. Ve většině případů mohou volit mezi pasivem a spojením se zpřídavnělým participiem (např. *jeden z herců je převlečen // převlečený za taxikáře*). Pasivum jako výrazový prostředek mírně knižní si vyžaduje i mírně knižní tvar: pasivní participium ve jmenné formě (*traktory jsou vyráběny v Brně*).

Chce-li se někdo dovědět o pasivu a zpřídavnělých přičestích trpných více, nechť sáhne po knize *Gramatické prostředky hierarchizace sémantické struktury věty* od M. Grepla a P. Karlíka. Vyšla jako publikace Masarykovy univerzity v Brně 1983 a neměla by svou učenou terminologií odradit případné zájemce. Zhuštěněji pojednali oba autoři o též tématu v akademické *Mluvnici češtiny* (sv. 3, Praha 1987), a to v kapitole *Hierarchizace propozice*. Z jiného hlediska podává poučení o pasivu ve 2. svazku téže *Mluvnice* v kapitole *Slovesný rod* (Praha 1986) M. Komárek. Nejnověji o konkurenci mezi vyjádřením aktivním a pasivním pojednali autoři M. Grepl a P. Karlík v kapitole *Hierarchizace větné propozice ve Skladbě češtiny* (Praha 1998). Tam je také uvedena další odborná literatura.

Panorama knih**Pavel Paleček:
Spolek mediků
Lékařské fakulty
Masarykovy univerzity
v Brně 1919 – 1999**

Masarykova univerzita vydala publikaci mapující historii Spolku mediků. Její autor, student Historického ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity Pavel Paleček se tomuto tématu věnoval v minulosti i na stránkách *Universitas*. Výročí 80 let od založení prvního medicického spolku je jistě dlouhá doba, za kterou lze jednotlivá období důkladně rozebrat a bilancovat.

Brněnský Spolek československých mediků se ustavil sice samostatně, avšak za pomoci kolegů z Univerzity Karlovy. Náplní jeho činnosti byla v prvních letech existence brněnské univerzity snaha spolupracovat s pedagogickým sborem fakulty na stálém zvyšování úrovně poskytovaného vzdělání. K tomu brněnský spolek výrazně přispěl vydáváním skript a moderních českých učebnic medicíny. Nikdy neměl pak už spolek tak velký vliv na chod fakulty jako v této době. Spolek zřídil vlastní knihovnu, pořádal divadelní představení, plesy, lyžařské zájezdy anebo prázdninové praxe v zahraničí. Největšího finančního rozkvetu se těšil paradoxně na počátku ekonomické krize 30. let. První delegaci studentů, kterou přijal z naší univerzity prezident T. G. Masaryk, vedli tehdy právě medicci.

Poměrně malý prostor věnuje autor ostatním spolkům působícím v té době na Lékařské fakultě (židovským a německým) a ke své práci rovněž nevyužil prameny Svazu čs. studentsva v Brně, v němž byli medicci také aktivní (obecně se touto problematikou zabývala Renata Veselá ve své práci *Spolkový zákon v praxi některých brněnských fakultních spolků 1919-1952*, MU 1995).

Období před druhou světovou válkou znamenalo politizaci spolkového života, na rozdíl od pražských mediků se brněnští teh-

dy jasně postavili proti rasovým zákonům. V roce 1939 byla činnost spolku zastavena, avšak formálně byl zlikvidován až v roce 1944. Poválečná obnova netrvala dlouho, ale únorová očista studentů Lékařské fakulty MU v roce 1948 znamenala definitivní vyloučení některých studentů z vysokoškolského studia a „očistila“ také správní výbor spolku. V roce 1952 se spolek sloučil s Revolučním odborovým hnutím, konkrétně s jeho Svazem zaměstnanců a studentů vysokých škol a vědeckých ústavů. Zajímavý byl pokus o obnovu spolkového života v roce 1968. Spolek brněnských mediků vzdoroval nátlaku Krajského národního výboru až do roku 1970, protože měl samostatnou registraci na Ministerstvu vnitra.

V roce 1989 se spolek mediků v Brně obnovil a přihlásil se k prvorepublikové tradici. Právě v této nejnovější historii se však Paleček dopustil několika nepřesností. Prvním starostou spolku totiž nikdy nebyl Jiří Dolina, jak se autor mylně domnívá, nýbrž Vladimír Mičan. Současně vynechává roli děkana LF prof. Lamberta Klabusaše při obnovení spolku, se kterým spolupracoval stávkový výbor studentů, z něhož se zrodil Spolek mediků. Celá kapitola vývoje po roce 1989 je problematická, protože se k ní – překvapivě – nachází nejmeně historických dokumentů. Navíc chybí potřebný odstup k hodnocení spolku, který se s tradicemi a snahami prvorepublikového spolku nemohl kvalitativně srovnávat. To jistě bude úkolem dalšího zpracování spolkové minihistorie. Je třeba zároveň připomenout určitou paralelu s přijetím studentů u Masaryka v roce 1933. Prezident V. Havel v roce 1991 přijal oficiálně delegaci brněnského spolku, který organizoval akce za zvýšení prezidentských pravomocí.

Listování v brožurce, především v přílohách, kde je mimo jiné uveden seznam všech funkcí spolku, ukáže čtenářům jména mediků, pro něž byly aktivity v studentském spolku odrazovým můstkem pro jejich další úspěchy po absolvování lékařské fakulty.

G. JATELOVÁ

50 let archeologických výzkumů Masarykovy univerzity na Znojemsku*

Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty MU v Brně uspořádal v rámci celoročních oslav založení Masarykovy univerzity konferenci **50 let archeologických výzkumů Masarykovy univerzity na Znojemsku a 40 let od zahájení výzkumu slovanského hradiska Břeclav-Pohansko**. První část konference se konala v Kravsku u Znojma a příspěvky účastníků jsou publikovány v samostatném sborníku.

Úvodní část tvoří příspěvky věnované historii výzkumů, doplněné vzpomínkou Jaroslava Sýkory na první léta archeologického výzkumu staroslovanského hradiska ve Znojmě-Hradišti, příspěvkem Miroslava Báčka a Vladimíra Podborského o počátcích letecké archeologie na jižní Moravě, přehledem dějin archeologického bádání na Znojemsku Jaroslava Kovárníka a příspěvkem Rudolfa Musila, věnovaném životu a dílu Martina Kříže. Ve stati Vladimíra Podborského *Poválečné archeologické výzkumy Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty MU na Znojemsku a Břeclavsku* zaujme bezesporu úvaha o formování základního profilu vysokoškolského pedagogického přístupu. Osobnost prof. dr. Emanuela Šimka, zakladatele Ústavu, představovala zaměření teoretické, zatímco prof. František Kalousek prosazoval jako základ terénní praxi. Výsledná kombinace, v níž se kromě teoretické přípravy prosazuje i praktická stránka výuky, je uplatňována i v současnosti. Příspěvek Bohuslava Klímy: *Od počátků archeologických výzkumů MU na velkomoravském výšinném hradišti sv. Hypolita ve Znojmě k posledním objevům* podává detailní přehled o výzkumných akcích na lokalitě ve dvou etapách – poválečné a současné. Oba příspěvky provází jako vysoce zajímavý doplněk textu bohatá obrazová příloha archivního i odborného charakteru.

Jádro sborníku tvoří odborné příspěvky zabývající se především problematikou pravěku. Významné místo zaujímají články řešící různé pohledy na tzv. rondely, kruhové příkopy zřejmě kultovního charakteru, objevující se v mladším neolitu a starší době

bronzové. Kromě článků uvádějících nové nálezy (Jaromír Kovárník *Nové objevy pravěkých příkopů na Moravě*; Alena Humpolová *Rondeloid č. III lídu s moravskou malovanou keramikou ve Vedrovicích*; Stanislav Stuchlík *Věteřovský rondel v Šumicích*; Zdeněk Čížmář *Epilengyelské sídliště v Seloutkách (okres Prostějov)* – příspěvek k poznání rondelové architektury na střední Moravě) lze problematiku rondelů sledovat i ve specializovanější úrovni (Radan Květ *Neolitické rondely a jejich vztahy k síti stezek*; Rostislav Rajchl *Astronomické prvky v orientaci rondelů*) nebo interpretační nadstavbě (Jan Bouzek *Rondely a obdobné kruhové stavby – možnosti interpretace*; Vladimír Podborský *Modely funkční interpretace pravěkých rondelů*).

Konkretizací teoretických poznatků můžeme pak nazvat příspěvek Vlastimila Otáhal: *Ve znamení kruhu*, uzavírající sborník jako logické vyústění archeologického hodnocení. Stručným a hutným způsobem s použitím názorných kreseb a plánek seznamuje veřejnost s projektem rakousko-české společnosti *Ve znamení kruhu* (Im Zeichen des Kreises), zaměřeným na zprostředkování autentických informací o životě pravěkých lidí moravsko-dolnorakouského pohraničí. Na moravské straně je do projektu zapojena především lokalita „Sutny“ u Těšetic-Kyjovic, o jejíž prezentaci v podobě naučného a relaxačního areálu příspěvek informuje.

Celkový dojem z publikace je velmi dobrý a odpovídající významu vzpomínaného výročí. Početné fotografie z archivu Ústavu archeologie a muzeologie potěšily vděčná srdce pamětníků i mladších archeologických generací.

B. KAVÁNOVÁ

* Brno, MU 2001. 339 s.

ČESKÁ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ

V Praze dne 10. dubna 1946.

Č.j. 261 1946.

Odpověď na čis. ....

Věc: .....

Slovutný pane profesore,

podepsané presidium klade si za čest Vám oznámiti, že
jste byl zvolen ve schůzi p r v n í třídy České akademie věd
a umění dne 9. dubna 1946 jejím ř á d n ý m členem.

Přijměte k této poctě naše osobní blahopřání.

A. A. Salas
za presidenta.

V. Král
gener. tajemník.

Slovutný pán

p. prof. dr. Inocenc Arnošt B l á h a,
řádný člen České akademie věd a umění,

B r n o.

I n o c e n c A r n o š t B l á h a
RODINNÁ KRONIKA

Příčinou těch neblahých poměrů byla neuměřená ctižádost dr. Šímy a jeho sklon užívat metod a prostředků, jichž by člověk přísně etický neužil. Když se poměry staly pro nespokojenost členskou neudržitelnými, rezignoval dr. Šíma na funkci jednatele. Dostavili se ke mně 5. července z Prahy dr. Zelenka a p. Císař, aby vyslechli mé mínění a projednali se mnou otázku nápravy. Dr. Zelenka je zatím jednatelem ČSS, ustanovil jej dr. Galla jako úřadující místopředseda. Navrhl jsem, aby byla zřízena komise, která by případ dr. Šímy vyšetřila a pronesla svůj výrok. Zatím nechť se dr. Šíma vzdá všech funkcí v ČSS; rovněž i jeho paní, která svou náročností měla na oněch poměrech též značnou vinu. Zatím došel dr. Hájkovi dopis od JUC. Sommera a mně dopis od Chalupného. Byli jsme varováni před dr. Zelenkou a p. Císařem, poněvadž jednají v intencích Dr. Š. A dr. Galla neměl práva jmenovat dr. Zelenku jednatelem, poněvadž se už v březnu všech funkcí v ČSS vzdal. Chalupný navrhuje, aby byla k vyšetření všech sporných věcí zřízena tříčlenná komise: jeden člen z Brna, jeden z Prahy a předseda ČSS (Chalupný). Neslouží ke cti společnosti, když zájmy organizační a diplomatická chytristika, nadto pak i ctižádost a mravní nezodpovědnost převládnu nad úsilím sloužit především vědě a vědecké pravdě.

■

Přišly sem (5. VII.) dr. Tesařová a dr. Kolářiková poradit se o svých vědeckých plánech. Povzbudil jsem dr. K. v jejích pochybnostech, poněvadž je to děvče opravdu nadané a ušlechtilé. Mezi jiným říkala, že se často setkává s lidmi, kteří se ptají: Copak tomu říká Bláha? A že je škoda, že v dnešní době není slyšet jeho hlas. A Bláha? Ne, že by kolísal a nevyznal se v době, ale, žel, nemůže. Jeho zdravotní stav mu to nedovoluje. A nechce se dát posunovat tlakem, který nyní převládá. A snad mu brání i jistý pocit křivdy a nevděku. Zakládala se kulturní rada. Jmenováno bylo do ní asi 20 lidí, a na Bláhu, který se tolik napřednášel na lidových kurzech, nikdo z toho „lidu“ nevzpomněl. Když byla stávka horníků na Rosicku, Bláha se tehdy veřejně postavil za spravedlivá práva dělníků a přispěl i hmotně. A dnes nikdo o něm neví. Či jen proto, že je bezpartijní a vše se dnes organizuje ve jménu čtyř koncesovaných politických stran? Či jen proto, že se neumí a ani nechce tlačit? Zakládá se tu Pedagogický ústav a v něm i sociologické oddělení. Ač je tu v Brně Bláha jediný sociolog, nikdo si na něho nevzpomněl. Či nechtěl vzpomenout? Odtud ten pocit křivdy. Ale nebylo by správné přikládat tomu větší váhu, než to zaslouží. Co už bylo takových křivd v životě! A vždycky byly jen pobídkou a ostnem k další nadosobně a nadstranicky orientované práci. A tak i dnes. Však přijde čas, kdy taková práce bude oceněna! Je tu mnoho zjevů, které k takovému optimistickému výhledu opravňují, i když je tu i mnoho toho, co ho znepokojuje.

■ Než přistoupím k tomu, abych zaznamenal, jak se události poválečné dotkly naší rodiny a jaké byly její osudy v té době, chci zachytit aspoň ve stručných rysech jejich obraz a jejich průběh.

■ Převrat nám dal novou formu demokracie: demokracii lidovou. Když nehledíme k tomu, že přívlastek lidová je vlastně nadbytečný, poněvadž to vlastně znamená „lidová vláda lidu“ (a řecké démos označovalo celý národ i s jeho vrstvami sociálně slabšími), tedy by byl přijatelný, kdyby se jím chtělo říci, že mají být odstraněny všechny překážky, jež dosud bránily účasti vrstev sociálně slabších na státní moci (to se stalo v národních výborech), a dále že správní aparát má být odbyrokratizován, poněvadž stará byrokracie, která stála mezi lidem a demokratickým zákonem, vykládala zákon často ve prospěch vrstev majetných a v neprospěch vrstev nemajetných. Toto odbyrokratizování se též uskutečnilo, když zřízením okresních a zemských výborů na místa dřívějších okresních hejtmanů a zemských prezidentů přišli volení zástupci lidu. Tedy to by bylo v pořádku. Stíny vznikaly však odtud, že pojem lidu byl chápán ještě úzce, jako by běželo jen o dělnický lid. Lid selský a i nedělnický lid městský byl z účasti na moci vyloučen, což znamenalo zajištění práva jen určité vrstvě, která byla považována za lid, a tedy porušení principu sociální spravedlnosti. Těžce se pocítovalo, že začínáme svůj nový život nespravedlností, a nevěštilo to nic dobrého pro budoucnost.

■ Jiný zisk byl po stránce národní. Stali jsme se státem národním a problém česko-německý byl definitivně rozřešen. V obnovené Sociologické revui – za okupace byla úředně zastavena – jako jsem kdysi (v r. 1939) v článku „V tragických dnech národa a státu“ rozebral osudné důsledky mnichovské zrady, tak nyní (r. 1946) jsem v článku „V radostných dnech národa a státu“ jsem podrobil analýze situaci, která vznikla převrácením. Tam odkazuji, nehodlám to zde opakovat. Na jednu otázku jsem tam však neupozornil. Jestliže se totiž naše poměry po stránce národnostní zjednodušily vyloučením Němců, Maďarů a odloučením Podkarpatské Rusi – musili jsme ji přes to, že nám byly zaručeny bývalé naše hranice, postoupit našemu východnímu spojenci vládním aktem z 29. června 1945 –, zkomplikoval se poměr česko-slovenský, neboť na Slovensku se objevovaly stále více tendence ohrožující jednotnost státu a směřující k dualismu.

■ Po tomto všeobecném výkladu a přehledu vracím se k tomu, abych zaznamenal jak události popřevratové zasáhly do osudů naší rodiny a vůbec k tomu, co v té době po r. 1945 událo se významnějšího v naší rodině.

■
Začínám událostí radostnou. Dne 16. července 1945 narodila se Alešovým roztomilá holčička Eliška.
■

Dnem 1. února 1946 byl Aleš jmenován mimořádným profesorem na brněnské technice. Předtím, poněvadž byl zaměstnán ve Škodovce, bydlil v Praze na Vinohradech v domě strýčka Blažeje a dojížděl do Brna na své docentské přednášky. Po značných nesnázích a průtazích podařilo se konečně získat mu byt v Zachově ulici č. 11, v domě, který byl konfiskátem po Němcích. Od 1. listopadu 1945 už mohl tu bydlet ve svém bytě, kam se za ním od 1. dubna 1946 přestěhovala i celá jeho rodina. Tak začalo pro Aleše nové období jeho života, období úmorné práce, jakou vyžadovalo zařizování ústavu, získávání schopného personálu atd. Rozvinul průkopnickou a iniciativní činnost, a zřídil výzkumný ústav, pro nějž získal vhodné místnosti na Výstavišti, dále vědeckou dílnu (továrničku) na elektrotechnické přístroje na Husově třídě a konečně při svém ústavě elektrotechnologické oddělení, úplnou to novinku svého oboru, které zkoušelo účinky elektrického proudu na mrtvolách, což mělo velký význam zvláště pro lékařskou vědu. Úspěšná jeho práce, za níž se mu dostalo i čestného uznání a ústav jeho byl prohlášen za vzorný (při soutěži mezi brněnskými vědeckými ústavu), vzbudila však i mnoho závisti. Když již výzkumný ústav i vědecká díla elektrotechnologické oddělení byly v chodu a dopracovávaly se pozoruhodných úspěšných výsledků, lidé, jimž on sám do svých ústavů pomohl, začali se, ač k tomu neměli potřebné kvalifikace, probíjet různými úskočnými prostředky k místům vedoucím, takže se těchto Alešem zřízených podniků úplně (za pomoci ovšem i politických vlivů) zmocnili s odůvodňováním, že Aleš má funkcí příliš mnoho, že je prací přetížen, že vydělává příliš mnoho peněz, že je z buržoazní rodiny apod. A tak se nedočkal vděku za svou usilovnou a obětavou práci.

■
O prázdninách r. 1945 navštívil mne doc. dr. E. Olšar (býval dříve na právnické fakultě v Brně, potom v Praze) a oznámil, že přichází z pověření ministerstva školství a zároveň i z pověření přípravné komise pro zřízení Vysoké školy politické a sociální v Praze. Že prý se pomýšlí na to, aby byl dr. Obrdlík jmenován profesorem na této vysoké škole, a informoval mě výmluvnými slovy o hmotných výhodách s tím spojených. Ale že by se musil Obrdlík rozhodnout ihned. Abych mu kabeloval a vyžádal si od něho kabelovou odpověď. Za rektora této školy byl designován prof. dr. Rouček. Obrdlík měl být jmenován pro sociologii politiky a mezinárodních vztahů, tedy pro obor, v němž on opravdu se zálibou pracoval. Poslal jsem mu tedy kabelem dotaz, zda by to místo přijal a Obrdlík odpověděl, že souhlasí. Ale celá věc nebyla tak snadná, jak se z počátku jevila. Jakmile vešlo ve známost, že Toša má být navržen za profesora této

vysoké školy, začaly pracovat intriky proti němu ze strany prof. Krále a jeho stoupenců prof. Machotky a doc. Ulricha. Podařilo se jim, že toto jmenování bylo zmařeno. Marně jsem se dovolával u Olšara i Roučka jejich slibů, byli již zpracováni Královou klikou. Jistě špatné svědectví pro poměry v české sociologii a pro solidaritu mezi českými sociology. Hlavním důvodem bylo, že se nikdo z Bláhovy školy nemůže dostat na mocenské pozice v Praze. Tyto mocenské pozice si Králova škola hájila všemi prostředky, i když nebyly v souhlasu s vědeckou objektivitou a spravedlností.

Obdrlíkovi se pak k naší velké radosti vrátili z Ameriky v červnu roku 1946. Konečně po tolika letech byli zase s námi. Zažili jsme několik krásných dnů besedování o zkušenostech jejich i našich za války. Ale Toša s námi pobyl jen nakrátko. Musil nastoupit své místo v ministerstvu zahraničních věcí. Soňa pak odjela s dětmi a našimi do Krasoňova, aby užila venkovské přírody, slunce, lesů a koupání. Vrátila se do Brna v srpnu, poněvadž se připravovala k porodu. A dne 21. srpna se jí v porodnici pod dozorem prof. MUDr. Havlásky narodila zdravá holčička – Helenka.

Soňa po porodu zůstala ještě nějaký čas v Brně a potom odjela do Prahy za Tošou. Bydlili v dřívějším Alešově bytě v domě strýčka Blažeje. Toša přednášel jako docent sociologii na naší fakultě a mimo svou povinnost úřední v ministerstvu zahraničních věcí hojně se věnoval tomu, aby trochu uspořádal poměry v České společnosti sociologické; vydatně mi pomáhal při redigování Sociologické revue, kterou jsem znovu začal vydávat v roce 1946. Ovšem ta okolnost, že redakce byla v Brně a administrace a tiskárna v Praze (vycházela nákladem Orbisu a tam se též tiskla), činila některé potíže, a tak jsme potom (po 2 letech) její tisk i administraci přenesli do Brna (tiskárna Typos).

© Jan Kyzlink a další dědicové